

G. S.

IN
SANCTO

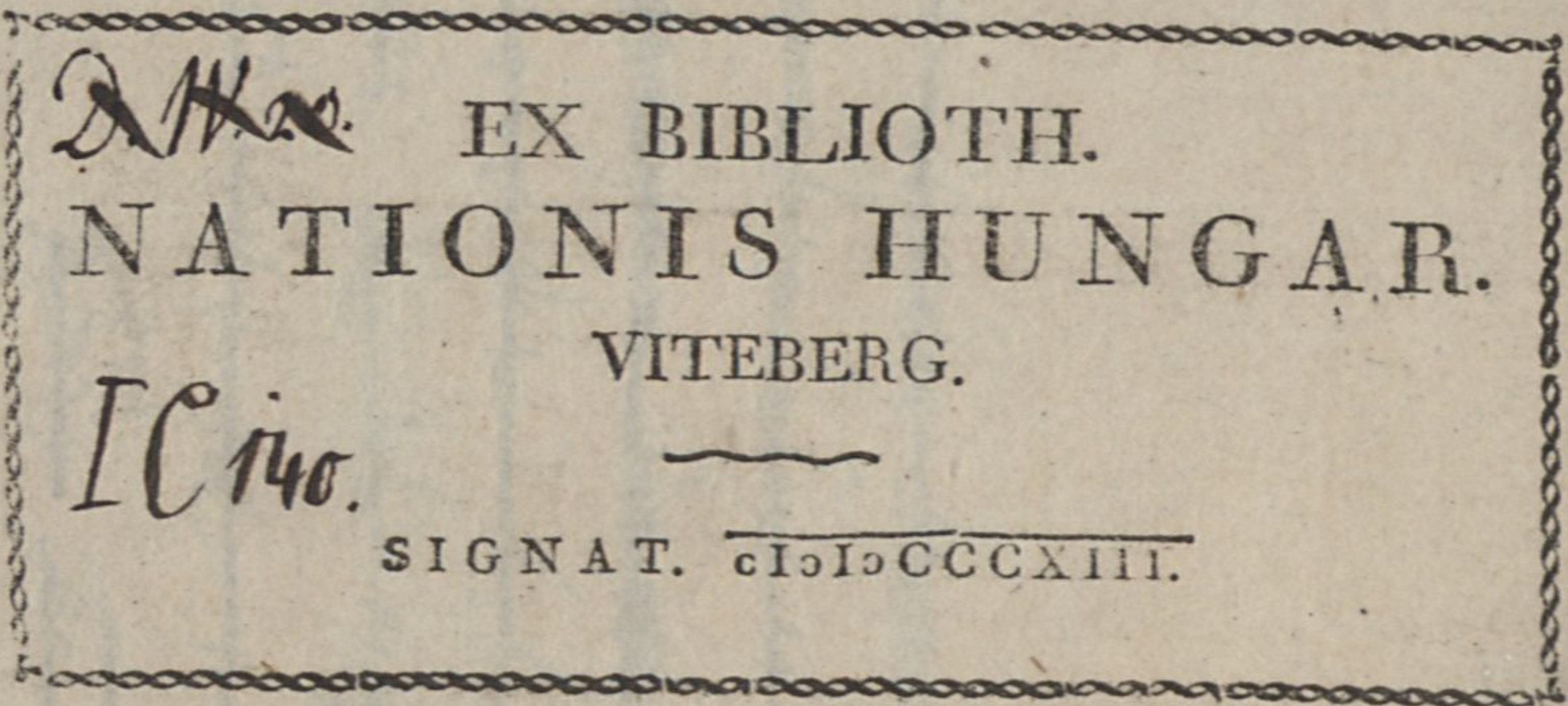
1553

*Martini Andreae
Schatzmeisteris.*

Handwritten scribbles at the top of the label.

MA EX BIBLIOTH.

 NATIONIS HUNGAR.

 VITEBERG.

IC 140.

 SIGNAT. c1o1oCCCXIII.

Handwritten scribbles at the bottom of the label.

MARGARITA
THEOLOGICA.

CONTINENS PRAECIPVOS LOCOS
doctrinae Christianae, per quaesti-
ones breuiter & ordine explicatos,
omnibus Pastoribus, Verbi pre-
conibus, & Ecclesiae ministris
summe utilis & necessaria.

~~Ex lib. 7~~ * ~~111~~
AUTHORE IOANNE SPANGE-
bergo Herdesiano, apud Northusianos
Verbi ministro.

CVM PRAEFATI-
one D. Gasparis Crucigeri,

LIPSIAE.
IN OFFICINA TYPOGRAPHICA
GEORGII HANTZSCH.

M. D. CLIII.

AD DOMINICI GREGIS
PASTORES IOANNIS SPAN-
GEBERGII HEXASTI-
CHON.

Quisquis es ad Christi sanctum delectus ouile,
Pastorisq; boni nobile nomen habes:
Huc ades, hic ueram pascendi tradimus artem,
Et quæ Christigenis pascua danda uiris.
Quisquis es & Christi pastoris de grege, non est,
Quod metuas rabidi dogmata falsa lupi.
Non hic offendes lolium, nec pabula Circes,
Non hic humani spurca uenena luti,
Sed uerum Christi uerbum, sacrataq; patrum,
Et quæ sunt sacris eruta scripta libris.
Hæc dedit egregius sincero corde Melanthon,
Consule communes, pastor amice, Locos.

MS 30
3

ILLVSTRISSIMO PRIN-

CIPI ET DOMINO, D. PHI-

lippo, Duci Brunsvicensi, &c.

Domino suo clemen-
tissimo S.

FFLAGITARVNT iamdu-
dum (clarissime Princeps ,) qui-
dam ex tuæ Celsitudinis ditone
uerbi diuini præcones, ut ad sub-
scriptas quæstiones , præcipua,
Theologicę disciplinæ capita con-
tinentes, breuissime, idq; ex soli-
dis scripturis, responderem: quo sacrarū literarum
cultores, nunc primū sacris initiati, & in pastorum
gregem ad scripti, haberent breuem quandam sui
officij formulam, quomodo scilicet pabulo salu-
briori commissum sibi gregem Dominicum pa-
scere & curare possent. Quæ res tametsi difficilis
fuerit & laboriosa, præsertim homini alioqui oc-
cupatissimo, nolui tamen me ab humanitate tam
alienum præstare, ut tot & tantis amicis roganti-
bus, pigeret, uel unius anni, ne dicam mensis, sub-
ire laborem: præsertim cum possem hoc quantu-
locunq; labore iuuare studia, promouere pieta-
tem, & patriæ quoq; ingens ornamentum adfer-
re. Si enim munus honestum est, & pium, bonis li-
teris iuuentutem instituere, quis dubitat, multo
honestius & fœlicius esse pastoris officium, in quo
nedum pueri, sed & omnium ætatum homines,

A 2 ad

EPISTOLA.

ad Christi gloriam perducuntur? Vbi autem diu
 mecum disputassem, cuius iudicium & eruditio-
 nem in hoc negotio potissimum amplecterer, suc-
 currebat unicum huius nostri sæculi decus, D. Phi-
 lippus Melanthon, qui in hanc rem Locos com-
 munes tanto spiritu congeffit, ut, procul dubio
 omnes, qui in Concionatorum numerum sunt
 iocati, deinceps præter negotium rectius, & ma-
 iore fruge sunt declamaturi. Huius igitur uerba,
 utpote ex omni parte absolutissima, ne post Home-
 rum Iliada canere uidear, lubens adscripsi. Si quid
 in ea re peccatum est, spero mihi ab authore ueni-
 am dari, quando id non iniquo animo, sed iuuan-
 dæ pietatis studio sit factum, Vtinam omnes qui
 nunc ab alto pulpito declamant, mordicus eius
 autoris uerba & sententias teneant, fortassis in
 maiori tranquillitate fuerint res Ecclesiæ. Vide-
 mus enim passim in Academijs, collegijs & mo-
 nasterijs multos esse, qui hoc ueræ pietatis studi-
 um damnant, huic sancto religionis negotio ob-
 strepunt, quos oportuit, ut pote qui se capita & co-
 lumnas Ecclesiæ gloriantur, in prima acie stetisse,
 hi nullum non mouent lapidem, ut pietatem pas-
 sim reflorescentem opprimant, & eos, qui hanc in
 uulgus spargunt, penitus è medio tollant. Con-
 trã uidemus pietati & rectis studijs nusquam plus
 honoris, plus præmij, plus dignitatis esse, q̄ apud
 principes. Sic enim sunt (laus Deo) aulæ quorun-
 dam principum, ut præ his, ipsæ etiam scholæ, &
 Episcoporum curiæ frigeant. Quando igitur tua
 Celsitudo,

DEDICATORIA.

Celsitudo, Princeps clarissime, non tantum Principum, sed regum quoque sanguine orta, inclytos à domino Deo accepit regulos, optimi patris optimos filios, pietatis & ueræ sapientiæ studiosos, dignum iudicavi, tuę Celsitudini hanc lucubratiunculam, qualis qualis est, dedicare, ut tuę Celsitudinis pastores, à quibus in hanc palestram prouocatus sum, per tuam Celsitudinem habeant, quo se oblectent & exercent. Delectentur alij spinosis & sophisticis argutijs: tuę Celsitudinis pastores antiquam illam genuinam atque ueram Theologiam apprehendant: tum fiet, ut omnigenam Christianæ pietatis doctrinam planè assequamur. Si nant alios aucupari Sacerdotia, Præbendulas, & ut uocant, Beneficia, impietatis irritamenta: sinant alios ambire opes, uoluptates, & noctes diesque agere in culcitrīs: Tuę Celsitudinis pastores dent operam, ut plantent, ut irrigent, ut ædificent Ecclesiam Dei: Tum speramus fore, ut tandem emicet ac uincat ueritas. Hi uero qui nunc suis sycophantijs pietatis doctrinam inficiunt, & pseudodoctrinis conscientias illaqueant, dabunt certò pœnas. Nos interim precemur illis mentem meliorem dari, ne semper, quod hæctenus faciunt, uiuant & *θεοι*. Tua Celsitudo hoc quicquid est laboris, boni consulat. Quam Deus Optimus Max. nobis diu seruet incolumem. Datum Northusie, in ferijs natalitijs Christi, ANNO M. D. XLI.

Tuæ C. deditissimus Ioan.
Spangenberg.

A 3

Caspar

CASP̄AR CRVCIGER

LECTORI S. D.

VM fit amplissimum omnium munus in terris, & summa functio, docere Euangelium Christi, & pascere Ecclesiam, quam Deus sanguine suo acquisiuit: summa religione ac ueneratione ad id ministerium accedere, & magno studio præparare sese debeant omnes, ut ad rem tantam uenirent, instructi ijs dotibus, quas in pastore, seu doctore Ecclesiæ requirit Paulus: inter quas præcipuum est, quod præcipit, ut qui præficitur gubernationi Ecclesiæ, sit *didaxenos*, id est, qui nõ solum ipse norit doctrinam Christianam, sed etiam idoneus sit, ad alios docendos, & doctrinam, quam tenet, recte & feliciter populo tradere possit. Horum utrumque magnum est, & requirit acre studium & curam. Primũ enim necesse est, ut alios docturus, ipse domino afferat bene cognitam, ac multum & diu meditatam summam doctrinæ Christianæ, ita ut non solum generalia quædam capita & sententias uulgo etiam iactatas, utcunque meminerit, sed totam doctrinam, ac singulas eius partes, & uelut articulos exquisite perscrutatus, earum summam animo comprehensam & inclusam secum circumferat, ut ubi opus sit, habeat, quod uelut diligens & bonus pater familiars ex instructo pœnu depromere, et in usum proferre possit. Deinde adiungenda est & in docendo prudentia, & dexteritas quædam, ut
aptè

AD LECTOREM.

aptè, proprie ac perspicue ea tradat. Ad hanc facultatem opus est etiam instrumentis aliarum artium, præsertim cum incidunt controuersia, & refutandæ sunt opiniones, quæ non consentiunt cû pura doctrina Euangelij. Vbi danda est opera, ut ostensis fontibus, & prolatis ueris rationibus, & scripturæ testimonijs, conscientia euoluantur ex erroribus & perplexitate, & confirmentur in uera doctrina. Hæc omnia postulant acre & indefessum studium, assiduam lectionem & meditationem scripturarum, item adminicula aliarum artium, quæ sunt necessariae ad eruditè ac dextrè explicandos difficiliore locos, & de quibus est aliquid controuersia. Quare magna habenda est gratia ijs, quos Deus singulari beneficio his temporibus excitauit, ad restituendam Ecclesijs puram doctrinam Euangelij: quibus indefesso studio, nec sine magnis sudoribus elaborarunt, ut ueram doctrinam ex illis densissimis tenebris superioris sæculi erutam, & ex immensa confusione ac perplexitatibus euolutam, sine ambiguitate & sophistica, planè & explicatè traderent, & ad adiuuanda bonorum studia, summam doctrinæ Christianæ per partes & methodum contractas, ubi integre & conspici & comprehendere possent, tradiderunt. Sed uicissim detestanda est nonnullorum perdita socordia & ignauia, quæ reliqua est, ex illa inueterata superioris seculi negligentia & inscitia, cû abiecto omni studio cognoscendæ ueræ doctrinæ ex ipsis fontibus scriptæ, doctrina obruta est nugacissimis

A 4 cissimis

EPISTOLA

cissimis sophistarum disputationibus, & in uulgo omnia plena fuerunt stulta superstitione & extrema inscitia, culpa illorum, qui cum præesse deberent Ecclesijs, uentris & quæstus causa, omnia studia ad imposturas & suam tyrannidem comparata habuerunt. Eodem modo etiã hoc tempore in quibusdam, cum doctrina Euangelij in clarissima luce fœlicissime tradita extet, tamẽ tanta est ignauia, ut nolint adhibere mediocre studium, ut uel alijs eam tradant, uel ipsi saltem rectè percipiant. Tales quid aliud dicas, q̃ uentres, & Epicuri de grege porcos? potius harris, q̃ aris & templis præficendos? Paulus Timotheum discipulum prædicat, q̃ ab infantia sacras literas didicerit, quòd sibi docenti ac gubernanti Ecclesias, assiduus comes adherit. Et tamen sic instructo q̃ diligenter præcepta dat, ut studio excitet donum sibi datum, ut intentus sit lectioni, doctrinæ, exhortationi, ut sollicite studeat, seipsum exhibere Deo operarium nõ erubescendum, recte secantem uerbum ueritatis: deniq̃ ut studeat, quo ipsius profectus manifestus omnibus fiat. Quanto magis nos acuerè studium & curam debeamus, & excutere istum nostrum ueternum, cogitantes animo & magnitudinem nostri ministerij, quod proprie est cœleste ac diuinum, & quã rationem nos reddere oporteat Deo, quas pœnas daturi simus, si in tanta functione negligentes ac parum fideles fuisse, reperiemur. Magna res est, & procul supra captum humanæ rationis posita, doctrina Euangelij: quare ad hæc
sacra

AD LECTOREM.

ſacra reuerenter accedendū eſt, & afferenda mens
ardens cupiditate & ſtudio hæc arcana cognoſcen-
di. Sed ſtudio ac meditationi coniungenda eſt in-
uocatio, ut ſpiritus ſanctus mentes noſtras ſua luce
perfundat, ut hæc ſanctiſſima myſteria compre-
hendere poſſimus, utq; adſit miniſterio noſtro, &
illud gubernet ad gloriam Dei & ſalutem Eccle-
ſiæ. Ita cum fructu & fœliciter uerſabimur in hoc
ſanctiſſimo munere: nam in illis efficax eſſe uult
ſpiritus ſanctus, qui adhibent ſtudium & curam,
non in ocioſis & ſecuris. Sed deſino hæc perſequi,
nō enim inſtitui iuſtam adhortationem. Hæc bre-
uiter dixi, admonendorum imperitorū cauſa, ut
acceſſuri ad miniſterium docendi, diligentius ſe
præparent, ut ueniant inſtructi quadam perfecti-
ore doctrina, quàm ferè in uulgo eſſe ſolet. Ac bo-
nam operam nauauit Ioannes Spangenbergius,
qui ut adiuuaret imperitorum ſtudia, præcipua
capita & partes doctrinæ ex Locis communibus,
æditis à uiro doctiſſ. Philippo Melanthono, con-
traxit in quæſtiones, ut in promptu ſit, unde pe-
tant ſtudioſi, quid de ſingulis reſpondendum
ſit. Itaq; hunc libellum ſtudioſis com-

mendo. Bene uale, Lipſiæ ka-

lend. Ianuarij. Anno

M. D. XL.

¶ ¶

¶

A S Quid

DE PASTORE
QVID EST PASTOR
ECCLESIAE?

EST persona legitimè uocata, autoritate & mandato diuino, ad curam animarum sibi commissi gregis, ut tradat doctrinam Euangelij, & administret Sacramenta.

Quod est officium Pastoris?

Est fideliter gubernare sibi commissam Ecclesiam ministerio uerbi & Sacramentorum, & arcerere falsam doctrinam & scandala.

De hoc officio præcipit Paulus Acto. 20. Attendite uobis & uniuerso gregi, in quo posuit uos spiritus sanctus, ut pascatis Ecclesiam Dei, &c.

Quid requiritur in pastore, ut sit idoneus?

Primum ut habeat uocationem & mandatum. Secundo, ut sit rectè institutus in doctrina Euangelij, & teneat certam formam Christianæ doctrinæ ex scriptura sacra, & eam pure, proprie & perspicue tradere possit: Sicut Paulus præcipit, Episcopum esse didacticum, id est, idoneum ad docendum. Et Thimotheum iubet tenere ὑποτύπωσιν, seu formam sanæ doctrinæ.

Tertio, ut in docendo adhibeat fidem & prudentiam, ac norit, iuxta præceptum Pauli, rectè secare doctrinam pietatis: ut & in tradenda doctrina prudenter ostendat discrimina & fines inter Euangelium & alias doctrinas: & erudite sciat
con-

ET VOCATIONE

confirmare articulos & capita doctrinae, & refellere falsas opiniones & dogmata, quae habent aliquid impuri, collata ad uerbum Dei.

Item, ut in gubernando & regendis conscientijs adhibeat prudentiam & curam, ut rudes instituantur, ut doceat & euoluat ex erroribus ambigentes & perplexos, confirmet imbecilliores, ut corrigat & reuocet errantes, ut peccantes arguat & castiget, ut perterrefactos & afflictos consoletur, &c.

Quarto, ut uita & exemplo fidei ac bonorum operum praecat populo. Sicut Paulus praecipit Timotheo: Esto typus fidelium, &c. Et Petrus: Fiamus typi, seu forma gregi.

Quaestio. Quae est legitima uocatio?

Est autoritate & mandato Dei aliquem adhiberi ad ministerium.

Quaestio. Quomodo fit uocatio?

Duplex est modus uocationis. Quaedam fit immediate à Deo. Haec est proprie prophetica & Apostolica, De qua ait Paulus, se nec ab hominibus, neque per homines uocatum esse.

Alia fit à Deo, seu mandato diuino, sed per homines: sicut erant, quos scriptura uocat filios Prophetarum, hoc est, discipulos, qui à Prophetis instituebantur, ut & ipsi idonei essent ad docendum. Ita ab Apostolis constituti sunt Episcopi & pastores Ecclesiarum, & postea ab Ecclesia eliguntur & ordinantur ministri.

Est

Est ergo & hæc legitima Vocatio, & uere diuina, cum de autoritate Ecclesiæ, aut eorum, quibus Ecclesia committit iudicium, commendatur alicui ministerium.

Est ne licitum petere ministerium?

Respondeo: Interest inter petitionem & ambitionem. Nam ambitio simpliciter prohibita est.

Quid est petitio?

Est deferre suam operam Ecclesiæ, sic tamen, ut relinquantur liberum iudicium, an sis idoneus ijs, ad quos pertinet cognitio. Ergo qui sic petit, non ambit, sed tantum significat suam uoluntatem. Quod si ab Ecclesia uocetur, & iudicetur idoneus, non recuset suscipere labores & pericula, quæ sunt in ministerio.

Econtra, ambitio est, cum aut per arrogantiam, aut alia cupiditate, aut propter uentrem tantum, sese aliquis ingerit, non expectans iudicium, nec uolens periclitari, sed pugnat pecunia, & alijs artibus.

Sed uera petitio, quæ fit sine ambitione, laudanda est, & ad eam inuitandi sunt pii. Multum enim habet boni.

Primum, quod expedit multos esse, qui instituantur ad ministerium, ut eorum possit esse usus in Ecclesia.

Deinde expedit, multos esse, qui petant, ut Ecclesia norit uoluntatem eligendorum, & possit habere delectum.

Ter-

Tertio, in hoc ipso uirtus est modestiæ, quòd qui petunt, submitunt se iudicio Ecclesiæ, & periclitantur de sua existimatione.

Postremo, hoc ipsum acuit diligentiam, & studium in petituris, ut maiore cura præparent sese ad ministerium.

Quo testimonio probas, quod sit licitum, sic petere ministerium?

Paulus 1. Timot. 3. inquit: Si quis Episcopatum expetit, bonum opus desiderat. Item 1. Corin. 14. Appetite spiritualia, magis autem, ut prophetetis.

Quid debet propositum esse suscepturo ministerium?

Primum, dignitas & amplitudo ministerij. Est enim summa functio, sic petere ministerium, quo nullum maius excogitari potest, adeoque proprie diuinum. Ideo Paulus id ornat summis preconijis: uocat eos qui docent Euangelium, Dei ministros: item Dei cooperarios & adiutores, &c. Debetur ergo huic ministerio summa reuerentia, & maxima religione ac studio decet ad id accedere.

Secundo, considerari debet uoluntas & mandatum Dei: quia Deus reposcet rationem pro animabus, & horribiles pœnas minatur ijs, qui non fideliter faciunt suum officium, sicut sæpe docet scriptura, Ezechi. 33. Et Christus in parabolis, de seruo nequam &c.

Tertio, promissiones præmiorum: quia Deus pollicetur ingentia præmia ijs, qui fideliter præ-
sunt

sunt ministerio, sustinent labores, odia & pericula propter ministerium, sicut inquit Christus: Beatus est seruus ille, quoniam super omnia constituet eum Dominus suus. Et Petrus: Recipietis coronam gloriae immarcescibilem.

Quæ est summa doctrinæ Christianæ tradendæ in Ecclesiâ?

Hanc aptissime complexus est Christus, Lucæ ultimo, cum inquit: Ite prædicantes in nomine meo pœnitentiam & remissionem peccatorum.

Est ergo summa ministerij Ecclesiæ in hoc, ut doceatur pœnitentia & remissio peccatorum.

Quæ est partitio summaria totius Scripturæ?

Eadem duæ sunt partes. Est enim aut doctrina præcipiens quid sit faciendum, & arguens peccata. Aut est doctrina de remissione peccatorum. Hæ duæ partes uocantur Lex & Euangelium.

DE LEGE.

Quid est Lex?

Est doctrina præcipiens, quales nos esse, quæ facere, quæ omittere oporteat.

Quotuplex est Lex?

Prima diuisio, Leges aliæ sunt diuinæ, aliæ humanæ,

Quid

Quid est lex diuina?

Quæ instituta est à Deo, & præcipit non tantum de externis actionibus, sed requirit etiam interiores motus cordis, adeoq; perfectam obedientiam erga Deum, & damnat eos, qui illam non præstant.

Quid est lex humana?

Quæ instituitur humano arbitrio, & præcipit de externis actionibus & officijs.

ALIA DIVISIO.

Legum aliæ sunt naturales, aliæ positivæ. Hinc uulgo recensentur tres species, Lex naturæ, lex diuina Mofi, lex humana.

Quid est lex naturæ?

Est notitia legis diuinæ, naturæ hominis à Deo impressa, qua intelligit esse Deum, esse conditorem & gubernatorem, bonum & iustum esse, benefacere iustis, & punire iniustos, & ei deberi obedientiam. Item colendam esse societatem humanam, parentibus esse obediendum, homines diligendos, iuuandos, neminem lædendum, iuxta illud: Quod tibi fieri non uis, alteri ne feceris.

Quæ est lex diuina?

Hanc uocamus legem traditam per Mosen.

Quotuplices sunt leges Mosaicæ?

Triplices, Morales, iudiciales, et cæremoniales.

Quid est lex moralis?

Est doctrina præcipiens de perfecta obedientia

ria erga Deum, seu de uita & bonis operibus erga Deum & omnes homines.

Vbi traditur lex moralis?

Breuis & perfecta descriptio continetur in decem præceptis, propositis populo Israëlitico per Mosen, quæ uocamus Decalogum.

Quid interest inter Legem naturæ & legem moralem, seu Decalogum?

Leges naturæ sunt leges diuinæ, & plane eadem, quæ in decalogo, hoc est, in scripta lege morali continentur.

Quare igitur tradita est lex Moysi, cum antea esset lex Naturæ?

Etsi illud lumen, & illæ notitiæ inditæ menti hominis ante lapsum, in natura nondū corrupta, erant certæ & integræ, & habebant firmum assensum, tamen postea ualde obscuratæ sunt uitio originis, & est infirmus assensus, sæpe etiam excutuntur dubitatione, & propemodum oblitterantur. Ideo Deus addidit legem scriptam, ut lex naturæ uoce diuina renouata, clarior & illustrior redderetur. Simul etiam, ut extaret testimonium uerbi Dei, quod hæc notitia naturalis sit lex Dei.

Quomodo possunt distribui Leges naturæ?

Decalogus est aptissima methodus omnium legum naturalium, adeoq; ipsa distributio & explicatio

plicatio legum naturæ. Non igitur potest inueniri aptior distributio, quàm explicatis ordine præceptis Decalogi.

Obligat ne Decalogus omnes homines?

Etsi Lex Mofi est abrogata, nec obligat gentes, tamen quia Decalogus nihil aliud est, quàm reuelatio & explicatio legis naturæ, ideo manet Decalogus, & obligat omnes homines. Non quia à Mose traditus est: sed quia est interpres illius æternæ uoluntatis Dei, quæ est ipsa lex naturæ.

Quæ est partitio Decalogi?

Dux sunt tabulæ, Prior continet præcepta de uita spiritali, quales esse debeamus erga Deum, seu de ijs operibus, quæ propriè agimus cū Deo, & describunt uerum ac proprium cultum Dei.

Secunda continet præcepta de uita politica inter homines, quales debeamus esse erga proximum.

Recita Decalogum.

- 1 Non habebis Deos alienos coram me.
- 2 Non assumes nomen domini Dei tui in uanum.
- 3 Memento, ut diem Sabbati sanctifices.
- 4 Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut sis longeuus super terram.
- 5 Non occides.
- 6 Non mœchaberis.
- 7 Non furtum facies.

B 8 Non

9 DE DECALOGO

- 8 Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium,
9 Non concupisces domum proximi tui.
10. Non desiderabis uxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia, quæ illius sunt.

Quid præcipiunt hæc mandata
Decalogi?

Primum præcipit cultum Dei internum, scilicet, uerum & perfectum timorem, ueram & perfectam fiduciam, perfectam dilectionem Dei.

Secundum præcipit cultum exteriorem, usum nominis Dei: nempe inuocationem, gratiarum actionem, prædicationem uerbi Dei, & confessionem. Hæc sunt sacrificia laudis.

Tertium præcipit ministerium Verbi sanctæ colendum, & cæremonias diuinitus datas, propter ministerium conseruandas esse, ut aliqua tempora audiendo Verbo, & per Cæremonias exercendo, tribuamus.

Quartum præcipit obedientiam erga parentes & magistratus. Et complectitur hoc præceptum summas uirtutes, scilicet diligentiam in parendo, seruire uocationi, modestiam, pietatem erga parentes, erga rempublicam, & similes uirtutes.

Quintum præcipit, neminem lædere, prohibet uindictæ cupiditatem, odia, inuidentiam, & similes affectus. Et complectitur multas uirtutes, uidelicet

videlicet, iustitiam, mansuetudinem, constantiam
patientiam & clementiam.

Sextum approbat coniugium, & prohibet ab-
stinere ab aliena. Complectitur uirtutes, castita-
tem, temperantiam, continentiam, sobrietatem,
& similes.

Septimum munit rerum proprietates, prohi-
betq; abstinere à rebus alienis. Complectitur par-
simoniam, liberalitatem, sedulitatem, & diligen-
tiam.

Octauum munit iudicia, requirit ueritatem
pactorum & testimoniorum.

Nonum & decimum addunt declarationem
reliquis præceptis, quod non solum externa fa-
cta, sed etiam mali affectus prohibeantur, & quod
accusetur concupiscentia.

Quæ sunt leges Mosaicæ iudicia-
les, siue forenses?

Quæ præcipiunt de ritibus coniugiorum, de
successionibus, de pœnis delictorum, & similibus
rebus forensibus. Hæc ad Christianos non perti-
nent, nisi si quæ in illis sunt naturales: ut cum pro-
hibentur cognatorum & certorum affinium con-
nubia: reuerentia enim sanguinis debet obseruari
ab omnibus gentibus, & omnibus sæculis. Nam
& Cananæi deleri sunt propter incestas libidi-
nes, quod duxissent cognatas.

Quæ sunt leges Cæremonia-
les?

B z

Quæ

Quæ præcipiunt de Templo & ritibus sacrorum, qui ritus Iudæos separant à gentibus. Ab his legibus Christiani sunt liberi. Hoc tamen uult Deus, ut aliquo tempore cæremonias diuinitus traditas, usurpemus, & ad ministerium Verbi conueniamus. Nulla enim res magis necessaria est, quàm ministerium uerbi Dei.

Quis est affectus legis diuinæ?
& quot sunt eius officia?

Tria. Primum, Lex cõercet omnes homines disciplina quadam. Hinc Paulus ait: Lex est iniustis posita. Et rursus: Lex est pædagogus in Christum. Ad hanc disciplinam ordinauit Deus Magistratum, legis doctrinam, pœnas, calamitates humanas, &c.

Secundum ostendit peccata, accusat & perterrefacit, & damnat conscientias. Hinc ait Paulus:
 Ro: 3 Per Legem agnitio peccati. Item: Lex iram operatur. Item: Per legem peccatum fit excellenter reum. Item: Aculeus mortis peccatum, uirtus autem peccati Lex.

Tertium docet, quæ nam opera placeant Deo, & præcipit certa opera, in quibus obedientiam erga Deum exerceamus. Nam etsi liberi sumus à Lege, quod ad iustificationem attinet, tamen quod ad obedientiam attinet, manet Lex: nam iustificatos necesse est obedire Deo.

Potest ne homo suis uiribus Legem Dei præstare?

Nihil

Nihil minus. Non satis fit Legi diuinæ per opera nostra exteriora, ut Scholastici docent, nec etiam per conatum interiorem uoluntatis, sine fide & spiritu sancto. Sed Christus est consummatio Legis, hoc est, Lex sine Christo nihil prodest. Rom. 10.

Potest ne homo iustificari per Legem?

Minimè. Paulus enim detrahit Legi iustificationem in hac corrupta natura: quia nemo naturæ uiribus legi satisfacit. Qui ergo non sunt reconciliati fide, etiam si aliqua legis opera faciunt, tamen non possunt Deo placere: semper enim accusantur à lege, & manent in dubitatione & desperatione.

Cur ergo traditæ sunt Leges Moisaicae, si non iustificant?

Ideo traditæ sunt, ut discernerent Israëlitæ à reliquis gentibus, usque ad prædicationem Christi. Voluit enim Deus segregare hunc populum à cæteris gentibus, ut certus aliquis populus esset, in quo nasceretur Christus, & in quo conseruarentur promissiones, & extarent certa testimonia de Verbo Dei, ideo etiam tantis miraculis populus iste eductus est ex Aegypto. Quanquam igitur Israëlitæ non merebantur remissionem peccatorum coram Deo, propter has leges tamen Deus subiecit eos istis legibus, tanquam pædago, ut Paulus ait. Consequabantur autem remissionem peccatorum fiducia misericordiae Dei

B 3 pro

promissionæ, propter uenturum Christum, quæ
Euangelium nunc uenisse prædicat.

DE EVANGELIO.

Quid est Euangelium?

Est prædicatio pœnitentiæ, & promissio remissionis peccatorum & iustificationis, quam ratio non tenet naturaliter, sed reuelata diuinitus, in qua Deus pollicetur se propter Christum filium suum remittere peccata, & nos pronunciat iustos, id est, acceptos, & donat spiritum sanctum & uitam æternam, modo ut credamus, hæc nobis propter Christum certò contingere.

Quod est discrimen inter Legem & Euangelium?

Lex requirit perfectam obedientiam, uerum Dei timorem, fiduciam ueram: terret corda & cōscientias, non remittit gratis peccata, non pronunciat iustos, hoc est, Deo acceptos, nisi Legi satisfactum sit. Et quanquam habeat promissiones, tamen hæc requirunt conditionem impletæ legis, uidelicet: Qui fecerit hæc uiuet in eis. Item: Hoc fac, & uiues.

Euangelium uerò, est contio de pœnitentiâ, continens promissiones beneficij Christi. Consolatur corda perterrita, remittit gratis peccata, & pronunciat nos iustos, etiamsi legi non satisfacimus.

DE

DE PROMISSIOⁿ 14
nibus.

Quotuplices sunt promissiones
scripturæ sanctæ?

Duplices. Quædam sunt additæ Legi, & ha-
bent conditionem Legis, hoc est, exhibentur pro-
pter impletionem Legis.

Quædam non habent conditionem Legis tan-
quam causam, Hoc est, non promittunt remissio-
nem peccatorum, propter impletam Legem, sed
gratis propter Christum, ut sunt promissiones
Euangelij.

Quæ fuit prima promissio
Euangelij?

Cum post lapsum Adæ Deus dixit ad serpen-
tem: Inimicitias ponam inter te & mulierem, &
inter semen tuum & semen illius, ipsum conteret
caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius. Hac
promissione & consolatione erigitur Adam,
agnoscit se habere Deum propitium, licet uideat
se indignum & immundum.

Hæc promissio postea renouabatur Abrahamæ,
deinde & Isaac & Jacob. Huic promissioni credi-
derunt: & licet se indignos agnouerunt, tamen
statuerunt se habere Deum placatum, propter ipsi-
us misericordiam, & promissum semen. Sunt præ-
terea in Psalmis & Prophetis multæ contiones
de Christo, de remissione peccatorū, de uita æter-
na, quæ omnes huc tendunt, ut erigant & conso-
lentur nos in nostra lucta & dubitatione, & do-

B 4 ceant

ceant nos confidere, eum uerè inuocare, & colere.

Est ne promissio Euangelij uniuersalis?

Imò, sicut promissio Euangelij est gratuita, sic etiam est uniuersalis. Hoc est, offert & promittit omnibus hominibus reconciliationem. Sicut enim prædicatio pœnitentiæ uniuersalis est, ita & prædicatio remissionis peccatorum uniuersalis est. Hinc Christus ait, Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat. Sic Paulus Rom. 11. Conclusit Deus omnes sub peccatum, ut omnibus misereatur. Quod autem non omnes consequuntur Euangelij promissa, eò fit, quia non omnes credunt. Euangelium enim etsi gratis promittit, tamen fidem requirit: oportet enim fide promissionem accipi. Particula autem, gratis, non excludit fidem, sed conditionem nostræ dignitatis, & postulat, ut promissionem accipiamus. Id aliter fieri non potest, nisi fide.

Quod est opus Euangelij?

Consolari anxias conscientias, & promittere credentibus remissionem peccatorum, & uitam æternam.

Quæ est summa Euangelij?

Qui crediderit, & baptisatus fuerit, saluus erit.
Marci 16. Item, Credere Iesum Christum esse
agnum, Agnum Dei, tollentem peccata mundi,
Ioan. 1.

DE

DE PECCATO. 16

Quid est Peccatum?

Est non tantum aliquod factum, sed etiam perpetuum vitium, id est, corruptio naturæ pugnans contra legem Dei.

Quæ sunt causæ Peccati?

Voluntas Diaboli, & uoluntas hominis, non Deus. Gene. 1. Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant ualde bona. Et Psalm. 5. Non Deus uolens iniquitatem, tu es. Christus uocat Diabolum patrem mendacij. Et Roma. 5. Per hominem intrauit peccatum in mundum. Et Ioan. Concupiscentia carnis non est ex patre, sed ex mundo.

Si Deus non est causa peccati, concedenda est ne Contingentia?

Imò peccatum non est necessario factum, necessitate absoluta: nam uoluntas nostra ante peccatum uerè libera fuit. Est autem libertas uoluntatis causa contingentia nostrarum actionum. Deus enim præuidet & determinat contingentia, ita tamen, ut non tollat modum agendi naturæ inditum, sed determinat actiones, sicuti fiunt. Permittit Deus, ut uoluntas Saulis sic agat, & non impellit, ut secus agat, & decernit ubi Saulem repressurus sit.

Quid est Contingentia?

Est, qua res creatæ in actionibus rationi subiectis, nunc mutantur, alternantur, & incidunt in has atq; illas actiones & casus, ex concessio diui.

B 5 ni

nitus delectu, & libertate creationis.

Quotuplex est necessitas?

Duplex. Vna est absoluta uel consequentis. Ut, Necessse est, Deum esse: Necessse est Deum esse bonum, iustum, ueracem sapientem. Potest & hæc necessitas dici immutabilis.

Altera est necessitas consequentiæ. Ut oportet euerti Hierosolymam: Oportet regnum Israël perire. Hæc non sunt natura sua necessaria, sed fiunt immutabilia, postquam decreta sunt. Ut mortui reuiuiscant: uel quia sequuntur præcedentes casus: ut Oportet esse hæreses. Diabolus enim odit Deum, & incitat impios contra Euangelium, qui obsequuntur, ideo oportet esse hæreses. Hæc sunt natura contingentia: neque enim hæc consequentia libertatem uoluntatis tollit.

Quid uero de Fato sentiendum?

Deliramenta de Stoico fato non sunt in Ecclesiam Dei inuehenda, nihil enim habent ueri aut firmi, sed sunt meræ præstigiæ, ac Sophisticæ coaceruationes, multumq; uocent pietati, & bonis moribus, si sic sentiant homines, ut Zenonis seruulus, qui dicebat, non debere se plecti, quòd Stoico fato coactus esset peccare.

Quotuplex est peccatum?

Duplex. Originis, & actuale.

Quid est peccatum originis?

Est non tantum reatus, seu imputatio, (sicut Scholastici docuerunt) qua propter lapsum Adæ
omnes

omnes homines secundum naturam propagati
rei sunt, sed est etiam corruptio naturæ humanæ,
secuta lapsum Adæ, qua fit, ut non possit præsta-
re ueram obedientiam legi Dei, sed habeat defe-
ctus & concupiscentiam contra legem Dei.

Eadem est sententia definitionis Anselmi: Pec-
catum originis est carentia iustitiæ originalis de-
bitæ inesse. Quia iustitiam originalem uocat, non
tantum imputationem, seu approbationem diui-
nam, sed ipsam integritatem naturæ, & omnium
uirium hominis, intellectus & uoluntatis, qua ho-
mo poterat præstare integram obedientiam erga
Deum.

Quæ est causa peccati Originis?

Causa est inobedientia, seu lapsus primorum
parentum. Nam post lapsum amisit uterq; Adam
& Eua integritatem naturæ, & secuta est corrup-
tio. Deinde ex ipsis nati sunt tales, qualis erat na-
tura sic corrupta. Ita posteritas est rea, & pro-
pter lapsum Adæ, & propter propriam corrup-
tionem.

Quod est materiale peccati
Originis?

Materiale, seu fundamentum peccati Originis
est corruptio naturæ hominis. Significat autem
corruptio utrunque, & defectus seu expoliatio-
nem donorum, & concupiscentiam. Hanc Scho-
lastici tantum fomitem uocarunt, cum sit re uera
horribi.

horribilis corruptio, & peccatum, quod postea gignit uitiosos motus.

Quod est formale peccati Originis?

Formale est ipse reatus seu imputatio diuina.

Quid est Concupiscentia?

Est horribilis ἀταξία, seu ordinatus motus & impetus in omnibus uiribus hominis contra Legem Dei.

Qui sunt affectus peccati?

Affectus sunt poenae peccati. Sunt autem tres gradus. Prima poena est illa ipsa corruptio naturae, de qua dictum est: hoc est, concupiscentia, quae postea gignit omnia actualia peccata: quare & ipsa sunt affectus corruptionis naturae.

Secunda poena est mors, & omnes calamitates humani generis.

Tertia poena est tyrannis Diaboli, cui subiecta est natura humana, qui & corporalibus malis conatur perdere homines, & impellit ad peccata omnis generis, ad idololatriam, blasphemias, haereses, iniustas caedes, nefarias libidines, & alia flagitia.

Manet ne peccatum Originis in Sanctis? Aut quomodo remittitur peccatū Originis in Baptismo?
Cum dicitur peccatum originis in Baptismo remitti

remitti, non est ita intelligendum, quasi post Baptismum nulla res uitiosa, aut digna damnatione, remaneat: Sed ita intelligendum est, q̄ in Baptismo remittitur reatus, id est, non imputatur peccatum, etiamsi adhuc hæret in natura corruptio, seu concupiscentia, quæ etiam in sanctis adultis manet, & sua natura uerè est res digna damnatione, sed non imputatur, propter Christum, cum eum fide apprehendimus. Itaq; formale peccati, id est, reatus, seu imputatio, in baptismo & sanctificatis tollitur: sed materiale, id est, ipse morbus & corruptio, adhuc manet in natura & tamen cum datur spiritus sanctus ijs, qui habent fidem, hi concipiunt nouos & pios motus, quibus incipit aliqua ex parte corrigi morbus.

Eodem modo docet Augustinus de remissione peccati originis in Baptismo, cum inquit: Peccatum remittitur, nõ ut non sit, sed ut non imputetur. Item: Peccatum transit reatu, sed manet actu.

Quare manet poena, scilicet, mors corporalis, & cæteræ calamitates cum peccatum remittatur?

Quia peccatum uel corruptio manet in natura, ideo manet etiã mors, sicut dicitur ad Rom. 8. Corpus mortificatur propter peccatum, scilicet, præsens, & adhuc hærens in natura. Oporteret enim prorsus aboleri hanc corruptionem, ut deinde noua & integra natura uestiamur. Non potest

rest autem tolli corruptio huius naturæ, nisi morte.

Quid est peccatum actuale?

Est omnis adfectus, omnis cogitatus, omne dictum ac factum contra legem Dei, adeoq; quicquid sine fide fit. Vel breuius: Peccatum actuale est uitiosæ naturæ fructus, ut sunt adfectus, cogitata, dicta, facta, contra legem Dei. Simul autem complecti debemus personam & opus. Nam licet impij habeant honesta opera, tamen quia personæ sunt uitiosæ, opera non placent Deo.

Quid reddit personam uitiosam?

Incredulitas, dubitare de Deo, uacare timore ac fiducia Dei. Licet enim summi uiri, Pomponius, Cicero, &c. habeant aliquam notitiam Legis, quod scilicet Deus sit bonus, iustus, &c. tamen non norunt Euangelium, quod Deus gratis remittat peccata. Ideoq; in magnis afflictionibus iudicant se reijci à Deo. Quare cum habeant interiores morbos, etiam polluuntur externæ actiones, iuxta illud Pauli: Omne quod non est ex fide, peccatum est, Roman. 14. Magnitudo animi quidem in Achille egregia uirtus est, & uerè opus Dei, sed fit uitiosa per accidens, nempe per uitiosam personam, quæ dubitat, utrum Deus respiciat homines: Item est sine timore & fiducia Dei.

Quid

Quid facit personam Deo
acceptam ?

Fides. Nam si fides accesserit ad honestam uitæ disciplinam, & ad honesta opera, tunc placebunt Deo.

Quotuplices sunt adfectus
in natura hominis?

Duplices. Quidam simpliciter repugnant cum lege Dei: ut appetere res aut coniugem alterius, inuidere alijs Dei beneficia, diffidere Deo, odisse Deum, appetere gloriam indebitam, efferre sese supra alios, stomachari aduersus iudicium Dei. Hi adfectus sunt propriè fructus peccati originis: suntq; simpliciter mali, uitiosi, & ex natura hominis efficiendi.

Alij sunt, qui non pugnant cum lege Dei: ut amare coniugem, liberos, bene meritos. Item, irasci uitijs. Hos adfectus tollere ex natura, est tollere motum & uitam. Et licet contaminentur quoq; uitio originis, tamen per sese sunt mali & uitiosi, sed in natura sunt retinendi, & efficiendū, ut fiant puriores.

Quomodo agnoscuntur peccata ?

Ex contione legis, Roma. 7. Per legem agnitio peccati. Nesciebam enim, concupiscentiam esse peccatum, nisi lex dixisset: Non concupisces.

Quid uero sentis de peccato mortali & ueniali ?

Pecca

Peccatum mortale, hoc est, dignum morte æterna, non tantum est aliqua actio, sed morbus hærens in natura, qui uocatur peccatum originis. Hic motus damnat incredulos & impios, iuxta illud, Ioan. 3. Qui non credit, iam iudicatus est. Sed his, qui apprehendunt fide remissionem peccatorum, condonatur hic morbus, iuxta illud, Rom. 8. Nihil nunc damnationis in his, qui sunt in Christo.

Vnde ergo peccata Venialia?

Morbus ille originis non est ociosus, sed gignit cupiditates & adfectus uitiosos etiam in Sanctis, iuxta illud: Caro concupiscit aduersus spiritum. Sed quia huiusmodi adfectus condonantur Sanctis, fiunt peccata uenialia. Sancti enim non probant tales adfectus, sed repugnant eis. Quia ergo fides in talibus qui repugnant, existit, ideo interim pronunciantur iusti.

Quæ dicis peccata mortalia?

Est genus actionum, quæ sunt eiusmodi, ut qui eas admittunt, excidunt gratia Dei, desinunt reputari iusti, & damnentur, nisi resipiscant. Hæ actiones uocantur peccata mortalia. Exempli gratia, Probare, aut facere aliquid contra conscientiam, hoc est, impijs opinionibus, incredulitati, uitiosis affectibus non repugnare: item externa flagitia committere contra mandata Dei. De his loquitur Paulus. I. Corin. 6. Neque fornicatores, neque idololatæ, neque adulteri, neque molles, neque

neq; masculorum concubitores, neq; fures, neque defraudatores, neq; ebriosi, neque conuitiatores, neq; raptores, regnū Dei possidebunt. Sic Eph. 5. & Gala. 5. Manifesta sunt opera carnis, adulterium, scortatio, immunditia, impudicitia, idololatria, ueneficium, odia, rixæ, amulationes, diffidiæ, sectæ, inuidia, cædes, ebrietates & commestationes, & similia: de quibus prædico uobis, quod qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.

Quid uerò sentis de Patrum diuisione peccatorum actualium, in interna & externa?

Hæc diuisio minus periculosa est, si dixeris, quædam peccata actualia esse interna, qualia sunt affectus & cogitatus, quæ uenialia dici possunt, in illis, qui resistunt fide, & ideo adhuc iusti reputantur. Quædam externa, ut dicta ac facta, in quæ qui prolabuntur, recidunt à gratia, nec amplius reputantur iusti. Scias tamen, tam interna, quam externa mortalia esse in ijs, qui non habent fidem, nec repugnant talibus motibus. Qui enim fide carent, non habent remissionem peccatorum. Igitur in talibus nulla esse possunt uenialia peccata.

Quid ais de peccatis omissionis, & ignorantia affectata?

Sunt & ipsa quoq; peccata mortalia. Nam hæc ipsa affectatio est contra conscientiam. Ut, si quis

C nolit

nolit cognoscere Euangelium, aut nolit intelligere officium suum, aut illud negligenter facit. Talia nunc sunt multorum peccata, qui negligunt audire & cognoscere Euangelium, cum tamen sciant, mandatum esse Dei: Hunc audite. Talis erat & Iudæorum ignorantia, qui Christum persequabantur, sic sunt idololatriæ gentium peccata mortalia.

Quid requiritur in conuersis?

Vt habeant gloriam bonæ conscientia, & agentes pœnitentiam, non perseuerent in his, quæ iudicant se fecisse contra uoluntatem Dei. Quemadmodum scriptum est: Nolo mortem peccatoris, sed magis, ut conuertatur. Et rursus: Si dixero impio, morte morieris: & egerit pœnitentiam à peccato suo, feceritq; iudicium & iustitiam, uiuet. Et tamen interim sciant, hanc ipsam obedientiam, quam præstant non esse perfectam. Ideoq; in iudicio Dei non confidant dignitate operum, sed confidant personam acceptam esse propter Christum. Deinde seruent hoc, quod Paulus inquit: Ne contristetis spiritum sanctum Dei, quo signati sumus, ad diem redemptionis: hoc est, ne beneficium Christi abiiciamus, & pereamus.

DE GRATIA.

Quid significat uocabulum
Gratiæ?

Vocabu

Vocabulum Gratiae, in scripturis, & praecipue in Paulo cum disputat de iustificatione, significat non qualitatem, seu habitum infusum in anima, sicut Scholastici de Gratia loquuntur: & hoc vocabulo abusi sunt pro charitate, seu dilectione, quae est in nobis: sed accipiendum est relatiue, & significat gratuitam acceptationem, seu reconciliationem Dei erga nos.

Quid igitur est Gratia?

Gratia proprie est remissio peccatorum, & reconciliatio, seu imputatio iustitiae, seu acceptatio personae quae fit per misericordiam propter Christum, gratis: cum qua acceptatione coniuncta est donatio spiritus sancti, quo corda in poenitentia eriguntur fide, & capiunt consolationem, in qua consolatione efficiuntur noui motus, consentientes legi Dei.

Quomodo intelligendum est, cum dicitur, Gratia sumus iusti:

Non est intelligendum, sicut Scholastici imaginantur, quod significet nos consequi remissionem peccatorum, aut iustos esse propter habitum aut qualitatem, quae est in nobis, scilicet propter nostram dilectionem, aut nouam obedientiam: hoc uerum est obruere doctrinam de fide, & tollere Christum mediatorem. Sed ita intelligendum est, quod consequamur remissionem peccatorum, seu imputationem iustitiae, Deo acceptante nos gratis per misericordiam, propter aliud extra nos, scilicet

cet propter Christum. Et tamen sciendum est, cū remissione peccatorum coniunctam esse donationem spiritus sancti, cum scilicet fide erigimur, qui efficit in nobis inchoatam obedientiam.

Ergo in certamine conscientiae, cum quaerit remissionem peccatorum, & disputat de uoluntate Dei erga se, non debemus intueri in nostras qualitates, aut propriam dignitatem, sed intueri debemus in promissionem de Christo, & iuxta hanc statuemus de uoluntate Dei erga nos, & fide apprehendemus ipsum mediatorem. Quod cum fit, donatur spiritus sanctus, qui affert consolationem, & est efficax, ut existant noui motus.

Vtrunq; igitur tenendum est, & q; oporteat fieri in nobis nouus motus per spiritum sanctum, & q; tamen conscientia debeat intueri extra nos, in mediatorem Christum, & statuere, q; propter hunc simus iusti, id est, habentes remissionem peccatorum, & accepti ad uitam aeternam.

Quæ sunt causæ Gratiae?

Efficiens causa est uoluntas Dei, quæ Christum uoluit pro nobis fieri uictimam, & propter ipsum nobis misereri. Igitur tamen Christi meritum est causa, propter quam datur gratia.

Quomodo contingit nobis

Gratia?

Instrumentalis causa est ministerium Euangelij & Sacramentorum. Nam Deus per uerbum uult esse efficax, modo ut id fide apprehendamus.

De

Debet enim accedere nostra uoluntas, quæ uerbū accipiat. Non enim uult esse efficax in repugnantibus, & in ijs, qui non consequuntur gratiam audientes uerbum: causa est ipsorum uoluntas repugnans uerbo.

Sic ergo consequimur gratiam, cum ex uerbo seu promissione reuelata in Euangelio, corda concipiunt consolationem, & uincunt terrores, ac erigunt se fide, certò statuentes, se accipere remissionem peccatorum, & imputationem iustitiæ, iuxta promissionem propter Christum.

Ideo ait Paulus Galat. 3. Ut promissionem spiritus accipiamus per fidem: hoc est, cum per terra facti erigimus nos fide, quæ nititur promissione de Christo.

Hic damnandi sunt fanatici spiritus, ut Anabaptistæ, & similes, qui quærunt illuminationes spiritus sancti extra uerbum, & sine uerbo. Item, qui imaginantur, spiritum sanctum præcurrere uerbum, & fingunt se postea credituros esse, postquam senserint se habere nouas illuminationes.

Sunt etiam hic excludendæ disputationes, de prædestinatione. Debemus enim ordiri à uerbo quod est uniuersale. Nam sicut doctrina de pœnitentia, quæ arguit peccata est uniuersalis: ita etiam promissio Euangelij est uniuersalis: & mandatum uniuersale est de Christo, præcipiens, ut omnes credamus in Christum, & statuamus hanc esse æternam & immutabilem uoluntatem Dei,

quod propter Christum uerè dentur nobis ea,
quæ promittit Euangelium.

**Est ne aliquod meritum nostrum
in reconciliatone?**

Nullum est nostrum meritum, propter quod
conringat nobis gratia, hoc est, remissio peccato-
rum & imputatio iustitiæ: sed est gratuita dona-
tio, sicut Paulus inquit: Donum Dei est, non ex
nobis, ne quis gloriatur, Item, Roma. 6. Donum
est uita æterna.

Tollitur ergo medium in reconciliatone, non
quia nos nihil agamus, sed quia promissio est do-
natio, ut sit certa, uidelicet, non pendens ex con-
ditione nostræ dignitatis, & tamen interim nos
accipere, non reiicere promissionem debemus.

Qui sunt effectus Gratia?

Effectus sunt motus spiritus sancti, qui fiunt,
cum Euangelium apprehendimus. Ac primus &
præcipuus effectus est fides, qua nos erigimus ac
statuimus Deum esse nobis propitium, propter
Christum. Hic motus dicitur uiuificatio, quia hac
fide uincuntur terrores peccati & mortis. Estque
hæc fiducia liberatio à peccato & morte æterna,
adeoq; ipsa inchoatio uitæ æternæ.

Deinde sequuntur alij motus, uidelicet, incho-
ata obedientia erga Deum, inuocatio, timor, dile-
ctio, patientia, & aliæ uirtutes.

Sunt etiam affectus gratiæ, auxilium Dei con-
tra Diabolum & mortem, consolatio & auxilium
in

in cruce & calamitatibus. Item liberatio à Lege.
 Ultimus effectus est, qui sequitur causam finalem, nouitas totius naturæ, & uita æterna.

Quomodo gratia liberat à peccato & morte, cum tamen maneat adhuc & peccatum hærens in carne, & mors corporalis?

Respondeo. Etsi in hac uita maneat adhuc caro uitiosa, tamen hæc præsens infirmitas non imputatur credentibus, etiamsi ille morbus sua natura est peccatum, seu res digna damnatione: præterea etiam noui motus & noua uita in nobis inchoantur, qui prorsus perficientur, cum hæc caro extincta renouabitur.

Itaq; gratia dupliciter liberat à peccatis. Est enim & remissio præteritorum peccatorum, & condonatio, seu non imputatio præsentis morbi, qui nobiscum natus est, & hæret in carne.

Secundo etiam liberamur à morte. Est enim iam sublata mors æterna credentibus. Deinde etiam manet mors corporalis & cæteræ afflictiones in hac uita, tamen illa ipsa mors est sine aculeo, & manet tantum corporalis mors, propter hoc ipsum, ut aboleatur hæc caro uitiosa. Postea etiam hæc ipsa mors corporalis abolebitur, & succedet noua & glorificata natura in resurrectione mortuorum.

C 4 Quare

Quare Paulus discernit gratiam
& donum?

Gratiam uocat Paulus ipsam remissionem peccatorum, seu reconciliationem & acceptationem gratuitam, propter Christum.

Donum uocat donationem spiritus sancti & uitæ æternæ. Significat igitur uocabulum doni, ipsos effectus gratiæ, de quibus dixi.

Etsi autem hæc duo coniuncta sunt, tamen Paulus eruditè, & necessaria de causa discernit. Estq; hæc ratio discriminis, ut supra dictum est. Quia etsi necesse est in nobis inchoari motus spirituales, tamen conscientia in certamine & coram iudicio Dei non debet intueri suam nouitatem aut uirtutes, quæ efficiuntur à spiritu sancto, nec quærere, an habeat satis uirtutum, an satis credat aut diligat. Sic enim nunquam posset fieri certa de remissione peccatorum, sed simpliciter debet intueri in promissionem Euangelij, & statuere, qd certò habeat remissionem peccatorum, propter Christum, gratis, non propter propriam dignitatem, aut proprias uirtutes.

Quid significat spiritus gratiæ &
precum, apud Zachariam?

Zacharias Cap. 12. suauissimè descripsit beneficia Noui Testamenti, his uerbis: Effundam super domum David spiritum gratiæ & precum. Spiritum gratiæ uocat, quo agnoscimus Deum nobis propitium esse, remittere peccata &c. Spi-
ritus

ritus precum comprehendit omnem cultum interiorum, inuocationem, & omnia exercitia fidei, quæ efficit spiritus sanctus, postquam concepimus consolationem, & credimus, nos habere remissionem peccatorum, propter Christum.

DE IUSTIFICATIONE.

Quid significant uocabula, iustificari, & iustificatio?

Iustificari propriè significat Hebraica phrasi, absolui à peccatis, & iustum, id est, acceptum pronuciari. Ut si dicas: Dauid est iustificatus à peccato, id est, absolutus & reconciliatus, seu receptus in gratiam. Sic Paulus Rom. 4. inquit: Credenti in eum, qui iustificat impium, id est, absoluit, & acceptat.

Ita iustificatio significat reconciliationem, seu acceptationem diuinam. Etsi enim necesse est, existere nouos motus in his, qui reconciliantur, tamen iustificatio non debet intelligi in hac propositione: Fide iustificamur: de diuisione qualitatum seu uirtutum nouarum: sed intelligatur relatiue, de uoluntate Dei, acceptante siue approbante nos adeoq; de remissione peccatorum, & pacificatione conscientiae.

Sic etiam uocabulum, Iustus, relatiue significat, non habentem nouas qualitates, sed reconciliatum

C § liatum

Iustis liarum siue acceptum, seu habentem remissionem peccatorum.

Quid complectitur iustificatio?

1. Tria membra complectitur, remissionem peccatorum,
2. acceptionem ad uitam æternam, &
3. donationem spiritus sancti. Etsi enim in remissione peccatorum reliqua insunt, tamen docendi causa utile est, hæc discerni, ut intelligatur, hæc omnia nobis contingere, nõ propter nostram dignitatem, sed tantum per misericordiam, propter Christum, Nec esse imaginandum, q̄ tamen si remissionem peccatorum consequimur per misericordiam, tamen postea nostris qualitatibus seu uirtutibus iusti simus.

Quomodo fit iustificatio?

Supra dictum est, in Euangelio doceri hæc duo pœnitentiam & remissionem peccatorum, sicut Christus ipse inquit: *Ite prædicantes pœnitentiã & remissionem peccatorum, in nomine meo.* Ideo ordiendum est ab hac prædicatione, quæ & arguit peccata, & ostendit beneficia Christi. Hic igitur est modus iustificationis. Necessè est existere contritionem, quæ statuat Deum irasci peccato, & serio doleat de peccatis. In his terroribus erigenda est conscientia fide, qua apprehendit promissionem Euangelij de Christo, & iuxta illam statuit nobis remitti peccata, & nos reputari iustos, ac hæredes esse uitæ æternæ, propter Christum, per misericordiam gratuitam.

Cum

Cum hoc modo in pœnitentia seu contritione nos consolamur, sumus iusti seu accepti Deo, id est habemus remissionem peccatorum, & acceptationem ad uitam æternam, non propter nostram dignitatem, sed propter Christum, quem tamen fide apprehendi oportet. Et cum hoc modo consolationem capimus, simul etiam uerè concipimus spiritum sanctum, qui excitat corda, ut incipiant habere nouos motus, ut timorem, fidem, dilectionem, &c.

Quæ sunt causæ iustificationis?

Prima & principalis est ipse spiritus sanctus. Huic coniungenda est altera, scilicet, uerbum per quod mouet & efficax est spiritus sanctus. Tertio nostra uoluntas, cum mouetur à spiritu sancto per uerbum, non deberet repugnare, sed assentiri & accipere uerbum, iuxta illud: Cum uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra.

Agit ne aliquid nostra uoluntas?

Cum dicimus, homines gratis iustificari, & meritum detrahitur operibus, id non ita intelligendum est, quasi uoluntas nostra prorsus nihil agat, sed sit tanq̄ saxum, aut statua. Imò cum sit ordiendum à uerbo, sicut dictum est, certè agit aliquid humana uoluntas, mota à spiritu sancto assentitur, & accipit uerbum, ac eo sustentat se, nec debet abijcere, aut repugnare uerbo. Item debet statuere, q̄ Christus uerè præstet promissa, uidelicet, q̄ uelit credentibus impartiri spiritum sanctum,

etum, quòd uelit esse efficax per uerbum.

Quæ est sententia huius dicti?
Fide iustificamur.

Variè deprauatur hæc sententia. Aliqui exponunt: Fide, id est, tota doctrina religionis, seu obseruatione professionis Christianæ, seu obedientia omnium uirtutum. Hi planè deprauant uocabulum fidei, & fidem uocant notitiam seu professionem doctrinæ, & nihil dicunt de Christo, nihil de fiducia, quæ erigit & consolatur conscientias: & tantum hærent in doctrina legis.

Alij, etsi sunt paulò saniores, & concedunt uocabulo fidei non tantum significari notitiam historię, sed etiam fiduciam, tamen imaginantur in hoc dicto esse Synechdochen: Fide iustificamur. Id est, quia fides est præcipua uirtus, & orditur pietatem, ideo tribuatur ei iustificatio, non tamen ita, ut excludantur à iustificatione aliæ uirtutes, scilicet, dilectio, &c. Sed hi quoq; deerrant à sententia Pauli, ac etiam intuentur in nostras qualitates, cogitant nos iustos esse propter dignitatem illius uirtutis, & aliarum, quæ debent esse in sanctis.

Sed uera interpretatio est: Fide sumus iusti, id est, fiducia misericordiæ, propter Christum, sumus iusti, seu accepti Deo. Debet ergo intelligi hoc dictum correlatiuè: Fide iustificamur, Hoc est, gratis, per misericordiam reputamur iusti, Sed hæc misericordia fide apprehendenda est.

Est

Est ergo sententia Pauli: Fide sumus iusti: id est, non propter dignitatem qualitarum, seu uirtutum nostrarum, aut propter aliquid in nobis, sed propter aliud extra nos: uidelicet propter Christum reputamur iusti.

Quid excludit particula,
Gratis?

Non excludit pœnitentiam, seu contritionem, & bona opera, sed excludit conditionem dignitatis nostræ, & transfert causam beneficij, (scilicet remissionem peccatorum, & donationis uitæ æternæ) in solam misericordiam.

Quare necesse est tenere hanc
exclusiuam?

Hæc doctrina tota referenda est ad ipsum agnoscendum conscientiam coram iudicio Dei, nec potest intelligi, nisi traducatur animus ad illud ipsum certamen. Nam in ueris terroribus conscientia experitur, nos non posse opponere iudicio & iræ Dei nostras uirtutes & merita nostra: nec potest acquiescere, aut uincere dubitationem, quæ diu quærit suas uirtutes, aut bona opera. Dauid etsi habet multas excellentes uirtutes & merita, tamen non potest statuere sibi propter illa certò contingere remissionem peccatorum, sed omnes illæ uirtutes obruuntur & demerguntur uno peccato. Ergo ut habeat pacatam conscientiam, & uincat terrores & dubitationem, cogitur quærere misericordiam gratuitam, nec acquiescit, prius quàm fi
de

de apprehendat hanc Euangelij uocem, q̄ gratis ei remittatur peccatum.

Ideo igitur tenenda est hæc sententia, quòd gratis iustificemur per misericordiam propter Christum, ut beneficium sit certum, & conscientiae habeant firmam consolationem, & ut dubitatio fide uinci possit.

Et hæc ipsa particula, gratis, propriè facit discrimen Legis & Euangelij. Nam Lex etiam habet promissiones, sed non pollicetur gratis remissionem peccatorum, sed requirit conditionem nostræ impletionis, seu obedientiæ.

Hæc igitur est prima causa, cur hanc exclusiuam defendi necesse sit, Videlicet, ut promissio sit certa.

Secunda causa est, ut debitus honor tribuatur Christo, uidelicet, ut statuamus nobis uerè propter ipsum contingere beneficia Euangelij, & dicamus eo uti mediatore. Nam qui non tenent hanc doctrinam, auferunt Christo debitum honorem, nec possunt eo uti, tanquam mediatore.

Dic testimonia huius exclusiue?

Roma. 3, Iustificamur gratis ipsius gratia, per redemptionem in Christo Iesu, &c.

Item Cap. 4. Ideo ex fide gratis, &c.

Ephe. 2. Gratia estis saluati per fidem, non ex uobis. Dei enim donum est, non ex operibus.

Gala. 12. Scientes, q̄ non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi,

Ad

Ad Titum. 3. Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam, &c.

Est ne uera propositio: Sola fide iustificamur?

Respondeo: Est. Idem est enim dicere: Gratis iustificamur, & dicere: Sola fide iustificamur. Et rectius intelligetur sententia mutata in correlatiuam: Sola misericordia iustificamur. Tantum enim ualeat: Sola fide, id est, Solius misericordiæ fiducia iusti pronunciamur,

Imò, etiamsi non addatur particula, Sola, tamen hæc ipsa propositio: Fide iustificamur: simpliciter exclusiua est. Quia dicere: Fide iustificamur: hoc ipsum uult, scilicet, quòd fides nititur sola misericordia, non nostra dignitate, & significat fiduciã solius misericordiæ, ac opponitur fiduciæ proprię dignitatis & operum. Est igitur contradictio dicere, quòd fide iustificemur: & imaginari, quòd propter opera iustificemur, aut mereamur remissionem peccatorum, & uitam æternam.

Argumentor contra.

Supra dixisti, requiri contritionem & pœnitentiam, Ergo non sola fide iustificamur.

Respondeo, Particula, SOLA, non excludit pœnitentiam, seu contritionem, nec hoc uult, quòd in renatis sit sola fides, non etiam aliæ uirtutes, Sed excludit conditionem nostræ dignitatis & meriti, tanquam causam reconciliationis, quod uidelicet propter nullas nostras uirtutes reputemur

temur iusti. Et causam iustificationis, hoc est, precium remissionis peccatorum & meritum uitæ æternæ, transfert à nobis in solam misericordiam.

Etsi ergo necesse est existere pœnitentiam & inchoatam obedientiam, tamen non propter eam habemus remissionem peccatorum.

ALIVD ARGVMENTVM

Fide sumus iusti.

Fides est opus.

Ergo operibus sumus iusti.

Hic non ualet responsio illorum, qui dicunt: Fides est opus Dei: quia etiam dilectio, & aliæ uirtutes sunt opera Dei in nobis, nec tamen propter eas iustificamur. Sic igitur respondendum est ad maiorem: Non sic est intelligenda maior: Fide sumus iusti: quia fides est opus, aut qualitas in nobis: sed quia nitimur misericordia, & accipit misericordiam. Et hæc oratio, Fide sumus iusti, intelligenda est correlatiuè, id est, per misericordiam pronunciamur iusti, sed hæc fide accipienda est. Etsi igitur fides est opus, seu noua qualitas in nobis tamen non propter dignitatem illius sumus iusti, quia hæc fides adhuc imperfecta est, sicut aliæ uirtutes: sed sumus iusti propter illud, quo nititur, & quod accipit fides, scilicet, propter Christum.

Si non sumus iusti propter opera, quorsum opus est bene operari?

Respon-

Respondeo. Beneficium iustificationis totum translatum est in Christum, nec pendet ex nostra dignitate, ut uidelicet sit certum. Et tamen noua obedientia est necessaria, tanquam effectus necessario consequens. Quia cum fide accipimus remissionem peccatorum, & imputationem iustitiæ simul fit in nobis renouatio, quæ est inchoatio nouæ & æternæ uitæ. Inchoatio uerò nouæ & æternæ uitæ, est ipsa noua obedientia. Est ergo necessaria hæc noua obedientia in ijs, qui sunt iustificati.

Quæro de Paulo iam conuerso, seu renato: Est ne Paulus post conuersionem iustus sola fide, an fide & operibus seu noua obedientia simul?

Respondeo: Sola fide iustus est. Quia etsi iam habet nouam obedientiam, & excellentes uirtutes, tamen non potest statuere, personam placere propter illas uirtutes, quia sentit illam suam inchoatam obedientiam non satisfacere Legi, nec potest suas uirtutes opponere iudicio Dei, &c. Quemadmodum ipse inquit: Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non iustificatus sum. Ergo necesse est, eum statuere, quod persona placeat propter aliud, uidelicet, propter Christum. Deinde quia fides nititur misericordia, & per eam statuit, se acceptum esse Deo, non potest dici, q̄ simul fide
D & ope.

& operibus sit iustus. Esset enim contradictio, confidere simul in misericordia, & dignitate propria.

DE BONIS OPERIBVS.

Quæ sunt tenenda in doctrina
de Operibus?

Multæ sunt quæstiones.

1. Quæ opera requirantur.
2. Quomodo fiant.
3. An satisfaciant Legi.
4. Quomodo placeant.
5. De merito & causis bene operandi.

Qualia opera requiruntur? &
quæ sunt bona opera?

Deus requirit non tantum externa facta, quæ sunt quædam ciuilis disciplina, & iustitia carnalis, quæ est & in hypocritis & impijs. Hanc enim potest utcunq; præstare humana uoluntas, sine spiritu sancto, & à Deo requiritur etiam ab his, qui non sunt sanctificati. Sed requirit etiam interiores motus cordis, scilicet timorem Dei, fiduciam, inuocationem, dilectionem, patientiam, &c. iuxta aliud: Dabo legem meam cordibus eorum. Et Christus inquit: Nisi iustitia uestra abundauerit supra iustitiam Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum.

Sunt igitur bona opera non tantum externa facta, sed etiam interiores spirituales motus. Vo-
co au-

co autem opera bona tantum ea, quæ à Deo sunt mandata, & præcipiuntur in Decalogo, seu decem præceptis.

Quare cum quæritur de bonis operibus, respiciendum est ad Decalogum. Et sciendum est, quòd ea tantum sunt uocanda bona opera, quæ in Decalogo docentur. Debet enim extare testimonium uerbi Dei, quæ opera requirat Deus, & quæ placeant Deo. Non potest autem statui, quòd placeant Deo illa opera, quæ non habent testimonium uerbi Dei: sicut sunt opera traditionum & cultus electicij. Imò scriptura palàm repudiat illa opera, & negat Deo placere. Sicut Christus inquit: Frustra colunt me mandatis hominum, &c.

Dic Catalogum bonorum operum ex Decalogo.

Ad primum præceptum pertinent, pœnitentia, seu timor, fides, siue fiducia misericordiae promissæ propter Christum, & dilectio, item obedientia in afflictionibus, seu patientia.

Ad secundum præceptum pertinēt, inuocatio, gratiarum actio, confessio doctrinæ, & prædicatio uerbi Dei, si postulet uocatio,

Ad tertium pertinent, conseruatio publicarum cæremoniarum, quæ diuinitus ordinatæ sunt, reuerentia erga ministerium.

Ad quartum, officia uitæ ciuilibus, obedientia parentum, diligentia in obeunda uocatione,

D 2

Ad

Ad sextum, castitas, fides coniugij, temperantia, sobrietas.

Ad septimum, iustitia in contractibus & usu facultatum, liberalitas, eleemosyna.

Ad octauum, ueritas in omni uita, odisse simulationem & mendacia.

Ad nonum & decimum pertinent, repugnare concupiscentiæ & malis affectibus.

SECUNDA QVAESTIO.

Quomodo fiunt bona opera?

Hic primum tenenda est regula, quòd impossibile sit, fieri legem sine fide. Quia cum non satis sit, externa opera, aut simulationem legis præstare, sed requirantur interiores motus cordis, hanc ueram obedientiam non possunt præstare homines sine fide, seu intellectu Euangelij de Christo.

Est autem hæc regula: Sine fide impossibilis est lex: dupliciter intelligenda. Primum de obedientia spirituali, ut dictum est: quia etsi homines præstant aliqua externa opera, tamen in agone conscientiae, cum corda sentiunt iram et iudicium Dei, tunc dubitant, fugiunt Deum, desperant, non diligunt, non inuocant Deum: non ergo præstant ueram obedientiam. Secundo intelligatur etiam de acceptatione, id est, etiam hoc ipsum, quod facit homo sine fide, non placet, quia non fit fiducia Christi mediatoris. Nam extra Christum nihil potest placere. Ideo Christus ipse inquit: Sine me nihil potestis facere.

Igi

Igitur necesse est, ad doctrinam legis addi Euāgelium de Christo, & fides necessaria est ad faciendam Legem.

Sic ergo fiunt bona opera, cum corda eriguntur Euangelio, mouente spiritu sancto, & assentientibus nobis, ibi simul concipitur spiritus sanctus, & inchoantur in nobis motus spirituales. Corda postquam fide statuunt, se habere Deum propitium, propter Christum, se respici à Deo, exaudiri, &c. iam agnoscunt Deum patrem, & liberata à terroribus & dubitatione, incipiunt uerè diligere Deum, uerè inuocare, confidere auxilio Dei in omnibus periculis, æquo animo perferunt afflictiones, & præstant obedientiam, propter gloriam Dei, propter Deum seruiunt proximo, diligentius faciunt officia uocationis, & præstant exercitia pietatis, castitatem, diligentiam in reprimendis affectibus, &c.

Hoc ergo est beneficium doctrinæ Euangelij, cū docetur de fide, discitur quomodo concipiatur spiritus sanctus, qui excitat in nobis novos motus, & intelligitur, quomodo Lex sit possibilis, sicut Paulus ait, Legem stabiliri per fidem.

TERTIA QVAESTIO.

An noua obedientia satisfaciat
Legi, & sit sine peccato?

Etsi in credentibus, cum concipiunt spiritum sanctum, existit noua obedientia, sicut dictum est,

D 3 III

nam sciendum est, eam obedientiam esse imperfectam, nec esse sine peccato, sed adhuc hærere multum infirmitatis & uitij, etiam in ijs, qui sunt sanctificati. Quare hæc inchoata obedientia (quod ad ipsum attinet) nequaquam satisfacit Legi, nec potest opponi iudicio Dei. Est enim adhuc in sanctis concupiscentia, quæ est sua natura peccatum, & res digna morte, nec est ociosa, sed perpetuo gignit uitiosos affectus. Ideo non possunt statuere sancti, se propter suam obedientiam iustos esse, & placere Deo, sed coguntur quærere misericordiam, & credere, quòd tantum propter Christum placeant. Ita intelligunt à se requiri perpetuam pœnitentiam, & se opus habere perpetua remissione peccatorum, sicut Christus ab omnibus requirit pœnitentiam, ne efferantur fiducia propriæ dignitatis, cum inquit: Gaudium est angelis de uno peccatore agente pœnitentiam, magis quàm de nonaginta nouem iustis, &c.

Damnanda est igitur doctrina aduersariorum, qui fingunt, sanctos sine peccato esse, & concupiscentiam (quam uocant fomitem) non esse sua natura peccatum, & sentiunt renouatos sua implementatione seu obedientia iustos esse. Ita tollunt prorsus Christum, & abscurant doctrinam Euangelij.

Testimonia, quòd maneat in Sanctis peccatum.

I. Ioan. 1. Si dixerimus, quod peccata non habemus, ipsi nos seducimus, &c.

Rom.

Rom. 7. Carne seruius legi peccati, &c.

Rom. 10. Conclufiit omnes sub peccatum, ut omnium miferetur.

Pfal. 142. Non intres in iudicium cum seruo tuo, Quia non iustificabitur in conspectu tuo ullus uiuens.

Pfal. 139. Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit?

Pfal. 18. Delicta quis intelligit? &c.

Pfal. 31. Beatus uir, cui non imputauit Dominus peccatum, Ergo potuit omnibus imputari peccatum: nec sancti sunt sine peccato: sicut sequitur in Psalmo: Pro hac orabit ad te omnis sanctus. Et sancti fatentur haec peccata, cum orant: Dimitte nobis debita nostra, &c.

Q V A R T A Q V A E S T I O .

Cum in sanctis sit peccatum, quomodo placet igitur inchoata obedientia?

De hoc in primis opus est in Ecclesia erudiri conscientias, quomodo placeat inchoata obedientia, cum sit imperfecta, & procul absit a perfectione legis. Sic ergo respondendum est: Haec obedientia inchoata placet, non propter suam dignitatem aut perfectionem, sed propter Christum, per quem sumus facti filij. Sicut enim persona accipit remissionem peccatorum, & placet propter Christum, ita etiam sequens obedientia, seu bo-

D 4 na

na opera etsi sunt contaminata peccato, quod reliquum est in natura, tamen placent propter eandem, & quod est uitiosum, condonatur credentibus, propter mediatorem Christum. Ita sciendum est, qd & persona & opus placeat propter Christum, & quod hæc inchoata obedientia per misericordiam propter illam accepta sit, & reputetur tanquam legi satisfactum sit, & uocetur impletio Legis, seu iustitia in nobis, quia iam sumus filij & hæredes in Christo.

Testimonia, quod placeat hæc
inchoata obedientia.

Roma. 8. Nulla nunc condonatio ijs, qui in Christo Iesu ambulant, &c.

Item: Si spiritu actiones carnis mortificabitis, uiuetis.

Galat. 5. In Christo neq; circumcisio aliquid ualet, sed fides per dilectionem efficax. Placet ergo nostra dilectio, sed ita si sit coniuncta fides, quæ prius apprehendit Christum mediatorem.

Rom. 14. Qui in his seruit Christo, placet deo & probatus est hominibus.

1. Pet. 2. Ut offeratis hostias spirituales, acceptas Deo, per Christum, &c.

1. Ioan. 3. Quia mandata eius custodimus, & quæ placita sunt coram Deo, facimus.

Q V I N T A.

De dignitate & causis bene
operandi.

Valde

Valde illustrat & commendat hæc doctrina amplitudinem misericordiæ Dei, cum intelligimus, nostram obedientiam, etsi est contaminata & immunda, tamen placere Deo, propter Christum, & quidem reputari pro impletione legis, ac ornari summis laudibus, uocari iustitiam, cultum, sacrificia, quibus honore afficiatur Deus. Item mereri ingentia præmia. Quare non est extenuanda dignitas bonorum operum, sed amplificanda, ut accendat in nobis studium bene operandi.

Quot sunt igitur causæ, quæ nos debent inuitare ad bene operandum?

Quinq;. Necessitas, dignitas, præmia proposita, exercitia fidei, & auxilium spiritus sancti.

Quæ est prima causa?

Necessitas bonorum operum. Oportet enim fidem in nobis assiduis exercitijs in inuocatione, pœnitentia & periculis crescere, iuxta illud: Facite dignos fructus pœnitentiæ, &c. Non enim potest fides existere cum mala conscientia: quia fides est fiducia, quòd Deus sit nobis propitius: Mala conscientia iudicat contrarium. Item, qui non agunt pœnitentiam, sed indulgent uitiosis cupiditatibus, non retinent fidem. Fides enim quærit remissionem peccatorum, non delectatur peccatis, nec manet spiritus sanctus in his, qui optemperant uitiosis affectibus; iuxta illud Ioan. Qui fa-

Dicit

cit peccatum, ex diabolo est. Idem monet Petrus: Curate, inquit, ut uocationem & electionem uestram firmam faciatis.

Quæ est secunda causa?

Dignitas bonorum operum. Quanquã enim in tanta infirmitate nostra de nobis quidem non debemus arroganter sentire, tamen uocatio nostra magni facienda est, etsi uirtutes & bonæ actiones nostræ non sunt satis mundæ, tamen ad gloriam Christi pertinent, ideo magna earum dignitas est, & ut sciamus eas ualde placere, ornat eas Deus honorificis titulis. Vocantur enim Sacrificia, hoc est, ueri cultus & honores, quibus Deus delectatur. Christus inquit, patrem delectari nostris bonis operibus. Petrus inquit nos esse sacerdotium sanctum, destinatum ad spirituales hostias offerendas, & gratas patri per Christum. Præterea cum benefacta & bona opera sint dona spiritus sancti, esset ingrati atq; impij animi, non agnoscere autorem. Item bona opera sunt etiam sacramenta, id est, signa admonentia nos de uoluntate Dei, & testantia nobis contingere remissionem, & alia beneficia diuina, iuxta illud: Remittite, & remittetur uobis.

Quæ est tertia Causa?

Præmia tam corporalia, quàm spiritualia, quæ bona opera merentur. Etsi autem etiam in hac uita multis præmia redduntur, tamen quia Ecclesia subiecta est cruci, præcipua præmia reddentur

tur

tur post hanc uitam, quemadmodum Christus ait: Merces uestra copiosa est in cœlis. Et Paulus ait: Pietas habet promissiones præsentis uitæ, & futuræ.

Quæ est quarta causa?

Exercitium fidei. Ideo enim Deus operibus addit promissiones, ut fidem per tales occasiones exerceamus. Cogitemus ideo nos daturos elemosynam, quia Deo placet hoc officium, & credamus Deum nobis quoque uicissim benefacturum esse, sicut docet exemplum uiduæ Sareptanæ, 3. Reg. 17.

Quæ est quinta causa?

Quod ij, qui student bene operari, à spiritu sancto adiuuantur & custodiuntur, ne Diabolus eos pertrahat in errores perniciosos, aut flagitia. Ideo ait Christus: Non relinquam uos orphanos. Hoc beneficium Dei certè nulla uox humana satis cloqui potest. Nam Diaboli insidias nulla humana prudentia sine spiritu sancto satis cauere potest. Excitent ergo nos ad benefaciendum istæ causæ.

Quid uerò mala opera nocent ne?

Imò, merentur primum iram Dei, & damnationem æternam.

Deinde deformant Euangelium & gloriam Dei, sicut ille inquit: Propter uos malè audit nomen Dei inter gentes.

Tertio, habent pœnas præsentis, Diaboli tyran-

ran-

rannidem, qui impios in potestate habet, & impellit in omnis generis errores ac flagitia.

Sequuntur & pœnæ corporales, bella, & aliæ calamitates.

Præterea impediuntur omnia spiritualia exercitia, extinguitur fides in his, qui indulgent cupiditatibus.

Postremo, quod maxime horrendum est, peccata merentur indurationem, & puniuntur peccata peccatis. Hæ causæ diligenter cogitandæ sunt ut securitatem carnalium eijciamus ex animis, & discamus timere iram Dei, ac nos ad bene operandum excitemus.

Sunt ne bona opera meritoria
uitæ æternæ?

Respondeo. Quidam etsi concedunt, bona opera non mereri remissionem peccatorum, tamen imaginantur postea in renouatis opera esse meritoria uitæ æternæ. Sed nequaquã est sentiendũ q̃ propter dignitatem & munditiem illorum datur uita æterna, Sed est beneficium gratuitum, & datur per misericordiam propter Christum. Et ratio est, quia nostra obedientia semper adhuc est immunda, nec placet propter seipsam, sed placet propter Christum. Et nemo sanus est tam impudens, si suam ipse conscientiam consulat, ut ausit affirmare, sua benefacta esse digna uita æterna, aut sibi pro ijs deberi uitam æternam.

Sic ait Paulus: Nihil mihi conscius sum, & tamen

men in hoc non iustificatus sum. Si Paulus iam sanctus & plenus bonorum operum, negat se propter ea iustificari, multo minus iudicat ea esse digna uita æterna.

Item Christus ait: Si feceritis omnia, quæ præcepta sunt uobis, dicite: Serui inutiles sumus, &c.

Rom. ii. Conclufit Deus omnes sub peccatum, ut omnium misereatur.

Nec eludi hæc sinamus cauillatione, qua fingunt Synechdochen: uidelicet, etiamsi bona opera non sunt totale meritum, tamen esse aliquod partiale, & minus principale meritum. Quia sic niteretur fides illo partiali, quod est impossibile. Est enim contradictio, statuere, q̄ gratis accipiamus uitam æternam, per misericordiam propter Christum, & imaginari, quòd nostra obedientia mereatur uitam æternam. Et illud ipsum partiale (etiam si quod esset) tamen prorsus excuteretur nobis in certamine conscientie, cum uidemus nostram obedientiam non esse talem, qualis esse debeat. In summa: non potest iudicio Dei opponi aliquod nostrum meritum: quia lex semper accusat nos, & reos agit peccati. Sic Paulus ait: Potentia peccati Lex. Deo autem gratia, qui dedit nobis uictoriam per Christum, &c.

Sic ergo sentiendum est: Etsi nostra obedientia non est meritum uitæ æternæ, nec propter eam saluamur, sed propter Christum, gratis, tamen est debitum, quod necessario sequi debet, & meretur præmia corporalia & spiritualia, quæ
partim

partim in hac uita, partim post hanc uitam reddentur, sicut dicit Christus: Date, & dabitur uobis.

Quare igitur uita æterna uocatur merces, sicut dicitur: Reddet uniuersis secundum opera sua? &c.

Respondeo. Phrasis Legis est, quæ describit, quales sint, quibus detur uita æterna: & hoc dicit, dari uitam æternam iustis. Nam cum Lex nominat opera, intelligit cuiusque iustitiam, aut iniustitiam. Sic autem loquitur Lex, quasi nos nostra implementatione satisfaceremus Legi, & essemus iusti, & promittit uitam æternam iustis. Sed interim ex Euangelio sciendum est, quod fide gratis accipiamus imputationem iustitiæ, propter Christum, & quidem ita, quasi nos ipsi Legi satisfecissemus. Quia igitur imputatur nobis iustitia, seu Legis impletio, ideo etiam promittitur nobis uita æterna, tanquam iustis, non quia nostra obedientia digna sit tanto beneficio, sed quia propter Christum iam reputamur iusti, & debetur nobis merces, non propter nostram dignitatem, sed quia nobis promissa est propter Christum. Et hæc merces non est compensatio debiti officij, sed est gratuiti muneris, seu beneficij: & quidem non pro indebita, sed debita obedientia, quæ tamen in nobis est imperfecta, & non satisfacit Legi.

Hic etiam dici solet de discrimine peccati moralis ac uenialis. Quia enim in sanctis manet adhuc peccatum, necesse est discerni peccata, quæ hæ

xcviii

rent in sanctificatis, & quæ possunt consistere cum fide & bona conscientia, & quæ non possunt stare cum fide, sed sunt talia, ut qui ea admittant, excidant gratia Dei, & desinant esse sancti: sicut erat adulterium Davidis. Sed de hoc discrimine supra dictum est.

DE POENITENTIA.

Quid est poenitentia?

Est, qua uera contritione morimur peccatis, & fide erigimus nos, ad accipiendam remissionem peccatorum.

Quot sunt partes poenitentiae?

Duae.. Contritio & Fides.

Quid est contritio?

Est terror ac dolor conscientiae, quæ sentit deũ irasci peccato, & dolet se peccasse. De hac in scripturis multa sunt testimonia. Poenitentiam agite, & credite Euangelio. Marci 1. Scindite corda uestra. Iohel. 2. Vbi habitabit Dominus? In spiritu contrito & humiliato. Esaie 66. Desinite peruerse agere. Et hæc contritio debet crescere, ita ut non solum externa delicta, sed etiam interiorem immunditiæ agnoscamus. Quare non est poenitentia in hypocritis, qui nullo dolore afficiuntur, interim tamen sibi blandiuntur, quasi nihil habeant uitij. Et hanc securitatem Christus sæpe reprehendit seuerissimè. Nisi, inquit, egeritis poenitentiam, simul omnes peribitis.

Vnde

Vnde oriuntur isti dolores & terrores in nobis?

Per uerbum Dei, q̄ arguit peccata, Roman. 1. Reuelatur ira Dei super omnem impietatem. Et Ioan. 16. Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, &c.

Quid est Fides, Pœnitentiæ pars?

Est fiducia, qua credit unusquisq̄, sibi remitti peccata propter Christum, gratis. Hæc fides statuere debet in specie tibi remitti peccata.

De hac multa testimonia in scripturis. Acto. 10. Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius, qui credunt in eum, Rom. 5. Iustificati per fidem, pacem habemus ad Deum. Hoc est, pacatas & tranquillas conscientias.

Et quod gratis remittantur peccata indignis, testantur hi loci, Roma. 3. Iustificati gratis ipsius gratia, &c.

Ephe. 3. Gratia saluati estis, Dei donum est, non ex uobis.

Item, Rom. 5. Per hunc habemus accessum ad patrem.

Et Psal. 31. Dixi, confitebor aduersum me iniquitiam meam Domino, & tu remittis impietatem peccati mei.

Rom. 3. Cum esset impossibile Legi, misit Deus filium suum in carnem, &c.

Rom. 4. Ideo ex fide gratis, &c.

Hæc

Hæc fides facit discrimen inter contritionem Petri & Iudæ, Davidis & Saulis. Contritio Petri & Davidis profuit, quia accessit fides, qua apprehendebant promissam misericordiam, & se consolabantur. Contritio uero Iudæ & Saulis non profuit, quia non addiderunt hanc fidem. Hæc fides quoque facit discrimen inter timorem seruilem & filialem.

Timor seruilis.

Est metus sine fide.

Timor filialis?

Est metus, ad quem accedit fides, quæ inter pauores erigit & consolatur animum.

Quid autem de Confessione & satisfactione?

Hæ ortæ sunt ab Ecclesiastico ritu publicæ poenitentiae, Olim enim rei publicorum criminum excommunicabantur, nec recipiebantur, nisi primum confessio, hoc est, nisi prius testarentur apud pastores se emendaturos esse mores, & peterent absolutionem. Postea addebatur satisfactio, hoc est publica quædam castigatio,

Sed hic ritus confessionis, seu publicæ poenitentiae, iam olim abrogatus est in Græca Ecclesia, propter stupratam in templo à quodam Diacono mulierem, sic poenitentem. Non fuit igitur talis ritus iuris diuini,

E Quæ

Quæ est confessio usitata, quæ
sacerdoti fit?

Est peccatorum enumeratio, non tamen iure
diuino mandata. Prodest tamen eam retinere in
Ecclesia, propter absolutionem & disciplinam,
Per eam enim occasionem indocti audiri & com-
modius institui de tota doctrina possunt, indeco-
rumque est prorsus inexploratos accedere ad com-
munionem. Sed tamen scire oportet, conscienci-
as non esse onerandas enumeratione delictorum.
Possunt enim etiam sine hac & absolutionem, &
consilia petere. Nam enumeratio ista peccatorum
est impossibilis, iuxta illud Psalm. 19. Delicta quis
intelligit? Ab occultis meis munda me, &c.

Argumentor contra.

Iudex non absoluit, prius quam cognoscat. In
hac confessione fit absolutio: Ergo necesse est fie-
ri cognitionem & enumerationem peccatorum.

Respondeo ad maiorem. Interest inter pote-
statem iudicalem, seu iurisdictionis, & potesta-
tem ministerij. In hac confessione est tantum pote-
stas ministerij. Nam pastor absoluit, non ut iudex,
sed ut minister, habens mandatum non cognos-
cendi, sed tantum impartienda absolutionis, &c.

Sed præterea est alia potestas iurisdictionis, que
est quoddam iudicium externum Ecclesiæ, quod
tantum ad manifesta crimina pertinet, qua excom-
municat criminosos, & recipit excommunicatos,
&c.

Quid

Quid est Satisfactio?

Est quædam externa & politica disciplina Ecclesiæ, humana autoritate instituta, uel exempli causa ad cæteros dehortandos à flagitijs, aut ad explorandos animos eorum, qui ad Ecclesiam rediebant, an ex animo resipuissent. Olim enim in Ecclesia famosi non recipiebantur, sine quadam publica castigatione: & hæc uocabant satisfactionem.

Quotuplex est Satisfactio?

Duplex. Altera erat publica pœnitentia, altera Scholastica.

Quæ est satisfactio publicæ pœnitentiæ?

Est mulcta, quæ pœnitentibus propter publica peccata, à præbitero olim indicebatur, ad probandum eos, an serio uellent resipiscere, in quam se exercerent pœnitentes, usq; ad tempus ab Episcopo præscriptum, admittebantur rursus ad Synaxim. Huius satisfactionis partes erant uariæ, pro conditione & magnitudine culpa: & ut erant peccata, ita habebant suos Canones.

Quæ est satisfactio Scholastica?

Est facere quædam opera indebita, ad redimendas pœnas purgatorij, aut alias pœnas temporales. Dicunt enim Scholastici, quod remittatur culpa per absolutionem, sed pœnam æternam quæ debebatur pro peccatis mutari in pœnam temporalem purgatorij. Deinde addunt, partem

E 2 illarum

illarum pœnarum remitti potestate clauium, par-
rem redimendam esse nostris satisfactionibus: hoc
est, illis indebitis operibus. Sic ergo docent, satis-
factiones mereri remissionem pœnarum, & esse
compensationem pœnarum æternarum.

Vnde orta est satisfactio Canonica?

Olim in Ecclesia non recipiebantur famosi,
sine publica castigatione certi temporis. Hæc uo-
cabatur publica pœnitentia & satisfactio: erantq;
illa spectacula quadam externa & politica disci-
plina ab hominibus instituta, non q; esset satisfa-
ctio coram Deo, aut propter eam remitterentur
peccata. Postea illo more antiquato, remansit uo-
cabulum satisfactionis. Vnde postea homines in-
docti ex re politica fecerunt rem spiritualem tan-
quam necessariam ad remissionem peccatorum.

Quid sentiendum est de remissio-
ne pœnarum, & an possint claues
imponere, uel tollere pœnas.

Primum sciendum est, remissionem tam cul-
pæ, quam pœnæ esse gratuitum beneficium Chri-
sti, ac simul nos liberari peccato & morte æterna.

Deinde discernenda est remissio pœnæ æternæ
à remissione pœnarum temporalium. Quamuis
enim remissio pœnæ æternæ coniuncta est cum
remissione culpæ, tamen Sancti in hac uita ferunt
communes ærumnas humani generis, ut mortem
corporalem, & alias calamitates: de quibus ait Pau-
lus: Corpus mortuum est propter peccatum. Et
Deus

Deus aliquando imponit pœnas propter certa peccata: Sicut David sustinuit pœnas propter adulterium. Sed hoc non est uniuersale: quia sæpe remittuntur peccata sine peculiaribus pœnis.

Tertio: Pœnæ quas Deus imponit, non possunt remitti potestate Clauium, nec habent mandatum remittendi ac imponendi tales pœnas.

Quarto: Sciendum est, sæpe nostra pœnitentia mitigari, aut etiam tolli tales pœnas. Sicut sæpe mitigatæ sunt pœnitentia publicæ & priuatæ calamitates, sicut ait Paulus: Si nos iudicaremus ipsi, non iudicaremur à Domino.

Quinto: Afflictiones sanctorum non semper sunt pœnæ propter certa peccata: Sicut afflictiones Iob, & aliorum sanctorum: item supplicia Apostolorum & martyrum, sed sunt singularia opera Dei, quibus exercetur fides sanctorum, & ostenditur gloria Dei.

Deinde etiam in ipsis pœnis, p̄i debent intelligere hunc finem, q̄ non sint signa iræ, sed bonæ uoluntatis, uidelicet, quòd Deus uelit hæc esse exercitia, per quæ aboleatur in nobis peccatum, & crescat nouitas spiritualis. Nec debent iudicare p̄i, ideo reiectos à Deo, ut Paulus ait: A domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.

Quid sunt Indulgentiæ?

Nihil aliud, quàm publicarum pœnarum, seu satisfactionum condonationes, & relaxationes

E 3 uete.

ueterum Canonum. Erant autem illi Canones humanae traditiones, quare nihil ad remissionem culpae aut pœnarum coram Deo pertinebant: nec opus est, illos Canones restituere, cum tantum fuerint humanae traditiones.

DE ABSOLVTIONE.

Quid est Absolutio?

Est certificatio de peccati remissione, & de misericordia Dei erga peccatorem, Sic enim Christus ait, Matth. 18. Quaecunq; solueritis super terram, erunt soluta in cœlis. Et Ioan. 20. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.

Potest etiam reiterari absolutio?

Imò, Cum Petrus interrogaret Christum, Quoties condonabo fratri? Respondit: Septuagies septies. Et Paulus ait, Galat. 6. Si praeoccupatus fuerit homo aliquo pacto, uos qui spirituales estis, corrigite eum in spiritu lenitatis. Et Ecclesia orat quotidie: Dimitte nobis debita nostra. Et Christus ait, Lucæ 15. Gaudium est angelis Dei super uno peccatore, pœnitentiam agente.

Rectene Nouatiani & Cathari negant lapsos post Baptismum consequi remissionem peccatorum?

Scelestè errant isti hæretici. Nam multa possunt ostendi & ueteris & noui Testamenti exempla, ubi lapsi remissionem peccatorum & absolutio

lutio

lutionem à Christo & Ecclesia sunt consecuti. Exemplo sunt, Dauid, Manasse, Petrus. Lapsa est Galatarum Ecclesia, & à Paulo ad pœnitentiam reuocata. Et Paulus ipse Corinthium in cœstum iubet recipi, post pœnitentiam. Dominus quoque per Ezechielem 33. ait: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed magis, ut conuertatur, & uiuat. Hic Deus addit iusiurandum, ut conscientia eo magis erigantur, cum audiunt non solum promissionem, sed etiam eam confirmatam iureiurando.

Sed quid de locis Epistolæ ad Hebræos sexto? Impossibile est eos qui semel illuminati. Et 10. Voluntarie peccantibus, &c.

Hi loci non negant, lapsos posse redire ad gratiam & beneficium Christi. Prior enim locus agit de blasphemis & obstinatis, qui contra conscientiam persequuntur uerbum Dei, & admonitionem & pœnitentiam adeo aspernantur, ut securi triumphent, & sibi ualde gratulentur, hanc sapientiam, quòd ridere ausint. Hi non possunt renouari, interim dum sic perdurant, & Christum crucifigunt, & ludibrio habent, & non auscultant Euangelio.

Alter locus iubet retinere gratiam & beneficium Christi, & cauere, ne amittatur. Qui enim amittit beneficium Christi, reus est iudicij.

E 4 Est

Est ne peccatum irremissibile?

Christus Matth. 12. distinctionem facit inter peccatum remissibile & irremissibile: Quicumque dixerit uerbum contra filium hominis, remittetur ei: Qui autem dixerit uerbum contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc saeculo, neque in futuro. Et Ioannes ait: Qui scit fratrem suum peccare peccatum, non ad mortem, perat, & dabitur ei uita. Est peccatum ad mortem, non pro illo dico, ut roget quis.

Quod est peccatum in spiritum sanctum?

Augustinus intelligit peccatum in spiritum sanctum, aut finalem impoenitentiam in ijs, qui non accipiunt Euangelium, aut desperationem. Quia haec peccata proprie pugnant cum gratia, & eam abijciunt. Nam caetera peccata, cum confugimus ad gratiam, remittuntur. Ideo sic interpretatur Augustinus dictum Christi: Qui dixerit uerbum contra spiritum sanctum, id est, qui uerbum gratiae, quod praedicatur, & confirmatum est testimonijs spiritualibus, finaliter repudiat, is habet peccatum in spiritum sanctum.

Est ne omnis lapsus post agnitam ueritatem peccatum irremissibile?

Minimè. Nam multa sunt exempla & testimonia, quae docent tales lapsus condonari posse. Ac nec omnis persecutio Euangelij iudicari debet peccatum

catum irremissibile. Quia Manasses, Paulus, & alij, qui persecuti sunt uerbum Dei, consecuti sunt ueniam.

Quare utraq; sententia retinenda est, Primum quòd omnia peccata remittantur credentibus, quia promissio remissionis est uniuersalis, iuxta illud: Conclufit omnes sub peccato, ut omnium miseretur. Item, 1. Ioan. 1. Ipse est propitiatio nò tantum pro peccatis nostris, sed pro peccatis totius mundi.

Secundo, tenendum est & hoc, quòd sit aliquod peccatum irremissibile, seu peccatum ad mortem. Qui autem habeant peccatum irremissibile, non est nostri iudicij, satis est à posteriore iudicare, tale peccatum non esse in ijs, qui ueniunt ad pœnitentiam & fidem. Et irremissibile peccatum tantum ad illos transferendum est, qui ad extremum perseuerarunt in incredulitate, & non egerunt pœnitentiam. Hi autem, qui agunt pœnitentiam, nò habent peccatum irremissibile.

Qui est effectus pœnitentiæ?

Effectus, seu fructus pœnitentiæ sunt tota nouitas uitæ & morum. Nam in his qui reconciliati sunt, debet sequi iustitia bonæ conscientiae. De quo ait Ioannes: Facite fructus dignos pœnitentiæ. Et de necessitate huius nouæ obedientiæ supra dictum est.

DE FIDE.

Quid est Fides?

E 5

Fides

Fides non tantum est notitia historiae de Christo, sed est uera fiducia cordis, quae assentitur promissioni Euangelij. Praecipue autem significat fiduciam misericordiae promissae propter Christum. Nam etsi promissiones sunt multiplices, & uaria obiecta, circa quae uersatur fides, sicut sunt alia aliorum negocia & pericula, alia sunt Mosi, alia Dauidis, alia Pauli negocia: tamen hoc principale obiectum fidei est, quodque in omnibus negocijs semper est primum & praecipuum, scilicet, fiducia misericordiae, qua statuit cor, se habere remissionem peccatorum, & se placere Deo, propter Christum.

Haec fides praere & praelucere debet in omni inuocatione, & hac erecta mens, petit & expectat auxilium Dei in omnis generis tentationibus. Rursus sine hac fide seu fiducia misericordiae nulla est inuocatio, neque uinci possunt ulla pericula. Nisi enim sit in corde talis fides, opprimuntur animi dubitatione & indignatione aduersus Deum, in ueris certaminibus.

Quomodo existit haec fides in animis?

Spiritus sanctus mouet corda per Euangelium, quod docet peccata nobis remitti propter Christum, qui factus est uictima pro nobis. Sic igitur existit haec fides, cum audientes hanc promissionem, & intuentes in Christum mediatorem, credimus propter ipsum nobis ignosci, nos placere

placere Deo, & exaudiri, nec sinimus nobis excuti hanc fiduciam. Hac fides est ipsa uiuificatio cordis, & uincit terrores peccati & mortis, & affert firmam consolationem, sustentat nos in omnibus periculis, & petit & impetrat bona à Deo.

Proba, quòd fides significet fiduciam misericordiæ.

Hoc tempore etiam eruditi quidam disputant uocabulum fidei significare tantum historiæ notitiam, seu professionem articulorum, quæ etiam potest esse in impijs: & negant hac uoce significare fiduciam misericordiæ. Tenenda sunt igitur firma argumenta, quæ fides in hac propositione. Fide iustificamur: significet fiduciam misericordiæ.

1. Paulus confert promissionem & fidem, quæ apprehendit promissionem, Rom. 4. cum ait: Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio. Vult enim promissionem futuram esse ociosam, si non accipiatur fide. Cum igitur fides ad promissionem tamquam obiectum correlatiuè referatur, necesse est, Paulum de tali fide intelligi, quæ est assensus, quo assentimur promissioni. Sed hæc fides assentiens promissioni, est uerè fiducia misericordiæ, non tantum notitia historiæ. Sic enim ad Galat, 3. ait: Ut promissio ex fide Christi detur, &c.

2. Rom. 5. inquit de Abraam: Non dubitauit diffidentia, sed confirmatus est fide. Hic clara loquitur de fide, quæ repugnat dubitationi, & accipit remissionem, Nam de fiducia promissionis disertè ait:

ait. De promissione Dei non dubitauit per diffidentiam, &c.

3. Paulus loquitur de tali fide, quæ non est ociosa notitia, sed quæ agit aliquid in remissione peccatorum, & tribuit ei efficaces causas, uidelicet, quod consoletur & erigat animos in pauoribus, & reddat pacatas conscientias, uincat peccatum & mortem. Roman. 4. Iustificati fide, pacem habemus, Item Ephe. 1. Per quem habemus fiduciam & accessum in fide, &c. Ergo necesse est, intelligi fidem pro fiducia erigente animos.

Item Christus, cum ait ad mulierem peccatricem: Fides tua saluam te fecit: certe loquitur de tali fide, quæ credit & agnoscit sibi remitti peccatum iuxta uocem Christi: Remittuntur tibi peccata. Sic etiam in similibus locis, cum eodem modo loquitur ad Cananæam & Hæmorrhoißam, intelligit fiduciam, quæ ab ipso expectabat auxilium, nec erat ociosa notitia.

4. Petrus in Actis ait, fide purificari corda: hoc est, habere remissionem peccatorum, & pacatam conscientiam. Constat autem non purificari corda illa notitia, quæ est etiam in impijs. Igitur necesse est, fidem hic significare fiduciam, quæ apprehendit remissionem peccatorum.

5. In sententijs de oratione manifestum est, uocabulum fidei nihil aliud posse significare, nisi fiduciam, quæ credit, sibi Deum propitium esse, & se exaudiri. Ut Iacob. 1. Si quis habet opus sapientia, petat in fide, nihil hæsitans. Sic & Christus ait:
Omnia

Omnia quaecumq; orantes petitis, credite quia accipietis, &c.

Sic etiam in ueteri Testamento uocabulum fidei, & credere, significat fiduciam misericordiae. Ut, Credidit Abraham. Item Iosaphat, 2. Paralip. 20. Credite Deo.

Quæ est sententia huius dicti:

Iustus fide sua uiuet?

Duas res tribuit fidei, uidelicet, iustificationem & uiuificationem, hoc est, liberationem à peccato & morte. Docet, quòd fide sumus iusti, seu accepti Deo: & quòd fide uiuificemur, hoc est, accipiamus consolationem, qua uincitur mors æterna, & apprehenditur uita æterna. Ergo in hoc quoq; dicto, fidem necesse est intelligi non pro notitia ociosa, sed pro uera fiducia misericordiae, quæ impetrat remissionem peccatorum, & consolatur animos, ac liberat à terroribus, & certos reddit de uita æterna.

Quid excludenda ne est à fide
historiæ notitia?

Minimè: imò necessarium est, credere omnes articulos. Sed non satis est, tenere historiam, sed historia referenda est ad causam finalem, quæ est in Symbolo, uidelicet, Credo remissionem peccatorum. Hic enim est usus historiæ, ut credas Christum filium Dei ideo esse natum in carnem, passum, & resuscitatum, ut tibi contingat remissio peccatorum, & uita æterna.

Quæ

Quæ est confessio fidei Christiana?
anæ?

Tria referuntur Symbola, seu professiones articulo-
rum fidei: Vulgatum, quod uocatur Aposto-
lorum, alterum Nicenum, tertium Athanasij.

RECITA SYMBOLVM
Apostolorum.

1. CREDO in Deum patrem omnipotentem
creatorem cœli & terræ.
2. Et in Iesum Christum filium eius unicum
Dominum nostrum.
3. Qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex
Maria uirgine.
4. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortu-
us, & sepultus.
5. Descendit ad inferna, tertia die resurrexit à
mortuis.
6. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei pa-
tris omnipotentis.
7. Inde uēturus est iudicare uiuos & mortuos.
8. Credo in spiritum sanctum.
9. Sanctam Ecclesiam catholicam, Sanctorum
communione.
10. Remissionem peccatorum.
11. Carnis resurrectionem.
12. Et uitam æternam, Amen.

DIC SYMBOLVM
Nicenum.

CRE-

CREDO in unum Deum, patrem omnipotentem, factorem cœli & terra, uisibilem omnium, & inuisibilem.

Et in unum Dominum Iesum Christum, filium Dei unigenitum, & ex patre natum ante omnia sæcula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum uerum de Deo uero, Genitum, non factum, consubstantialem patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit de cœlis, & incarnatus est de spiritu sancto, ex Maria uirgine, & homo factus est, crucifixus etiam pro nobis, sub Pontio Pilato passus & sepultus est, & resurrexit tertia die secundum scripturas, & ascendit in cœlum, sedet ad dexteram Patris, & iterum uenturus est cū gloria iudicare uiuos & mortuos, cuius regni non erit finis.

Et in spiritum sanctum Dominum & uiuificantem, qui ex patre filioq; procedit, qui cum patre & filio simul adoratur, & conglorificatur, qui locutus est per Prophetas. Et unam sanctam, catholicam & Apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum, & expecto resurrectionem mortuorum, & uitam uenturi sæculi, Amen.

DIC SYMBOLUM

Athanasij.

Quicumq; uult saluus esse, ante omnia opus est ut teneat Catholicam fidem.

Quam

Quam nisi quisq; integram, inuiolatamq; serua-
uerit, absq; dubio in æternum peribit.

Fides autem Catholica hæc est, ut unum Deum in
trinitate, & trinitatem in unitate ueneremur.
Neq; confundentes personas, neq; substantiam se-
parantes.

Alia enim est persona Patris, alia Filij, alia Spiri-
tus sancti.

Sed Patris & Filij & Spiritus sancti una est diuini-
tas, æqualis gloria, coëterna maiestas.

Qualis pater, talis filius, talis spiritus sanctus.

Increatus pater, increatus filius, increatus spiritus
sanctus.

Immensus pater, immensus filius, immensus spi-
ritus sanctus.

Æternus pater, æternus filius, æternus spiritus
sanctus.

Et tamen non tres æterni, sed unus æternus.

Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus
increatus, & unus immensus.

Similiter omnipotens pater, omnipotens filius,
omnipotens spiritus sanctus.

Et tamen non tres omnipotentes, sed unus omni-
potens.

Ita Deus pater, Deus filius, Deus spiritus sanctus.

Et tamen non tres Dij, sed unus est Deus.

Ita dominus pater, dominus filius, dominus spi-
ritus sanctus.

Et tamen non tres domini, sed unus est Dominus

Quia sicut sigillatim unamquamq; personam de-
um

um aut dominum confiteri Christiana ueritate compellimur.

Ita tres Deos aut dominos dicere, catholica religione prohibemur.

Pater à nullo est factus, nec creatus nec genitus.

Filius à patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus.

Spiritus sanctus à patre & filio, non factus nec creatus, nec genitus, sed procedens.

Vnus ergo pater, non tres patres: unus filius, non tres filij, unus spiritus sanctus, non tres spiritus sancti.

Et in hac trinitate nihil prius aut posterius, nihil maius, aut minus.

Sed totæ tres personæ coeternæ sibi sunt & coæquales.

Ita ut per omnia, sicut iam supra dictum est, & trinitas in unitate, & unitas in trinitate ueneranda sit.

Qui uult ergo saluus esse, ita de Trinitate sentiat. Sed necessarium est ad æternam salutem, ut incarnationem quoq; Domini nostri Iesu Christi fideliter creât.

Est ergo fides recta, ut credamus & confiteamur, quia Dominus noster Iesus Christus Dei filius Deus & homo est.

Deus est, ex substantia patris ante secula genitus: & homo est, ex substantia matris in seculo natus.

Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali, & humana carne subsistens.

F

Aequa

Acqualis patri secundum diuinitatem: minor patre, secundum humanitatem.

Qui licet Deus sit & homo, non duo tamen, sed unus est Christus.

Vnus autē non conuersione diuinitatis in carne, sed assumptione humanitatis in Deo.

Vnus omnino, non confusione substantiæ, sed unitate personæ.

Nam sicut anima rationalis & caro unus est homo, sic Deus & homo unus est Christus.

Qui passus est pro salute nostra descendit ad inferos, tertia die resurrexit à mortuis.

Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis.

Inde uenturus est iudicare uiuos & mortuos.

Ad cuius aduentum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis.

Et redditori sunt de factis proprijs rationem.

Et qui bona egerunt, ibunt in uitam æternam: qui uero mala, in ignem æternum.

Hæc est fides catholica: quam nisi quisq; fideliter, firmiterq; crediderit, saluus esse non poterit.

DE DEO.

Quid est Deus?

DEVS est substantia intelligens, spiritualis, æterna, creatrix & conseruatrix omnium rerum, infinitæ sapientiæ, bonitatis, iustitiæ & misericordiæ,

Dic testimonia de unitate Dei:

Deut.

Deut. 6. Audi Israël, Dominus Deus tuus Dominus unus est.

*Quod si unus
DEUS.*

Esa. 44. Ego sum primus & nouissimus, & præter me non est Deus.

Et 45. Ego sum Deus, & non est ullus præterea, &c.

1. Cor. 8. Scimus, quod idolum nihil est in mundo, & non est alius Deus, nisi unus, &c.

Ephe. 4. Unus Deus & pater omnium, super omnes & super omnia.

1. Timot. 2. Unus est Deus, & unus mediator Dei & hominum.

Quot sunt personæ diuinitatis?

Vna est tantum diuina essentia, sed ea tribuitur tribus personis, scilicet, patri, filio, & spiritui sancto, quæ sunt ὁμοῖοι, seu eiusdem substantiæ, pariter immensæ, & coæternæ.

Quid hic significat persona?

Persona est substantia indiuidua, intelligens.

Vnde probas, esse tres personas?

Christus iubet baptisari omnes gentes, in nomine patris & filij & spiritus sancti. Hic nominatim recensentur tres personæ consubstantiales, seu ὁμοῖοι.

Itē professio symboli idē testatur, ubi fatemur nos credere in patrem, filiū & spiritum sanctum.

Matth. 3. discernuntur personæ, cum apparet spiritus sanctus specie columbæ, & auditur uox

F 2

patris,

patris, quæ testatur de filio: Hic est filius meus dilectus, &c.

Item Ioan. 15. Cum uenerit Paraclerus, quem ego uobis mittam à patre. Hic cōiunguntur tres personæ, Paraclerus ueniens, seu missus, filius mittens & pater.

1. Ioan. 5. Tres sunt, qui perhibent testimonium, pater, filius, & spiritus sanctus. Hi tres unum sunt.

Quid est Pater?

Est prima persona diuinitatis, æterna, immensa, ingenita, & à nemine existens.

Quid est Filius?

Secunda persona diuinitatis, à patre ante sæcula genitus, ὁμοῦσι, seu consubstantialis patri, & coæternus.

Quid significat: In principio erat uerbum?

Verbum, seu λόγος, uocatur apud Ioannem Filius Dei, quæ est secunda persona. Est igitur sententia: In principio erat Verbum, id est, Filius Dei erat in principio, & ab æterno.

Quare uocatur λόγος, seu uerbum?
Quia est persona loquens, quæ semper locuta est ab initio Patribus.

Proba, quod λόγος, seu uerbum significet personam, quæ sit natura Deus?
Ioannes ait de Verbo, seu λόγῳ, quòd fuerit
in

in principio. Hoc est, quòd sit æternus. Iam si initio fuit uerbum ante conditionem omnium rerum: Ergo non est creatura, sed coæternus patri.

Deinde cum ait: Verbum erat apud Deum: hic disertè discernit personas, quòd alia sit persona patris, alia uerbi.

Tertio ait: Et Deus erat Verbum. Hic clarè testatur, Verbum esse Deum. Nam particula $\lambda\omicron\gamma\omega\varsigma$, seu Verbum, hinc ponitur loco subiecti, sicut indicat Græcus articulus additus. Sed particula, Deus, est prædicati loco.

Postea idem Ioannes indicat de Verbo: In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, &c. Hæc sunt uerba, quæ necesse est de persona intelligi, in qua fuerit diuina natura.

Sic & reliq̄ loci, qui dicunt per filiū omnia condita esse, testantur $\lambda\omicron\gamma\omega\varsigma$ seu uerbum esse personā quæ sit natura Deus. Constat enim mundum non esse conditum per humanam naturam.

Ad Coloss. I. Omnia per ipsum, & in ipso condita sunt, & ipse est ante omnia, & omnia consistunt per ipsum.

Item Coloss. 2. In ipso habitat plenitudo diuinitatis corporaliter.

Ad Hebr. Per quem fecit & sæcula, qui est fulgor claritatis, & effigies substantiæ eius, ferens omnia uerbo potentiæ suæ, &c.

I. Ioan. I. Quod erat ab initio, quod audiui-
mus, quod uidimus, quod manus nostræ contre-
ctauerunt, Verbum uitæ id annunciamus.

Ioan. 6. Quid, si uideritis filium hominis ascendentem, ubi erat prius?

Ioan. 17. Glorifica me pater gloria, quam habui ante mundum apud te.

Ioan. 8. Antequam Abraam natus est, ego sum.

Ioan. 5. Sicut pater exuscitat mortuos, & uiuificat, sic & filius, quos uult, uiuificat. Item: Quaecumque ille facit, hæc & filius similiter facit.

Ioan. 10. Ego uitam æternam do eis, &c.

Ioan. 15. dicit se mittere spiritum sanctum Cū uenerit Paracletus, quem ego mittam uobis à patre. Et infra: Si non abiero, non ueniet paracletus. Si autem abiero, mittam eum ad uos.

Ioan. 20. Thomas Christum apertè uocat Deum: Dominus meus, & Deus meus.

Roma. 9. Qui est super omnia Deus benedictus, &c.

Quid est Spiritus sanctus?

Est persona diuina, coæterna, & coessentialis patri & filio, ab utroque procedens.

Dic testimonia, quæ probant spiritum sanctum esse personam, & natura Deum.

Suprà dixi clare, discerni personas, cum Christus inquit: Baptisantes in nomine patris & filij & spiritus sancti.

Sic Matth. 3. & Luc. 3. discernuntur personæ. Patris uox loquitur de Christo: Hic est filius meus dilectus. Hic sunt duæ distinctæ personæ, patris

tris loquentis & testantis suum esse filium. Tercio scorsim etiam spiritus sanctus describitur apparere peculiari specie columbæ, quæ est neq; pater neq; filius.

Ioan. 14, Rogabo patrem, & alium Paracletum dabit uobis. Item: Paracletus spiritus sanctus quem mittet pater in nomine meo, is docebit uos omnia.

Item: Non a semetipso loquetur, sed quæ audier, loquetur.

Ioan. 15. Cum uenerit Paracletus, quem ego mittam uobis a patre, ille testimonium perhibebit de me.

Rom. 8. Vos non estis in carne, sed in spiritu, siquidem spiritus Dei habitat in uobis. Siquis autem spiritum Christi non habebit, is non est eius.

Item: Si spiritus eius, qui suscitauit Iesum a mortuis, habitat in uobis, &c.

Hi loci clare discernunt spiritum sanctum a patre & filio, & testantur esse spiritum patris & filij.

Ibidem: Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro &c.

1. Pet. 1. De qua salute exquisiuerunt & scrutati sunt Prophetæ, scrutantes, quod uel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, prænuncians eas, quæ in Christo sunt passiones, &c.

Hic clare testatur, quod spiritus sanctus extiterit, anteq̃ filius Dei induit carnem, & uocat eum spiritum Christi.

Item, ibidem: Quæ nunc nunciata sunt uobis

F A per

per eos, qui euangelizarunt uobis, spiritu sancto misso de cælo, &c.

Acto. 2. ex Ioële. Effundam de spiritu meo super omnem Carnem. Hic testatur spiritum sanctum, qui effunditur, non esse personam patris, & tamen cum inquit: De spiritu meo: significat illum spiritum habere naturam diuinam.

Vnde probas, q̄ spiritus sanctus pariter procedat à patre & filio?

Ioan. 14. dicitur: Paracletus, quem mittet pater in nomine meo. Deinde ait Christus: Paracletus, quem ego mittam uobis à Patre. Hic testatur paracletum uenire, seu mitti tam à filio, q̄ à patre.

DE CREATIONE.

Quid est Creatio?

Est factura, qua Deus creauit spiritus, & omnes corporales naturas ex nihilo, per Verbum, ad conseruandum ac sustentandum eas. Gene. 1. In principio creauit Deus cælum & terram, hoc est, uniuersas creaturas. In principio, hoc est, cum nihil adhuc esset creaturarum.

Quid est Creatura?

Est totum illud Dei opificium, tam spirituum creatorum, quàm aliarum rerum & naturarum corporalium, in hoc diuinitus factarum, ut monstrent Deum esse: nec solum esse simpliciter Deum, sed æternum, potentem, qui creet, gubernet, & conseruet omnia, Quibus cognitis, inde Deus creator

tor & conseruator glorificetur, & gratiarum actiones habeat.

Quis conseruat Creatura?

In articulo creationis semper intelligere debemus perpetuam gubernationem, sustentationem, & conseruationem rerum, ita q̄ Deus non discesserit à suo opificio, sicut faber discedit à domo facta. Sed Deus perpetuo gubernat, sustentat & conseruat naturas rerum, quotannis fecundat terram, procreat fruges ex terra, perpetuo suppeditat animantibus uitam & motū. Acto. 17. In ipso uiuimus, mouemur, & sumus. Colofs. 1. Omnia in eo consistunt. Psal. 103. Omnia à te expectant, ut des illis escam in tempore. Psal. 35. Homines & iumenta saluabis Domine.

Quomodo agnoscitur Deus in creaturis & naturis rerum?

Tota rerum uniuersitas est sacramentum & testimonium quoddam, quòd sit Deus, quòd sit bonus, iustus, sapiens. Item, motus cœlestes, uices temporum, conseruatio specierum, satis clamant, mundum & naturas rerum non existere casu, sed certo consilio condita esse, regi & conseruari. Deinde humane mentes sunt imagines diuinitatis et specula, in quibus contemplari diuinitatem debemus. Indicat & politica societas generis humani præsentiam Dei. Videmus quoq; homicidas & tyrannos diuinitus ad pœnam rapi.

F S

Quo-

Quomodo utendum est creaturis?

Magna pietas est, creaturis sic uti, ut per eas glorificemus Deū, & monstremus in his bonitatem eius ac præsentiam, & gratias ei agamus. Quod qui non faciunt, sunt Epicurci, imò & *atheoi*.

**DE HVMANIS VIRIBVS,
siue de Libero arbitrio.**

Quid est liberum arbitrium?

Est uoluntas cum ratione consentiens. In homine enim sunt, ratio, siue mens, quæ iudicat: uoluntas, quæ uel obtemperat, uel repugnat iudicio & imperat inferioribus uiribus, scilicet affectibus sensuum.

Iam quæritur, quomodo uoluntas sit libera, & quomodo possit obedire Legi Dei?

De hac quæstione iudicari non potest, nisi magnitudinem peccati, quod nobiscum nascitur, consideremus. Item, nisi sciamus Lege Dei non tantum requiri externa ciuilia facta, sed perpetuam & perfectam totius naturæ obedientiam. Nam si natura hominis non esset corrupta peccato, haberet certiore & clariore de Deo notitiam, non dubitaret de uoluntate Dei, haberet ueram timorem, ueram fiduciam, denique præstaret integram obedientiam Legi. Hoc est, in natura essent motus omnes consentientes cum lege Dei, sicut
in

in pijs angelis. Nunc aut natura hominis oppressa morbo originis, plena est dubitationis, caliginis, errorum, neque uere timet Deum, nec uere confidit, denique plena est uiciosorum adfectuum.

De hac infirmitate quaeritur.

Quantum potest praestare uoluntas humana?

1. Respondeo. Cum in natura hominis sit quidam delectus rerum, quae sunt subiectae rationi, aut sensui, & externorum operum ciuilium, potest uoluntas humana suis uiribus sine renouatione aliquo modo externa Legis opera facere. Hoc concedunt Philosophi & sacrae literae. Nam scriptura docet, esse quandam iustitiam carnis, quaedam opera Legis, etiam in non renatis. Sed haec libertas saepe uincitur naturali imbecillitate, impeditur quoque saepe a diabolo. Nam cum natura sit plena malorum adfectuum, obtemperant homines saepe prauis cupiditatibus, non recto iudicio, sicut apud Poetam ait Medea.

Video meliora, proboque, Deteriora sequor.

2. Euangelium docet, in natura horribilem corruptionem esse, quae repugnat legi Dei, hoc est, facit, ne praestare integram obedientiam possimus. Hanc corruptionem autem non potest natura tollere, sicut nec mortem. Imò tanta est naturae caecitas, ut eam corruptionem perspicere non possimus: ideo quoque non uidemus, quanta sit humanarum uirium infirmitas: quam si uere cerne-

remus,

remus, tum demum intelligeremus, homines non posse Legi Dei satisfacere.

Cur igitur homines non possunt Legi Dei satisfacere?

Voluntas humana non potest sine spiritu sancto efficere spirituales adfectus, quos Deus requirit, scilicet, uerum timorem Dei, ueram fiduciam misericordiae, tolerantiam, afflictionem, dilectionem Dei, & similes motus.

Da scripturas.

Roma. 8. Qui spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij Dei. Item: Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius.

1. Corint. 2. Animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus Dei.

Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei.

Item: Nemo potest uenire ad me, nisi pater meus traxerit eum.

Item: Erunt omnes docti à Domino.

Item, Ioan. 5. Sine me nihil potestis facere.

Si sic docetur, deterrentur homines a studio obediendi, credendi, & bene faciendi.

Tanta est peruersitas iudicij humani, ut cum ostenditur nobis nostra infirmitas, & promittitur auxilium spiritus sancti, homines segniores fiant ad studium bene operandi. Cum hæc doctrina

na

na Euangelij magis nos debeat excitare & accēdere ad inuocandum & petendū auxilium à deo.

In hac lucta hortandus est animus, ut omnino natu retineat uerbum, non est dehortandus, ne conetur, sed docendus, quòd promissio sit uniuersalis, & quòd debeat promissioni credere. Nam Paulus ait: Spiritus adiuuat infirmitatem nostrā. Et diuus Basilius inquit: Deus anteuertit nos, uocat, monet, adiuuat. Sed nos uiderimus ne repugnemus, Non enim debemus indulgere diffidentiae, aut desidia naturali.

Potest ergo homo aliquid suis uiribus præstare?

Tametsi ingens imbecillitas est in pijs & sanctis, tamen est aliqua libertas uoluntatis, cum quidem iam adiuuetur à spiritu sancto, & agere aliquid potest in externis lapsibus cauendis, ideo spiritus sancti auxilio amplificari debet, & nostra diligentia acui. Sic Paulus cauere iubet, ne frustra Dei gratiam acceperimus. Et Christus promittit spiritum sanctum dare, non ociosis, non aspernantibus, non repugnantibus, sed petentibus, Luc. ii. Et Deus auget dona in his, qui recte utuntur: ut docet similitudo de negociantibus.

Quid autem sentis de opinione Manichæorum?

Non probo delyramenta Manichæorum, qui prorsus nullam actionem uoluntati tribuunt, ne quidem adiuuante spiritu sancto: quasi nihil inter sit

fit inter statum & uoluntatem. Ecclesiasticus ait: Deus reliquit hominem in manu consilij sui. Hic dico uoluntatem in pijs actionibus & conatibus, non esse ociosam, sed tamen adiuuandam esse spiritu sancto, ita fit uerius libera.

D. Hieronymus duo dicta tradidit, quorum alterum interpretatur alterum. Sunt autem hæc, Anathema sit, qui dixerit, Deum impossibilia præcepisse. Et rursus, Qui dixerit, nos posse mandata Dei implere sine gratia Dei, anathema sit.

DE DIVISIONE LIBERARII ARBITRII.

Quidam diuidunt liberum arbitrium, in liberum arbitrium ante lapsum, & post lapsum.

Quid est liberum arbitrium ante lapsum?

Fuit plenaria libertas apprehendendi tam bona quam mala, tam seruandi præcepta Dei, quam non seruandi, pro libera uoluntate in creatione indita diuinitus. Sic Eccle. 15. Apposuit tibi aquam & ignem, ad quod uolueris, porrige manum tuam. Illud liberum arbitrium fuit ante lapsum hominis tale, quale adhuc hodie sancti angeli habent. Nunc propter peccatum adempta est libertas apprehendendi bona spiritualia, iuxta illud, Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus. Adam ex illa libertate & bene & male agere potuit: amare Deum, & odisse. Ita & angeli, qui cum

cum malum apprehenderent, lapsi fuerunt.

Quid est liberum arbitrium
post lapsum?

In natura corrupta superest aliquod iudicium Legis, intelligens, quæ sint facienda, quæ tamen uoluntas efficere non potest, nisi accesserit Spiritus sanctus, & iuuerit uoluntatem & conatus nostros. In externis est uoluntas efficax rerum externarum, sine renouatione spiritus, quæ tamen à diabolo impediri potest.

Quid ergo relinquitur nostro arbitrio in rebus spiritalibus?

Iudicium quoddam faciendorum quæ est lex naturæ, uoluntas, conatus, studium, cursus, cogitatio, quæ omnia nihil sunt, nisi accesserit spiritus sanctus. Quare & Apostolus ubiq; precatur Ecclesijs, ad quas scribit, ut Deus, quod cepit in illis, bonum, perficiat.

DE PRÆDESTINATIONE.

Quid est Prædestinatio?

Est certa Dei præordinatio, qua cueniunt omnia cum interna, tum externa opera & cogitationes, in omnibus creaturis, iuxta decretum uoluntatis suæ.

Electio est, qua elegit nos Deus in ipso, antequam iacerentur fundamenta mundi, ut essemus irreprehensibiles coram illo per charitatem, ut
adoptati

adoptaret nos in filios per Iesum Christum in sese, iuxta beneplacitum uoluntatis suae, Ephes. i. & Matth. 10. Nonne duo passeress? &c.

Vnde auspicanda est praedestinatio?

Non a Lege, neq; a ratione, sed ab Euangelio, quae est uniuersalis promissio. Si quis extra Euangelium causam querit electionis, is non potest non errare. Deinde si quis ex uniuersali promissione particularem uelit efficere, is reddet simpliciter incertam promissionem, & tollet fidem. Quare ex uniuersali promissione iudicanda est praedestinatio: id ubi fit, nulla restabit amplius occasio excruciana animum ulla particulariter

Quod sunt partes praedestinationis?

Duae, Alligationis & conditionis.

Alligatio est necessitas praesentium: ut si quid prouidentia praesens esse uideatur, id necesse est esse, tametsi nullam habeat naturae necessitatem. Vr: omnes homines mortales esse, necesse est, sic Deo prouidente.

Conditio Vr: Si Adā ederit de pomo, morietur. Si Israël ambulauerit in uia Domini, & seruaerit praepcepta eius, seruabitur. Si susceperis Euangelium, & illi credendo ad finem usq; uitae tuae ad haeris, seruaberis: si uero non susceperis, damna beris. Sic Augustin. Praedestinauit Deus hominem, ut sibi esset obediens, & a gustu uetiti pomi abstineret, & in uita permaneret: sin autem inobediens esset, sententiam mortis subiret. Prae-
stinati

stinati enim sumus sub conditione, ut si susceperimus Verbum, erimus filij Dei: si non, damnabimur. 2. Timot. 2. ait Paulus: Si quis expurgarit se ipsum ab his, scilicet, impijs doctrinis, erit uas in honorem sanctificatum, accommodatum usibus Domini, ad omne opus bonum preparatum.

Da locos scripturæ, qui ostendunt
promissionem esse uniuersalem.

Paulus Roma. 3. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi, quæ est in omnes, & super omnes.

Et Roma. 10. Idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant eum.

Item: Deus uult omnes homines saluos fieri. Deus non uult mortem peccatoris, sed ut conuertatur, & uiuat, Ezech. 18.

Matth. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, ego reficiam uos.

Ioan. 3. Ut omnis qui credit in ipsum, non peccet, sed habeat uitam æternam.

Item Acto. 10. Apud Deum non est personarum acceptio. His sententijs erigendæ sunt conscientia, contra naturalem diffidentiam & dubitationem. Quia uerò malum ex nobis est, cauendum est, ne uolentes indulgeamus naturali diffidentia, ac repugnemus promissioni, sed resipiscentes credamus promissioni,

G DE

DE DISCRIMINE
ueteris & noui Testamenti?Quod est discrimen ueteris &
noui Testamenti?

Vetus Testamentum propriè fuit Lex, & tora politia Mofi, quæ habuit promissiones, datas populo Israël de regno & politia corporali.

Nouum Testamentum est, non ministerium Legis, sed Euangelij, uidelicet, pactum de regno Christi spirituali & æterno. Et habet promissionem iustificationis & uitæ æternæ donandæ propter Christum.

Quare illud uocatur uetus, hoc autem nouum Testamentum?

Non propter ordinem & successionem temporum, quasi nouum Testamentum non pertinerit ad Patres: sed propter discrimen ministerij & promissionum. Quia uetus Testamentum erat ministerium Legis, & obseruatio rituum Leuiticorum, & illius politia populi Israël, & habebat promissiones de illo regno.

Sed noui Testamenti aliud est ministerium, alia promissio, uidelicet, rerum externarum, nec consistit in externis obseruationibus, sed requirit cultus spirituales, hoc est, ueros motus cordis.

Desijt ne uetus Testamentum?

Et si lex Mofi & illa politia ad certum tempus constituta, iam cessauit, postquam Christus exhibitus

bitus

bitus est, nec opus est obseruatione illorum rituum & politiae Mosaicae: sament quia doctrina Legis moralis scripta est in natura, & communis est omnium hominum, eatenus pertinent ad uetus Testamentum, qui tantum habent notitiam Legis, nec habent notitiam Euangelij, neque sunt renouati à spiritu sancto.

Econtra, nouum Testamentum, id est, promissio remissionis peccatorum, & renouationis per spiritum sanctum, non tantum est unius temporis, sed omnium aetatum: Sicut & Patribus facta est promissio de Christo.

Quid significant apud Paulum haec uocabula, Litera & Spiritus?

Per Literam intelligit omnes cogitationes & obseruationes, & ut uocant, bonas intentiones, seu conatus rationis, sine spiritu sancto: Hoc est, sine uero timore & uera fiducia Christi.

Per Spiritum intelligit motus spirituales, quos spiritus sanctus excitat in cordibus nostris. Est igitur Lex litera, quando imitamur eam bonis intentionibus, aut externis moribus, sine spiritu sancto: hoc est, sine uero timore, & sine uera fiducia. Est & Euangelium litera, cum non apprehenditur spiritu: hoc est, cum non uerè timemus, nec uere credimus Deo.

Porro Lex administratio mortis est, quia non promittit remissionem peccatorum gratis, nec adfert Spiritum sanctum. Euangelium uerò est

administratio spiritus & uitæ, quia promittit promissionem peccatorum gratis, & donat spiritum sanctum & uitam æternam. Repudianda igitur est Origenis interpretatio, qui uocat Literam grammaticum sensum, Spiritum uerò allegoriam.

DE ABROGATIONE LEGIS.

Quid est abrogatio Legis?

Est abolitio execrationis seu maledictionis legis, per Christum, facta, ita, q̄ nunc omnes qui credunt in Christum, liberati sunt à iure Legis accusantis perpetuo conscientiam, & damnantis illam coram Deo propter imperfectam obedientiam. Galat. 3. Christus nos redemit à maledictione Legis, dum pro nobis factus est maledictus, & c. Et Roma. 8. Nulla nunc condemnatio ijs, qui insunt Christo, & c.

Sunt ne & impij liberati à Lege?

Minime. Nam Paulus ait: Lex iniustis est posita: hoc est, incredulis, & illis, qui nondū sunt sub gratia: uel qui nondū fide apprehenderunt Christum, neq̄ acceperunt spiritum sanctum, à quo regantur. In his non minus Lex adhuc hodie exercet suum officium accusando & condemnando illorum conscientias, q̄ olim sub Mose. Nam Lex pædagogus noster est usq̄ ad Christum,

Quæ sunt causæ abrogatæ Legis?

I. Promissio Dei. Quia Deus promisit hanc
Legis

legis abrogationem in Christo futuram, Hier. 31. Feriam domui Israël fœdus nouum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus uestris. 2. Infirmitas nostra occasionem abrogandæ Legis præbuit, Acto. 15. Quod nec patres nostri, nec nos portare potuimus.

Est ergo tota Lex abrogata?

Tota Lex est abrogata credentibus, uidelicet, ut Lex non habeat ius accusandi aut damnandi cum. Habet enim aliud, quo iustificatur, q̄ Legem.

Quare igitur non licet omittere
Decalogum?

Respondeo: Euangelium affert spiritualem & æternam uitam: ideo retinet eam partem Legis, quæ docet, qualis, sit illa noua uita, & consentit cū Lege naturæ, quæ est ipsa notitia Decalogi. Quare Decalogus non sic intelligatur esse abrogatus, ut iam non debeat fieri, sicut ceteræ partes Legis, uidelicet, cæremoniæ & iudicialia Mofi omittuntur, quæ sunt tantum externæ ordinationes, pertinentes ad uitam corporalem.

Sed in ijs, qui iustificantur, & accipiunt spiritum sanctum, iam inchoatur noua obedientia spiritualis, quæ requiritur in Decalogo, seu Lege moralis.

DE LIBERTATE CHRIS-
tiana, quæ est abroga-
tæ Legis effectus.

G 3

Quid

Quid est libertas Christiana?

Est libera assertio in regno spirituali per Iesum Christum, qua sumus liberi à seruitute, ac ab execratione legali, à iure peccati & mortis, adeoque ab omni externa obseruatione, in negotio iustificationis coram Deo, quæ gratuitò datur credentibus propter Christum. Vel breuius sic: Est doctrina, iudicans, in quibus rebus propriè Christiana iustitia, & quid de Cæremonijs sentiendum sit. De quibus omnibus ætatibus infinitæ extiterunt disputationes.

Quot sunt gradus libertatis Christianæ.

I. Quatuor. Primus, quòd non propter Legem sed gratis propter Christum donatur remissio peccatorum & imputatio iustitiæ. Hic gradus est præcipuus, nihil pertinens ad ciuilem uitam, sed tantum ad certamen conscientiæ in iudicio Dei, in quo opus est hac consolatione. De hoc gradu ait Christus, Ioan. 8. Si filius uos liberauit, uerè liberi eritis.

II. Secundus, est donatio spiritus sancti, quo credentes iustificantur & reguntur, ac defenduntur aduersus seuitiã diaboli. De hoc Paulus 2. Cor. 3. **Vbi spiritus Domini, ibi libertas**

III. Tertius, quòd Euangelium liberat nos à Cæremonijs & iudicialibus legibus Mofi. Hic gradus pertinet aliquo modo ad uitam exteriorem, sed habet causam in superioribus. **Euangelium enim**

enim non requirit Leuiticas cęremonias, quia docet nos gratis consequi remissionem peccatorum et iustos pronuciari per misericordiam propter Christum, non propter ullos cultus, aut nostra opera.

Quartus docet, quid sit sentiendum de Ecclesiasticis Cęremonijs, quas Episcopi aut alij homines instituerunt. Cum enim in hac uita opus sit certis ritibus, locis ac temporibus, permittit Euangelium in Ecclesia fieri ordinationes, hoc fine, ut omnia in Ecclesia ordine & sine tumultu gerantur. Ideo constituuntur certi dies, ut sciat populus, quando conuenire debeat, ad audiendum Verbum. Hę traditiones tolerandę sunt, sed non est quęrenda in illis iustificatio.

Ad quid prodest hęc doctrina de libertate Christiana?

Ad multa. Si enim hęc doctrina non extet in Ecclesia, sequuntur multa incommoda.

Primum, obscuratur iustitia fidei, cum scilicet transfertur beneficium Christi in traditiones. Hoc, est cum homines putant se mereri remissionem peccatorum, & se iustos pronuciari, propter tales obseruationes. Ex qua persuasionerunt conscientię in desperationem, & amittunt ueram fidei & Christi notitiam.

Secundū, ineruditi fingunt tales obseruationes externas esse ueros cultus, & uerā perfectionem, cum tamen perfectio sint, timor, fides, dilectio, & opera uocationis,

G 4 Tex

Tertium, scinditur Ecclesiarum concordia, ut factum est de Paschate.

Quartum, si conscientia putent hos ritus esse necessarios, nunquam acquiescent. Quis enim unquam observauit omnes traditiones humanas, quarum erant tot summæ, tot libri, ut uix dinumerari possent.

Sed, inquis, obedientia necessaria est, etiam si potestas abutitur suo iure. Ait enim Christus: Super Cathedram Moysi sedent Scribæ, &c.

Quæcunq; dixerint, facite.

In his, quæ sunt iuris diuini, conscientia necessario debet obedire pastoribus, iuxta illud: Qui uos audit, me audit. In traditionibus uero Ecclesiasticis debet eatenus obedire, ut scandala caueat, & ne quærat in eis iustificatio, aut addatur opinio necessitatis. Cum autem præcipiuntur aut traduntur impia, tunc regula tenenda est Apostolorum: Oportet Deo magis obedire, quam hominibus.

Sed quid de cæremoniis à Christo institutis?

Hæ obseruari debent, quia habent mandatum Dei. Et tamen Euangelica libertas docet, quod cæremoniis non iustificemur sine fide. Item, quod necessitas excuset nos, si impediamur, quo minus uti illis cæremoniis possimus. Ut, si aliquo casu non posset alicui contingere Baptismus, is si uerè crederet

crederet in Christum, tamen sine cæremonia saluus fieret.

DE CONSILIIS.

Sunt ne Consilia quoq; in Euangelio à Christo tradita?

Quidam finxerunt, in Euangelio esse consilia, de non uindicando, de paupertate, uirginitate, castitate, Deinde dixerunt, ea opera perfectionem esse. Sed hæc sunt plena errorum & superstitionum. Vna enim est lex Dei, quæ nihil nisi præcepta continet, & Christi proluxa concio, Mat. 5. nihil aliud est, q̄ legis interpretatio. Christus em̄ id agit, ut ostendat, in lege requiri perfectam obedientiam. Quare cum odia, concupiscentiam, cupiditatem uindictæ prohibet, non adfert noua quædam consilia, sed ipsam Legem Dei interpretatur. & præcepta tradit. Addit & pœnam æternam. Qui irascitur (inquit) fratri suo, reus erit iudicij. Item: Omnis qui uidet mulierem, ad concupiscendam eam, iam mœchatus est in corde suo.

DE VINDICTA.

Quid præcipit de Vindicta?

Prohibet uindictam priuatam, hoc est, cupiditatem uindictæ, & eam uindictam, quæ fit sine auctoritate magistratus, non tollit publicam uindictam, quæ exercetur per magistratum. Per Euangelium enim non aboletur magistratus, sed mul-

G S

to ma-

97 DE VINDICTA ET PAU.

ro magis confirmatur, Roma. 13. Reijcienda est igitur hæc seditiosa opinio, quæ docet, consilium esse de uindicta. Et prudenter tenendum discrimen publicæ & priuatæ uindictæ. Ait enim Dominus: Mihi uindicta, & ego retribuam.

Sed quid de hoc dicto? Vim ui repellere licet.

Euangelium non pugnat cum dicto. Nam vim ui repellere, iuris naturæ est, si modo recte intelligatur: debet enim ad publicam uindictam, hoc est, ad officium magistratus accommodari. Sic magistratus vim ui depellit, cum latrocinia armis & gladio depellit. Quorsum enim opus esset magistratibus, si singuli priuatim uindictam exerceremus?

DE PAUPER TATE.

Quid præcipit de Paupertate?

Euangelium ueq; præcipit, neq; consulit, discedere à facultatibus, aut res in commune conferre, imò approbat politicas ordinationes, diuisionem rerum & proprietatem. Cæterum Euangelium præcipit, liberaliter iuuare egentes, & præmia ingentia corporalia & spiritualia pro hac liberalitate pollicetur, sicut Christus ait: Date, & dabitur uobis. Et 2. Cor. 9. Qui parce seminat, parce & metet. Et qui seminat in benedictione, &c. Salomon Prouer. 5. pulchrè depinxit bonam partem œconomix: Bibe aquam, inquit, de tuis fontibus, & fontes tui deriuentur, & ripæ effluant in plateas,

teas,

reas. At tu dominus esto horum solus, non alieni tecum, &c.

Vult Salomon, ut quisq; ex fructibus sui fundi, aut fortunis suis largiatur egentibus: sed ita, ut fundum retineat, ne redigatur ad mendicitatem. Sic Paulus iubet largiri, ne negamus ipsi, neue ignavi nostra liberalitate abutantur. Breuiter: Proprietatem rerum confirmant multa testimonia. Licet enim habere diuitias, ut testantur Christus & Paulus,

Quid est paupertas?

Paupertas non est mendicitas. Hæc enim in ociosis & robustis peccatum est, 2. Thess. 3. Qui non laborat, non manducet. Sed paupertas Evangelica est spiritualis, hoc est, tenere facultates, quæ dei beneficio contingunt nobis sine auaritia, sine superbia, id est, sine fiducia opum, sine impietate, hoc est, cum periclitamur in confessione Euangelij, ut opes amittere malimus, quàm abicere Euangelium. Sic in summis opibus pauperes spiritu fuerunt, Abraham, Iob, Dauid, & multi alij. Complectitur paupertas patientiam, cum scilicet eripiuntur, aut aliquo casu pereunt opes, ne tunc irescamus Deo, aut aliquid contra Dei mandatum faciamus, sed propter Deum æquo animo feramus hanc iniuriam, aut casum.

Quotuplex est desertio facultatum?

Duplex. Altera fit nostra electione, sine mandato Dei, & sine uocatione. Hæc desertio non est cultus

cultus Dei, Matt. 15. Frustra me colunt mandatis hominum. Altera est, quæ habet mandatum Dei, & uocationem. Ut cum tyranni cogunt aut facultates amittere, aut ab Euangelio discedere, aut deficere. Hanc laudat Christus, Qui reliquerit, inquit, agrum, domum, &c. propter Euangelium, Hoc est propter confessionem Euangelij, centuplum recipiet, &c. Marc. 10. Breuiter, sicut Christus nõ laudat eos, qui deserunt coniugem & liberos, aut qui sibiipsis uitam cripiunt, ita non laudat deserentes patrimonia, sine mandato Dei.

DE CASTITATE.

Quid præcipit de Castitate?

Euangelium non solum præcipit castitatem uirginum, sed etiam coniugum. Nam & coniugium est diuina ordinatio. Et omnes qui se nõ continent, mandatum habent, ut coniugio utantur. 1. Cor. 7. Propter fornicationem unusquisque habeat uxorem suam.

Quid est Castitas?

Castitas non tantum est uirginitas, sed etiam coniugum moderata consuetudo. Sic Heb. 13. Honorabile connubium apud omnes, & thorus immaculatus. Fornicatores autem & adulteros iudicabit Dominus.

Tamen Paulus ait: De Virginitibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do:

Paulus

Paulus non sentit, aliquos magis mereri iustificationem propter uirginitatem, quàm propter coniugium. Vtrique enim & coniuges & uirgines statuere debent, se per misericordiam Dei iustos esse & acceptos propter Christum, non propter dignitatem coniugij aut uirginitatis.

Quid igitur Monachi extollunt
& præferunt cœlibatum?

Semper fuere fanatici spiritus, qui negarunt, coniugium concessum Christianis, ut Tarianus, Hierax. Etsi Monachi nolunt uideri damnare cœlibatum, tamen ualde deformant: somniant enim se magis mereri remissionem peccatorum & iustificationem suo cœlibatu, quàm reliquos homines. Deinde fingunt illum cœlibatum perfectionem esse Euangelicam: in quo uehementer errant. Fuerunt enim perfectiores multi coniuges, Abraam, Isaac, Iacob, Dauid, &c. quàm pleræque uirgines. Non est cœlibatus perfectio, sed perfectio Euangelica est, agnoscere humanam imbecillitatem, perterre fieri & e contra fide erigi. In talibus exercitijs uersatur perfectio Euangelica, si qua est sic uocanda.

Cur ergo laudat & suadet Paulus
uirginitatem & cœlibatum?

Propter politicum finem, scilicet, ut expeditiores simus ad discendum, docendum, & obeunda ministeria Ecclesiastica. Sic Christus laudat cœlibes, cum ait, Matt. 19. Sunt & Eunuchi, qui se castrauit

strauerunt propter Euangelium, hoc est, discendi & docendi causa. Nam uerū est, quod Paulus ait: Cœlebs curat ea, quæ sunt Domini, ut Domino placeat. Explorent igitur cœlibes suas uires, & studeant, ut purè uiuant, caueant ocium & luxum, & adhibeant abstinentiam, et animus sit intentus studijs. Qui uerò ruunt in libidines contra præceptū Dei, sciant se Deo pœnas datur os esse. Fornicatores enim & adulteri non intrabunt in regnum Dei. Sæpe istorum hominum causa plectitur uniuersa respublica, sicut testatur Sodomorū historia, & diluuium. Item Deus inquit, se Canaanos deleturum esse, propter uagas libidines. Paulus quoq; ait, libidinum pœnas esse cæcitatem & amentiam, Roma. 1. Et carnalem securitatem, Ephe. 4. Et Oseas ait. Fornicatio, uinum & ebrietas auferunt Cor. Sunt ergo isti fucati cœlibes scandalo multis, & autores turpis exempli.

DE ECCLESIA.

Quid est Ecclesia?

Est congregatio omnium illorum, qui profitentur Euangelium, & non sunt excommunicati, in qua sunt promiscue boni & mali. Sicut parabola de uerriculo in mari iacto docet, Matr. 13. Hinc etiam in scripturis describuntur duo corpora Ecclesie: alterum corpus uerae Ecclesie: alterum hypocriticae Ecclesie.

Quando incepit Ecclesia?

Hanc

Certum

Certum est, Ecclesiam tempore Adæ cœpisse, & post Adam apud omnes Euangelij professores in hunc usque diem stetisse, & adhuc stare apud eos, qui illud profitentur.

Quotuplex est Ecclesia

Duplex, Hypocritica, & uera.

Quæ est hypocritica Ecclesia?

Est, quæ gerit bellum cum uera Ecclesia. Sicut Iudæi persequebantur Prophetas, deinde Christum. Hanc uocat David Ecclesiam malignantiū. Et Esaias describit eam his uerbis, cap. 29. Appropinquat mihi populus ore suo, & labijs me honorat, cæterum cor eorum longè abest à me: sed frustra me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum. Hæc Ecclesia exposita est oculis, quæ omnia illius opera, omnis cultus, quo credit se Deum colere, externus est, species & larua est puræ Ecclesiæ, humanis traditionibus loco sinceræ doctrinæ, ore & labijs tantum, sine adfectibus cordis Deum colens.

Quæ est uera Ecclesia?

Est congregatio iustorū, qui uerè credunt Christo, & sanctificantur spiritu Christi. De hac Paulus 1. Timo. 3. Ecclesia est columna & sedes ueritatis. Hæc dicitur Catholica: quia non est humana aliqua politia, uni loco, aut certis cæremonijs humanis alligata: sed est spiritualis cœtus piorū, qui passim in mundo dispersi sunt, & tamen omnibus tēporibus de doctrina Euangelij cōueniunt.

Hanc

Hanc describit Paulus his uerbis, Ephesi. 5. Christus dilexit Ecclesiam adeò, ut seipsum exponeret pro illa, ut eam sanctificaret, mundatam lauacro aquæ per uerbum, ut exhiberet eam sibi ipsi gloriosam, non habentem maculam aut rugam, & ut esset sancta atq; irreprehensibilis. Hæc Ecclesia non est exposita oculis, sed creditur, iuxta articulum Symboli: Credo sanctam Ecclesiam, catholicam, sanctorum communionem: Habet autem certas notas, quibus agnoscitur, nempe purum uerbum Dei, & legitimum usum Sacramentorum et clauis, quibus utitur in ministerio Verbi & Sacramentorum.

Quid uerò sentiendum de excommunicatis?

Excommunicati pars Ecclesiæ esse desierunt, iuxta illud Matth. 18. Quòd si Ecclesiam non audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus.

Quod est discrimen inter Ecclesiam hypocriticam & ueram?

Quantum interest inter ueritatem & simulationem, inter speciem ueri & res ipsas, inter fucum & natium colorem, tantum interest inter ueram & hypocriticam Ecclesiam. Certum est enim, hypocritas habere idem Euangelium, & eadem Sacramenta: Sed his non sunt contenti, uerum affingunt humanas traditiones, quas conferunt cum Euangelio, adæquant, sæpe ultra extollunt, non uerò suscipiunt Euangelium. Hi corde non credunt

dunt, neq; adhærent, sed tempore procellarum
 recedunt, neq; subsistere possunt. Est & apud hy-
 pocritas impurus Sacramentorum usus, aliud ca-
 put, quàm Christus, à quo petunt suam iustitiam,
 sanctificationem, sustentationem. Spiritu sancto
 utuntur non aliter, atq; pallio, quo oppalliant et
 regunt impuram suam doctrinam, quæ dissipat
 & perturbat conscientias, id quod sane spiritus
 sancti opus non est, qui congregat conscientias,
 & consolatur. Breuiter, hypocritica Ecclesia lar-
 ua est, externa species est, fucus est, pretextus est,
 imprudens tamen æmula, & sine scientia, ueræ
 Ecclesiæ.

DE POTESTATE EC- clesiastica.

Quid est Clauis, seu potestas Ecclesiastica?

Est, quæ consistit in docendo Euangelio, ad-
 ministratione Sacramentorum, & in excommu-
 nicandis illis, qui publicis criminibus sunt obno-
 xij, ijsq; rursus absoluedis, ubi petunt absolutio-
 nem.

Vel est œconomica quædã administratio, quæ
 constat non ui corporali, sed tantum uerbo. Re-
 gnium enim Christi spirituale est, quod non re-
 gitur gladio, armis, & alijs rebus, ad ciuile regnũ
 pertinentibus. Christus enim huius Ecclesiasticæ
 potestatis autor & institutor, omnem ciuilem ad-
 ministrationem, & à se & à suis discipulis transtu-

H

lit

lit ad principes huius mundi. A se, quia noluit se eligi in regem, sed aufugit. Ab Apostolis, dum inquit: Principes gentium dominantur eis, uos autem non sic.

Quotuplex est potestas Ecclesiastica?

Duplex, Ordinis & Iurisdictionis.

Quæ est potestas Ordinis?

Est mandatum docendi Euangelium, & annunciandi remissionem peccatorum, & impertiendi Sacramenta singulis aut pluribus. Hic non licet comminisci nouam doctrinam, sed proponenda est doctrina à Christo tradita. Quemadmodum præcipit Matt. ultimo: Docentes eos seruire omnia, quæcunq; mandauit uobis. Et Paulus Galat. 1. Si angelus de cælo aliud docuerit, q̄ nos docuimus, anathema sit.

Quæ est potestas Iurisdictionis?

Est potestas excommunicandi obnoxios publicis criminibus, & rursus eos absoluendi, si conuersi petant absolutionem. Hæc potestas non debet esse tyrannica, sed sicut Christus docuit, Matt. 18. Si Ecclesiam non audierit, sit tibi uelut ethnicus. Et Paulus 2. Corint. 1. Non dominamur fidei uestre, sed adiutores sumus gaudij uestri.

Quid differunt potestas Ecclesiastica, & politica?

Potestas politica, siue ciuilib, fert leges de defensione

ensione corporum, de distinctione dominiorum, de contractibus, de criminibus, & coercet homines ui corporali. Contra, potestas ecclesiastica impertit res aeternas & spirituales. Hoc est, habet doctrinam caelestem, & coercet homines uerbo. Quare non improbat, neque abolet potestatem civilem, imò approbat eam, & sanctorum corpora ei subijcit.

Quando accepit Ecclesia clauis?

Quando Christus dixit Petro, Matth. 16. Tibi dabo clauis regni caelorum. Et Matth. 18. Quaecumque ligaueris super terram, erunt ligata & in caelis, &c. Et Ioan, 20. Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, &c.

Valet ne ministerium malorum ministrorum?

Imò ualet. Nam uerbum & Sacramentum non sunt ministri, sed Christi, quae si ritè administrant ministri, malitia nihil nobis oberit. Et uulgo dicitur:

Vim Sacramenti non mutat uita ministrum.

Sacramentorum administratio non est irrita, etiam si mores ministrorum sint uitiosi. Hoc tamen intelligendum est de malis, non de aperte blasphemis, ut Iudaeis, aut Turcis, quibus Ecclesia nullum ministerium mandauit.

Debetur ne ministris Ecclesiarum obedientia?

H 2

Sicut

Sicut uerbo Dei, ita & ministris, uerbum Dei docentibus, quod ad ministerium attinet, debetur obedientia, sicut præcipit scriptura: Qui uos audit, me audit, Luc. 10. Quicquid dixerint, facite, Matt. 23. Item: Obedite præpositis uestris, Heb. 13.

Hæ sententiæ loquuntur de ministerio, & requirunt obedientiam debitam ipsi Euangelio: non constituunt autem regnum doctoribus extra Euangelium. Deinde debetur eis quoque obedientia in iurisdictione, quã habent, iuxta Euangelium: uidelicet, in cognitione criminum, audiendis testibus, in legitima excõmunicatione, &c.

Quid uerò in cæremonijs condendis nunquid & in his debetur pastoribus obedientia?

Imo. Nam pastores habent auctoritatem ordinandi cæremonias hoc fine, ut ordine gerantur res in publico, Ecclesiæ cœtu, sicut Paulus ordinat ut mulieres regant capita: & Ecclesia initio diem Dominicum, & alios quosdam dies festos constituit, ut certa essent docendi tempora. Sed hæ ordinationes non debent superstitiose intelligi: non enim sunt iustitiæ, seu cultus necessarij ad iustitiam, sed sunt re ipsa res ἀδιαφοραί, quæ extra scandalum casum omitti possunt sine peccato. His itaque traditi onibus debetur obedientia, quod ad casum scandalum attinet, extra casum scandalum, conscientiæ sunt liberæ.

DE

Quid est Scandalum?

Est offensio, qua alterius animus perturbatur, hoc est, uel deterretur, uel incitatur ad imitationem: Vel, est offensio, seu deprauatio doctrinae, & uitae, seu fidei & charitatis.

Quotuplex est scandalum?

Duplex, Acceptum & Datum.

Quid est scandalum acceptum?

Est cum uel recta doctrina, uel necessario facto Pharisei & hypocritae offenduntur, & concipiunt odia Euangelij & piorum. Vt Pharisei oderant Euangelium & Euangelij doctores. Hoc Pharisaeicum scandalum non est uitandum, excusat enim nos mandatum Dei. Sed prestandum est ut doctrina sit uera, certa & utilis Ecclesiae. Grauisimum enim peccatum est Ecclesiam Dei perurbare malis, incertis & inutilibus disputationibus.

Da exempla.

Pharisei & Scribae offendebantur, cum sanaret Christus aegrotos in Sabbato, cum discipuli non lauant manus, cum euellunt spicas. Sic nostri hypocritae offenduntur, dum uident, qd non amplius permittimus consecrare aquam, sal, egeros, herbas, &c. Hic mandatum Dei excusat pios: habent enim mandatum Dei de sana ac recta doctrina: Item de necessarijs operibus, quibus iuuatur proximus. Huic obediendum est simpliciter, neq; curandi sunt homines hypocritae, iuxta illud: Opor

H 3 tet

ret Deo magis obedire quàm hominibus.

Quid est scandalum datum?

Est impia doctrina, aut malum exemplum, quod nocet alijs, siue quia imitantur, siue quia deterrantur homines ab Euangelio. Huius generis scandala sunt omnia impia dogmata, traditiones humanae, quae sine peccato non possunt obseruari: Horum scandalorũ autoribus minatur Christus, Matth. 18. Vae homini, per quem scandalum uenit. Sunt igitur hæc scandala summa uigilantia cauenda, ne uel autores, uel suffragatores impiae doctrinae simus, nec imitatores impiorum cultuum.

Quid autem agendum est in rebus indifferentibus?

Hic tenenda est regula Pauli, de usu libertatis. Sic enim præcipit doctis, Rom. 14. Infirmum in fide suscipite, Item: Omnia fiant ad ædificationem. Non enim utendum est libertate apud illos, qui nondum audierunt Euangelium, aut apud fratres nondum satis confirmatos. Sed sequendum est exemplum Pauli: Factus sum, inquit, infirmus, infirmis. Item: Si esca offendit fratrem, nunquam manducabo carnem. Vbi autem iam inclaruit Euangelium, & mediocriter confirmata est Ecclesia, non est acerba obseruatio inutilium traditionum requirenda. Paulus enim, ut ostenderet exemplum libertatis, noluit circumcidere Titum. Et Christus excusat Apostolos, uiolantes traditio-

nes

nes seniorum: Sinite eos, ait cæci sunt, & duces cæcorum.

Quæ sunt cauenda in Ecclesijs, ne suboriantur scandala?

Hæc tria. Primum ne impia aut incerta, aut inutilia doceamus.

Secundum, cum certa doceamus, ne ita confuse tradamus, ut auditores in tanta confusione malas concipiant opiniones.

Hic maxime adhibenda est diligentia, ut omnia sine sophistica explicentur apte, proprie, discrete, & distincte. Ideo Paulus uult Episcopum esse didacticum, ut apte & proprie doceat. Et Christus uult scribam in regno cælorum similem esse bono patrifamiliars, qui prudenter eligat & proferat de thesauro suo in docendo noua & uetera. Nisi enim hanc prudentiam adhibeant doctores, perturbantur conscientia, & obrepunt animis prauæ opiniones, nociturae religioni & moribus, & oriuntur tumultus, & pleraque alia scandala.

Tertium, ne facile mutemus usitatos mores, qui tolerari possunt. Publicorum enim morum uiolatio facile excitat magnos tumultus.

Item, ne nostra exempla alijs noceant, et negligentiores reddant, ne uè præbeamus occasionem dissidijs, aut factionibus, sine necessaria causa. Si quis enim hoc modo traditiones uiolat, peccat.

DE SACRAMENTIS.
DE SACRAMENTIS.

Quid est Sacramentum?

Est promissionis diuinæ signum à Deo institutum. Constat autem elemento & uerbo, ut ex-
tet memoria promissionis.

Quot sunt Sacramenta?

~~Tria~~ Baptismus, Cœna Domini, & ~~Absolutio~~. Hæc habent præcipuam promissionem in
Euangelio de remissione peccatorum.

Sunt ne alia Sacramenta?

Si Sacramenta uocamus opera, quibus additæ
sunt promissiones diuinæ, tunc multa possunt
numerari Sacramenta. Vt, oratio erit Sacramen-
tum: est enim quoddam opus nostrum, & magni-
ficas habet promissiones. Ioan. 16. Quicquid pe-
tieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Et
ad afflictiones & eleemosynæ erunt sacramenta, quia
sunt opera ornata diuinis promissionibus. Vt:
Date, & dabitur uobis. Item: Per multas tribula-
tiones oportet nos introire in regnum cœlorum.
Sic magistratus & matrimonium sunt res exter-
næ, ornatae uerbo Dei & promissionibus. Si ue-
rò Sacramenta uocamus cæremonias, seu ritus in
Euangelio institutos propriè ad præcipuam pro-
missionem Euangelicam de remissione peccato-
rum pertinentes, tantum tria sunt, Baptismus,
Cœna Domini, & Absolutio.

Variant ne sententiæ de Sacramentis?

Maxi-

Maximè. Sunt enim quatuor opiniones.

1. Scolastici fingunt, homines utentes sacramentis noui Testamenti, ex opere operato iustos fieri. Hæc opinio explodenda est, pugnat enim cum iustitia fidei. Sentiunt enim hominem fieri iustum propter illius cæremoniaæ usum, etiamsi non credat, imò si nullum bonum motum cordis addat, modo non ponat obicem, id est, ne habeat actuale propositum peccati mortalis.

2. Alij dicunt, Sacramenta non esse signa uoluntatis Dei erga nos, sed tantum notas nostræ professionis: quia oportet extare notas, quibus discernamur à reliquis gentibus, sicut uestitus forma discernit Monachos,

3. Anabaptistæ dicunt, Sacramenta esse allegorias quasdam bonorum operum, Sic interpretantur baptismum signum esse afflictionum, quòd oporteat Christianos subire fluctus & pericula omnis generis. Sic cœnam Domini faciunt mutuaæ beneuolentiæ signum. Nam symposia apud omnes gentes sunt signa mutuaæ beneuolentiæ. Sic circumcisionem interpretantur fuisse signum coërcendarum cupiditatum. Sed & hæc duæ opiniones repudiandæ sunt, quia tantum docent de minus principalibus seu accessorijs finibus, scilicet de politico seu ciuili & allegorico, non docent de proprio & spiritali usu baptismi.

4. Vera igitur scripturae sententia est, quòd sacramenta noui Testamenti sunt signa uisibilia uoluntatis Dei erga nos, incurrentia in oculos, ut

H S nos

nos admoneāt, ut credamus promissioni in Euan-
gelio propositæ. Augustinus inquit: Sacramen-
tum est uerbum uisibile. Hoc est, sicut uerbum est
nota quædam, quæ auribus accipitur, ita Sacra-
mentum est spectaculum, seu pictura, quæ currit
in oculos. Sicut uerbum est instrumentum, per
quod spiritus sanctus efficax est, ut Paulus inquit,
Rom. i. Ita per Sacramenta spiritus sanctus effi-
cax est, cum fide accipiuntur: admonent enim &
mouent ad credendum, sicut uerbum.

Cur Christus instituit Sacramenta?

Propter nostram infirmitatem. Humanus enim
animus post lapsum Adæ multo imbecillior est,
quàm ut possit simplici uerbo credere. Ideo nostra in-
firmitate motus est Christus, signa uerbo adiecit,
quo nostræ infirmitati mederetur: & ut mutua
quadam uerbi & signorum coherencia ducere-
mur ad fidem erga promissiones Dei, teste Augu-
stino, ubi ait: Homo ante peccatum uidebat De-
um, intelligebat & fidebat illi. Post peccatum ho-
mo Deum capere non potest, nisi medio aliquo
adiutus. His causis adijcitur & uerbū, iuxta illud:
Accedat Verbum ad elementum, & fiat Sacra-
mentum.

DE BAPTISMO.

Quid est Baptismus?

Est signum siue cæremonia à Christo instituta,
uidelicet, lauari seu abluī aqua, & pronuntiatio
uerborū ordinata ad hoc, ut testetur nos recipi à
deo & reconciliari Deo. Vbi

Vbi institutus est Baptismus?

Matthæi & Marci ultimo: Euntes in mundum uniuersum, docete omnes gentes, baptisantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Qui crediderit & baptisatus fuerit, saluus erit.

Ad quid est institutus?

Vt credamus certò nobis peccata condonata esse. Est enim Baptismus testimonium & signum remissionis peccatorum, & donationis spiritus sancti. Hinc ueteres quoque Sacramenta uocant signa gratiæ: Hoc est, signa uoluntatis Dei erga nos: Cum enim baptisamur, scribitur promissio Dei in corporibus nostris.

Quid significat Baptismus?

Pœnitentiam & remissionem peccatorum, siue, ut Paulus ait, regenerationem. Nam immersio significat ueterem hominem mori cum peccato: & emersio, siue reditus ex aquis, significat nouum hominem ablutum & reconciliatum Deo Patri, filio & spiritui sancto. Pater enim recipit te propter filium, & pollicetur tibi spiritum sanctum, quo te uiuificabit & sanctificabit.

Quis est usus Baptismi?

Vt per omnem uitam statuamus nobis propositam & donatam esse remissionem peccatorum & reconciliationem. Nam etiam cum lapsi sumus, ualet pactum in resipiscentibus, quod iam olim cum Deo pacti sumus, quia Euangelium testatur, resipiscentibus ignosci,

Potest

Potest ne Baptismus iterari?

Ipsium signum non debet iterari, quia iteratio cæremoniæ nihil prodest: & signum semel acceptum, est perpetua nota, & perpetuum testamentum. Sicut circumcisio semel facta, erat perpetuum Testimonium pacti diuini, scriptum in corporibus circumcisorum. Porrò fidem huius pacti crebra meditatione debemus exercere & conseruare, quoad uiuimus. Hinc dicitur, pœnitentiam nihil aliud esse, quàm recordationem baptismi.

Quid interest inter baptismum Ioannis & Apostolorum?

Vterq; baptismus est ministerium noui Testamenti, & requirit fidem in Christum. Baptismus Ioannis testabatur Christum uenturum: Baptismus Apostolorum iam exhibitum Christum. Et ea fide pariter sanctificabantur & saluabantur baptisati, tum à Ioanne, tum ab Apostolis.

Quòd autem Ioannes ait: Ego baptiso aqua, ad pœnitentiam: qui autem post me uenturus est, baptisabit spiritu sancto & igni, non discernit ministeria uel cæremonias, sed discernit personas ministrorum à persona Christi. Testatur enim Christum esse Dominum, per quem Baptismus sit efficax, qui daturus sit spiritum sanctum, et uitam æternam: & profiteretur se ministrum esse, qui tantum adhibebat externum signum, & prædicet uerbum.

DE

DE BAPTISMO PAR-
uulorum:

Proba, quòd infantes sint ba-
ptifandi.

1. Christus ait, Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei. Hæc sententia est uniuersalis, & testatur omnes saluandos oportere renasci ex aqua, hoc est, baptifari. Ergo necesse est & infantes baptifari, ut saluentur.

Item uniuersale mandatum est: Euntes baptifate omnes gentes, &c. Ergo etiam pueros, complectitur.

2. Ex traditione Apostolorum. Sic enim scribit Origenes in sextum caput ad Roma. Ecclesia ab Apostolis traditionem accepit, etiam paruulis dare Baptismum. Sciebant enim illi, quibus secreta diuinorum ministeriorum commissa sunt, quæ essent in omnibus genuinæ sordes peccati, quæ per aquam & spiritum aboleri deberent, Sic Cyprianus & Augustinus probant baptismum paruulorum.

3. Ex ratione ducta ex Scriptura. Certum est, regnum Dei & Euangelij promissionem ad pueros pertinere. Sed extra Ecclesiam non est salus. Ergo pueri inserendi sunt Ecclesiæ, & adhibendum est signum, quod testatur, ad eos pertinere promissionem. Maior certa est. Christus enim dicit: Sinite paruulos uenire ad me, talium est enim regnum

regnum cœlorum. Item. Non est uoluntas coram patre meo, qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis illis. Item: Angeli eorū semper uidebunt faciem patris. Minor nota est. Non enim est salus extra Ecclesiam, ubi neq; uerbum, neq; Sacramenta sunt. Ecclesia enim est regnum Christi, in qua Christus est efficax per uerbum, & per Sacramenta. Sequitur ergo conclusio, pueros baptisandos esse, ut accepto signo, membra fiant Ecclesiæ, & Deus promissionem suam eis impartiat.

Sed obijciunt Anabaptistæ, dicentes: Infantes cum non intelligant uerbum, non possunt credere, quare nihil profunt eis Sacramenta?

Huic argumento primum opponendum est exemplum infantium circumcisorum, qui etiam non intelligebant uerbum, & tamen ualebat pactum, & placebant Deo propter pactum.

Secundo respondendum est, Etiam si non intelligunt Verbum, tamen certum est, quod Deus in eis sit efficax, iuxta illud: Nisi quis renatus fuerit ex aqua, &c. Nec nostrum est scrutari, quomodo Deus in eis agat. Hoc satis est scire, quod certum est, salutem & regnum Dei ad infantes pertinere. Vnde sequitur, Deum in eis efficacem esse.

DE COENA DOMINI.

Quid est Cœna Dominica?

Est

Est Sacramentum ab ipso Christo institutum, in quo datis his rebus, pane & uino, & addito uerbo institutionis Christi, uerè exhibetur nobis corpus & sanguis Christi, hoc fine, ut qui habeant fidem in hæc uerba promittentis Christi, (quod pro uobis datur, & effunditur in remissionem peccatorum) accipiant omnium suorum delictorum condonationem.

Quibus nominibus uocatur sacramentum cœnæ Dominicæ?

Varia sunt appellationes huius Sacramenti. Paulus uocat cœnam Domini, 1. Corint. 11. Vocatur & *κὺναξις*, communio, quòd communis cœna esset congregationis in Ecclesia. Vocatur & *εὐχαριστία*, gratiarum actio, quæ utentes hac cœna, agnoscant beneficium Christi, & gratias agant Deo. Vocatur & Testamentum, in quo donatur nobis remissio peccatorum, propter Christum: cuius mortem quoque, donec ueniat, nunciare debemus, iuxta illud: *Hoc facite in meam commemorationem.*

Dic uerba Cœnæ Dominicæ.

DOMINVS noster Iesus Christus, in ea nocte, qua traditus est, accepit panem, & cum gratias egisset, fregit, ac dedit discipulis suis, dicens: Accipite & comedite, hoc est corpus meum, quod pro uobis traditur: Hoc facite, in mei commemorationem.

SIMILITER & calicem accepit, postquam cœnauit,

cœnauit, & cum gratias egisset, dedit illis, dicens
Bibite ex hoc omnes: Hic Calix nouum Testa-
mentum est in meo sanguine, qui pro uobis &
pro multis effunditur in remissionem peccato-
rum. Hoc facite, quotiescunq; biberitis, in mei cõ-
memorationem.

Ad quid est instituta?

Vt nos admoneat beneficij Christi, & fides in
nobis excitetur. Christus enim testatur, ad nos
pertinere beneficium suum, cum nobis impertit
suum corpus, & nos sibi adiungit tanquam mem-
bra, qua non potest alia coniunctio cogitari pro-
pior. Dat etiam sanguinem, ut testetur se nos
abluere.

Hic est principalis finis huius cœnæ, uidelicet,
ut sit signum promissionis, admonens nos & re-
stificans nobis cõtingere beneficia Christi: ideoq;
ualet ad excitandam & confirmandam fidem.

Postea acedunt & alij fines, gratiarum actio
pro tanto beneficio: item, ut excitemur ad bene
operandum, & cauenda peccata, quia audimus
nos iam factos esse membra Christi, & Christum
uelle in nobis efficacem esse. Debet etiam sequi
fructus charitatis, ut inuicem tanquam membra
coniuncta in Christo, præstemus officia dilectio-
nis.

Quis est igitur usus salutaris huius cœnæ?

Cum ea utentes addimus fidem, qua credimus
nobis

nobis uerè contingere beneficia promissa à Chri-
sto, uidelicet, remissionem peccatorum, & quòd
uerè inseramur Christo, quodq; ipse in nobis ue-
lit esse efficax tanquam in suis membris. Hæc fi-
des facit, ut profit nobis usus sacramenti, & con-
solatur conscientias. Nec prodest usus cæremo-
niæ sine hac fide, sicut interdum imperiti imagi-
nantur, se ipso opere sumptionis, hoc est, tantum
ideo, quia cum alijs accedunt, & utuntur Sacra-
mento, consequi remissionem peccatorum. Què
admodum Scholastici docuerunt, Missam ualere
ex opere operato.

Argumentor contra hoc, quòd di-
cis usum Cœnæ certificare consci-
entiam, & confirmare fidem.

Nulla res externa, sed solus spiritus sanctus con-
firmat fidem:

Vsus cœnæ est res, seu opus externum:

Ergo hoc opere non confirmatur fides.

Respondeo ad maiorem. Verum est, quòd
solus spiritus sanctus certificat & confirmat fidem
sed tamen utitur externis signis, tanquam instru-
mentis, quibus admonet nos, & per illa uelut te-
stimonia & sigilla excitat & confirmat fidem, non
secus, ac per uerbum uocale admonet, mouet, &
excitat corda ad credendum, &c.

Quæ est digna præparatio, & quibus
dandum est hoc sacramentum?

I

Hic

Hic accedunt & sumunt dignè, qui agentes pœnitentiam & perterrefacti, ac quærentes consolationem, credunt sibi remitti peccata, iuxta promissionem Christi, & ad confirmandam hanc fidem, utuntur hoc sacramento, tanquam testimonio remissionis peccatorum. Et quia hoc Sacramento uti debent, qui agunt pœnitentiam, ideo Ecclesia olim arcebat è communione obnoxios manifestis criminibus. Neq; admitti debent, qui palam sunt criminosi, nec uolunt agere pœnitentiam.

Quid interest inter Sacramentum & sacrificium?

Sacramentum cæremonia est signum promissionis, per quod Deus aliquid nobis promittit, aut exhibet. Sic Circumcisio erat signum, quo pollicebatur Deus, se recipere circumcisos. Baptismus est signum, quo Deus nobiscum agit, & recipit nos in gratiam, & quasi baptizat nos ipse. Nam minister uice Christi baptizat.

Sacrificium est cæremonia, uel opus nostrum, quod nos Deo reddimus, ut eum honore afficiamus. Hoc est, testemur nos agnoscere hunc ipsum cui hanc obedientiam præstamus, uerè esse Deum, ideoq; nos ei hanc obedientiam præstare.

DE SACRIFICIIS.

Quot sunt species Sacrificij?

Duæ Quoddam est sacrificium Propiciatorium, alterum eucharisticum.

Quid

Quid est sacrificium Propi- ciatorium?

Est opus, quod meretur alijs remissionem cul-
pæ & pœnæ æternæ. Seu opus reconcilians De-
um, & placans iram Dei pro alijs satisfactorum
pro culpa & pœna æterna. Estq; unum tantum
sacrificium propiciatorium, uidelicet, passio, seu
mors Christi, Hebr. 9.

Quædam sacrificia in Lege dicebantur Propi-
ciatoria, non quòd mererentur remissionem pec-
catorum coram Deo, sed quia significabant futu-
rum Christi sacrificium.

Quid est sacrificium Eucharisti- cū, seu laudis?

Est, quod non meretur remissionem peccato-
rum aut reconciliationem, sed fit à reconciliatis
ut pro accepta remissione peccatorum, & pro
alijs beneficijs Deo gratias agamus, seu gratiam
referamus hac nostra obedientia.

Quæ sunt sacrificia Eucharisti- ca, seu laudis?

In Lege fuerunt, oblatio, lauatio, retributio,
primitiæ, decimæ, &c. Nunc sunt fides, prædicatio
Euangelij, inuocatio, gratiarum actio, confessio,
crux, humiliatio, afflictiones sanctorum, oratio-
nes: item omnia opera bona sanctorum. Hæc sa-
crificia non sunt satisfactiones pro facientibus,
uel applicabiles pro alijs, quæ mereantur ex eis

I 2 opere

opere operato remissionem peccatorum, seu reconciliationem, sed placent Deo propter fidem. De hoc genere sacrificiorum sunt multæ sententiæ in Prophetis & Psalmis. Psalm. 51. Sacrificium Deo, spiritus contribulatus. Psal. 46. Imola Deo sacrificium laudis. Et Petrus ait: Vos, estis genus electum, sacerdotium sanctum, ut offeratis hostias spirituales. Et Heb. 13. per ipsum offeramus hostiam laudis semper Deo, fructum labiorum confitentium nomini eius. Hoc est, inuocationem, gratiarum actionem, confessionem, & similia. In nouo enim Testamento abrogati sunt Leuitici cultus, & debet succedere cultus spiritualis, hoc est, iustitia fidei, & fructus fidei, iuxta illud: Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & ueritate, Ioan. 4.

DE CRUCE ET AF-

flictionibus.

Quid est Crux?

Est afflictio à Deo nobis imposita, non ut nos perdat, sed ut ad pœnitentiam reuocet, & fidem nostram exercent. Vel, est quæuis afflictio, quæ certo consilio & bona uoluntate dei imponitur, ut ea proberetur fides sanctorum, cognoscatur charitas Dei, et magnifica liberatione illustrentur pii coram persecutoribus. Crux est fidelissimi uerbi comes.

Sunt autem afflictiones, ut dictum est, sacrificia laudis, non tamen applicanda pro alijs, iuxta, illud

illud Pauli: Vnusquisq; mercedem accipiet iuxta suum laborem, Item Abacuc 2. Iustus sua fide uiuet.

Quomodo consolabimur nos in cruce & afflictionibus?

In omni genere afflictionum debemus habere in promptu quatuor præcipuas consolationes.

Primo, nos non affligi casu, sed consilio & permissione Dei. Huc pertinent sententiæ de prouidentia, Matth. 10. Non cadet unus de passerulis super terram sine uoluntate patris: imò capilli uestri omnes numerati sunt. Et 1. Reg. 2. Dominus mortificat, & uiuificat.

Secundo, quòd Deus non sinit nos affligi, ut perdat, sed uocet ad pœnitentiam, & fidem nostram exerceat. Sic Paulus 1. Corin. 11. Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mûdo damnemur.

Item Prou. 3. Quem diligit dominus, corripit. Hebr. 12. Flagellat omnem filium, quẽ recipit. Apoc. 3. Ego, quos diligo, castigo. Et Dauid: Bonum mihi, quia humiliasti me. Et Christus: Beati qui lugent. Væ uobis, qui nunc ridetis, &c.

Tertio, ne (cum uidemus impios uiuere in maximis opibus & delitijs, nos uerò interim omnibus miserijs opprimi,) irascamur & indignemur, sed æquo animo obediamus Deo, scientes, quòd istæ afflictiones non sunt signa iræ aut reprobationis, sed ut fiamus membra similia imaginis

Christi. Sic Paulus Ro. 8. Si cōpatimur, cōregna-
bimus, oportet nos conformes fieri imagini filij
Dei. Et Petrus ait: Iudicium à domo Dei incipit
Et Christus inquit. Qui uult me sequi, tollat cru-
cem suam. Et Paulus Omnes qui piè uolunt uiue-
re, persecutionem patientur. Et Dauid: Qui se-
minant in lachrymis, in exultatione merent, &c.

Quartò, ut in his omnibus apprehendamus
& teneamus fidem, quòd scilicet Deus nobis ad-
futurus sit, & opem laturus, & pro sua sapientia
& bonitate aliquando liberaturus. Et hac fide in-
uocandus est Deus: sæpe enim à Deo affligimur,
ut habeamus occasionem exercendæ fidei, & in-
uocationis. Et per istam occasionem notitia Dei
fit illustrior, & crescit in nobis, sicut docet exem-
plum Manasse regis, 2. Paralip. 33. Qui postquam
adflactus est, orauit Dominum, & Deus exaudiuit
eum, & agnouit Manasse, quòd Dominus est De-
us. Quæ notitia Dei sæpe in ocio & uoluptatibus
& secundis rebus extinguitur. Sicut docet Exem-
plum filiorum Israël: Sedit populus manducare
& bibere, & surrexit ad ludendum.

Cur inculcat nobis scriptura tam
diligenter has consolationes?

Vt assuefaciamus animos ad ueram pœniten-
tiam, & discamus tolerare aduersa, & exerceamus
obedientiam & fidem, & maxime tunc reprimamus
animi motus, cum iniuria lacesiti incendi-
mur cupiditate uindictæ. Sic Esaias: In silentio &
spe

Spe erit fortitudo uestra. Et Christus ait: In patientia uestra possidebitis animas uestras. Lucæ 21.

Quæ est uera patientia?

Est non solum obedire Deo in afflictionibus, sed etiam indignationem infirmæ naturæ uincere, aut certe repugnare. Et hæc uirtus necessaria est in Ecclesia & republica, uidelicet, priuatum dolorem condonare tranquillitati publicæ, ne in Ecclesia discordiæ excitentur, propter priuatas similtates. Instituamus potius animos, omnes cruciatus perpeti, quàm propter priuatam iniuriam perturbare publicam tranquillitatem.

Quid uerò agit mali impatientia?

Impatientia irascitur Deo. Et primum obedientiam, deinde & fidem ex animis expellit. Itaque in magnis afflictionibus multi fiunt prorsus blasphemæ, & quærunt consilia contra mandatū Dei: Sicut Saul consuluit ueneficam. Gignit & dolor iniuriæ odium, & incitat ad uindictam. Quæ ex re sæpe ueniunt non solum priuatæ dissensiones, sed etiam seditiones, & publici motus: item hæreses, & multa mala. Hæc à Christiano procul absint.

DE HUMILIATIONE.

Quid est Humiliatio?

Humiliatio erga Deum, est uerus timor Dei, quo territi iudicio Dei conscientia, abijciunt

I 4 omnem

omnem fiduciam suarum uirium, suæ sapientiæ, seu iustitiæ, &c.

Exemplum habemus in Dauide: Hic obiurgatus à Nathan, cernit suum peccatum, non confidens se iustitia sua esse placaturum iram Dei. Cum uideret se è regno eijci, agnoscebat id fieri consilio diuino, igitur non fidebat suis uiribus aut sapientia regnum se retinere posse.

De hac humiliacione Esa: 66. Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem? Et Christus: Beati humiles, &c. Proinde humiles exaudiuntur à Deo. Psalm. 101. Respexit in orationem humilium, &c. Exaltantur à Deo. Lucae 1. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.

Monachorum humiliatio, quam finxerunt in externo cultu & cæremonijs, est plane hypocritica, potius dixeris superbiam.

DE ORATIONE.

Quid est Oratio?

Est alicuius rei à Deo ex adfectu cordis cum fide petitio & gratiarum actio, pro rebus à Deo acceptis. Hinc orare est cum Deo loqui, & aliquid ab eo postulare.

Quot sunt species Orationis?

Duc, Inuocatio, siue precatio, & gratiarum actio.

Quid est inuocatio?

Est, qua inuocatur in aliqua re Deus, aut qua à Deo aliqd petitur. Huc pertinent Psalmi, qui sunt preces.

Quot

Quot requiruntur ad inuocationem seu precatorem.

Quatuor: Præceptum Dei, promissio, fides & res petenda.

Quod est primum?

Autoritas diuini mandati, quæ iubet precari & inuocare Deum. Discamus non tantum esse peccata, iurare per nomen Dei, furari, mœchari, &c. sed etiam peccatum esse, non orare, non petere aliquid à Deo, non expectare auxilium in periculis, non agere gratias pro beneficijs. Item, non esse nobis liberum precari, aut non precari, sed opus à Deo nobis præceptum.

Sed inquis: Deterrent me incredulitas & indignitas.

Cum obstreperit incredulitas, opponas uerbum Christi, Matth. 7. Petite, & dabitur uobis: omnis enim qui petit, accipit. Et Psalm. 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego exaudiam te, &c. Cum uero obstreperit indignitas, cogites autoritatem diuini mandati non esse detrectandam, propter nostram indignitatem. magna certe amentia esset, in cæteris præceptis disputare, nos ideo nolle abstinere à furtis, à cæde, ab adulterio, &c. quia non sumus digni, qui Deo obtemperemus. Quis pater familiâs imperans seruo legitimum opus, recipiet serui excusationem, si dicat se non esse dignum, qui obtemperet?

I. 5. Quod

Quod est secundum?

Promissio Dei, quæ testatur exaudiri preces, Ioan. 16. Amen dico uobis, quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Et Lucae 11. Quanto magis pater noster, qui in cælis est, dabit spiritum sanctum petentibus se.

Taulerus dicit, i animum hominis nunquam tam auidum esse posse ad accipiendum, quin Deus multo auidior sit ad dandum. Est enim uerax, & seruans promissionum suarum.

Quod est tertium?

Fides, ut scilicet credamus nobis remitti peccata, et nostras preces placere deo et exaudiri propter Christum, nec esse irritas, sed impetrare uel liberationem ex præsentis periculo, uel mitigationem, uel alia quædam bona. In præsentibus periculis addimus conditionem, si Deo non displicuerit, si iudicauerit nobis conducere, quemadmodum Dauid fecit, 2. Reg. 15. Si inuenero gratiam in oculis domini, reducet me. Sin autem dixerit mihi: Non places, præsto sum, faciat quod bonum uidetur ipsi. Sic leprosus, Matt. 8. Domine, si uis, potes me mundare. Et Christus inquit: Pater, si possibile est, transeat a me calix iste: ueruntamen non sicut ego uolo, &c. Neque tamen modum liberationis, neque tempus Deo præscribere debemus. sed quemadmodum Paulus ait, Deum facere supra quod petere aut intelligere possumus: Porro cum differuntur ea que petimus, non languescat fides, quasi Deus nolit au-
dire

dire preces nostras: sed sciamus hac mora exerceri fidem. Sicut Abrahæ promissa soboles, primum data est in extrema senectâ.

Quod est quartum?

Res petenda. Nā oratio non debet esse inanis *βραχολογία*. Oportet aliquid peti à Deo, aut pro munere aliquo gratias agere.

Quid ergo petendum est?

Scriptura iubet petere spiritualia & corporalia beneficia, res priuatas & publicas, presentes & futuras. Item iubemur orare pro Ecclesia, ut liberetur ab impietate, à scandalis, ut plures obediant Euangelio, & saluentur. Paulus iubet orare pro regibus & magistratibus, ut Deus concedat pacē. Item iubemur petere uictum, & alia bona corporis. Quemadmodum hæc omnia oratio Dominica complectitur.

DE ORATIONE DOMINICA.

Quid est oratio Dominica?

Est breuis orandi formula, discipulis & cunctis fidelibus à Christo tradita, Matt. 6. Cum oratis, dicite: Pater noster, qui es in cælis,

Dic orationem Dominicam,

PATER noster qui es in cælis,
Sanctificetur nomen tuum,
Adueniat regnum tuum,
Fiat uoluntas tua, sicut in cælo & in terra.

Panem

131 DE ORATIONE DOMI.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.
Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

Et ne nos inducas in tentationem:

Sed libera nos à malo, Amen.

Præfatio titulus est. Vocamus enim Deum Patrem nostrum, in cœlis habitantem, ubi non terrenam hæreditatem, sed cœlestia gaudia, & uitam æternam expectamus.

Prima petitio orat de gloria Dei, de doctrina & profectu Euangelij, scilicet, ut nomē Dei apud omnes homines illustretur. Magna enim impietas est, præferri Dei gloriæ nomen & honorem operum & creaturarum.

Secunda petitio orat de effectu Euangelij & gubernatione nostri, scilicet, ut Deus inchoet in nobis regnum suum per spiritum sanctum, & satanæ regnum excindatur.

Tertia orat, ut hic in terris omnes pastores, magistratus, subditi, faciant hoc, quod Deo placeat. Sicut angeli in cœlo nihil repugnant eius uoluntati.

Hæ tres petitiones ad Dei gloriam pertinent; sequentes nostras calamitates indicant.

Quarta petitio orat uictum, pacem, defensionem, successum in rebus gerendis, liberorum educationem, deniq; omnia uitæ commoda, & animæ & corporis necessaria.

Quinta orat, condonari nobis peccata, idq; certo fieri, si nos alijs condonauerimus. Idq; ut sciamus

BRITISH MUSE

sciamus certo futurum, proponit nobis hoc opus uidelicet, ut alijs nos remittamus, Quare hæc petiti-
tio docet, in omni precatione adhibendam esse
fidem remissionis peccatorum, & apprehenden-
dum Christum mediatorem.

Sexta orat, ne infidijs diaboli pertrahamur ad
impietatem & alia scelera, ne tandem his irretiti
& illaqueati, desperemus.

Septima orat, liberationem ex omnibus pec-
catis & calamitatibus, ex miserijs & ærumnis præ-
sentis uitæ, & ut donetur nobis uita & iustitia
æterna.

Conclusio, Amen, certificatio cordis est & con-
scientiæ, ut credamus nos à patre exauditos.

DE MAGISTRATV.

Quid est Magistratus?

Est ordinatio diuina à Deo ordinata, ut con-
seruet disciplinam & pacem, puniat fontes, ac ser-
uet in fontes, cui obediendum est, non solum pro-
pter iram, sed etiam propter conscientiam. Vel sic,
breuius: Est quæuis legitima potestas inter homi-
nes ordinata à Deo, ad defensionem boni, & pro-
hibitionem mali, secundum ius & æquum, Ro. 13.

Quid est Tyrannus?

Est iniquus magistratus, qui non gubernat se-
cundum Leges, sed pro suo fertur animo & æstu.

Fundatur ne Magistratus in scri-
pturis sanctis?

Maxime.

Maximè, tam in ueteri, q̄ in nouo Testamen-
to. Gene. 8. Quicumq; effuderit sanguinem huma-
num, fundetur. sanguis illius. Exod. 21. Si quis
per industriam occiderit proximum suum, ab al-
tari meo euelles eum, ut moriatur.

Ro. 13. Omnis anima potestatibus sublimiori-
bus subdita sit. Non em̄ est potestas, nisi à deo, &c.

1. Pet. 2. Subiecti estote omni humanæ creaturæ
propter Deum, siue Regi, tanquam præcellenti,
siue ducibus, tanquam ab eo missis.

Matth. 26. dixit Christus Petro: Qui gladio
pugnat, gladio peribit. Et Luc. 3: ait Ioannes Ba-
ptista militibus: Nulli uiolentiam faciatis, & esto-
te contenti stipendijs uestris.

Est ergo Magistratus ordi-
natio Dei?

Imò bona creatura Dei, & res non solum à
Deo permessa, sicut permitti dicuntur mala, ut bel-
la, pestilentia, &c. sed res approbata à uerbo dei,
instituta & ordinata à Deo, sicut motus cœlestes
à Deo ordinati sunt, & aliæ creaturæ

Cur ergo tot improbi & mali ra-
piunt & tenent magistratum, &
imperia?

Discerni debent personæ ab officio. Officium
opus Dei est, & manet, etiamsi personæ abutun-
tur ordinatione Dei: quemadmodum Nero, Iu-
lianus, & similes.

In

In quas res debet respicere
Magistratus?

In Deum, in seipsum, & in subditos.

Cur in Deum?

Vt sciant, quod sit eorum officium, & quid Deus ab his requirat. requirit autem ab eis quatuor.

Primò, agnitionem Dei, ut scilicet agnoscant Deum illum esse, in cuius manu sunt omnes potestates, qui transfert regna, & constituit imperia. Quemadmodum Moses ait Deu. 10. Dauid. 1. Para. 30. Daniel. 4. Rex Babylonis non agnouit dominum Deum, ideo è regno deiectus est.

Secundò, timorem Dei, ut timeant Deum in omnibus, & in lege eius ambulent sedulo. Sic Moses hortatur Deut. 17. Et Psalm. 2. Et Psal. 82. Pharaon rex Aegypti, eo quod non timuerit Dominum, correptus est decem plagis, & tandem submersus in mari rubro. Saul contemnens Dei mandatum è regno deiectus est.

Tertiò, sapientiam, quam impetrent à Deo, quemadmodum Salomon. 3. Reg. 3.

Quartò, iudicium & iustitiam, ut iustitiam iudicent in terra. Sic Moses Exodi. 23. 22. Deut. 16. Esa. 10. Sap. 6. Achab rex Israël, quia iniustitiam exercuit in Naboth, correptus est à Domino. 3. Reg. ult. Cambises rex Persarum Sisannem iniquum iudicem excoriari fecit, in terrorem aliorum iudicum, &c.

Cur

Cur in seipsum?

Vt sciant, ubi in angustijs quærant consolationē, & sese multo imbecilliores esse, quàm ut possint conseruare res politicas, cōtra tantā potentiam Satanæ, qui imperia dissipare conatur. Hæc autem consolatio consistit in quatuor.

Primo, inuocatione, ut sciant se legitimè uocatos ad officium magistratus. Nam hoc maxime solatur conscientiam in angustijs. Absalon quia inuasit regnum patris, malè perijt. Rex Monasteriensis itidem.

Secundò, ut sciant Deum in hoc negotio esse autorem & aurigam, & magistratibus uti tanquā instrumentis, ipsisq; præficere angelos in custodiam & tutelam, Daniel. 12. Iosue .5. Iudic. 2.

Tertiò, ut sciant Deum ciuilem iustitiam habiturum, uelut preciosissimum thesaurum in terra, adeo, ut & magistratum dignetur uocabulo Elo-hym, Psalm. 82. Ego dixi, dij estis: & iubeat orare pro regibus, & magistratibus, 1. Timot. 2.

Quartò, ut semper ob oculos habeant exempla & historias ueteris Testamenti, quomodo Deus mirabiliter eripuit magistratum à præsentibus malis. Exemplo sunt, Abraham, Ioseph, Gedeon. Dauid, Ezechias, &c. Contrà quomodo in surgentes in magistratum perdiderit, exemplo sunt, Chore, Dathan, Absalon, Iudas Galilæus, Theudas, & tumultus rusticorum.

Cur debent respicere in subditos?

Vt

Vt sciant, quo pacto debeant subditos in pace & tranquillitate regere & conseruare. Vno enim oculo debent respicere ad Deum, altero ad subditos.

Deinde ne subditos habeant ueluti pecora, sed ut consortes & cohæredes uitæ æternæ. Deinde ut tueantur inopes, uiduas, pupillos, egenos, quorum patrem & iudicem sese Deus fatetur. Et ut sciant se quæque habere dominum in cælis, Col. 3.

Tertiõ ut promoueant ac defendant bonos, & corripiant malos, ut sit pax bonis, deinde bona educatio & disciplina, postremo pietas. Corrigere autem debent cum ratione, ut dicitur, seruato cocleario, peluim conculcent, ne scilicet propter unius hominis causam faciant iacturam totius urbis aut prouinciæ. Prouerbiũ est: Nescit regnare, qui nequit dissimulare. Exemplo est Dauid, qui nolebat occidere Ioab homicidam, se uiuente. Et Augustinus solitus est dicere: Bellare est aureo hamo pisces comprehendere.

Quid debet Magistratus subditis?
Tria.

- 1 Vt æquo animo audiant uiduas, pupillos, egenos, & causam eorum iudicent ac promoueant.
- 2 Vt subditos defendant, & in pace conseruent, ut bonos promoueant, & malos corripiant, & disciplina atque bonis legibus politiam exornent.
- 3 Vt homines ad pietatem et agnitionem Dei instituant & inuitent, Hæc opera ualde ornant

K

Mag-

Magistratum, & placent Deo.

Quid debent subditi Magi-
stratibus?

Tria. Tributum, timorem, honorem & dile-
ctionem, Rom. 3. Reddite ergo omnibus debita:
cui tributum, tributum: cui timorem, timorem:
cui honorem, honorem. Nemini quicquam debe-
atis, nisi ut inuicem diligatis.

De tributo ait Christus, Matth. 22. Reddite
quæ sunt Cæsaris, Cæsari,

De timore, Prouer. 24. Fili mi, time Dominū
& regem, & cum seditiosis non miscearis.

De honore, 1. Pet. 2. Deum timete, Regem ho-
norificate.

Est ne potestas Magistratu-
um infinita?

Minimè. Nihil enim debent contra ius diui-
num & ius naturæ mandare & agere. Deinde
peccant etiam, quando aliquid imperant contra
leges sui regni, seu contra formam sui imperij.
Non licuit Achab eripere uineam ciui Naboth
contra ipsius uoluntatem. Sic non licet principi-
bus ex fortunis ciuium suorum rapere pro libi-
dine, quantum uolunt. Nam ciues sunt domini
rerum suarum. Et Ioannes Baptista ait: Conten-
ti estote stipendijs uestris, &c. Quare locus de iure
regni in Samuele, non concedit infinitam licenti-
am principibus, sed loquitur de stipendijs, hoc est
concedit sumi ad usus publicos stipendia ex pri-
uato

uatorum rebus atque fortunis.

Quid uerò, si præcipiant aliquid
contra ius diuinum?

Tum respondendum est cum Apostolis: Oportet Deo magis obedire, quàm hominibus. Exemplo sunt, Daniel, tres pueri, item Machabæi, item Apostoli, Acto. 4. Magis monendi sunt, se esse custodes, non tantum secundæ tabulæ, sed etiam primæ. Hoc est, non tantum pertinere ad magistratum curam tuendæ tranquillitatis ciuium, seu depellendi iniurias rerum & corporum, sed etiam disciplinæ in religione tenendæ. Quare debet magistratus prohibere impios cultus, impia dogmata, hæreticos, periuria, & religionis contumelias, quemadmodum fecerunt non solum reges Israël, sed etiam gentium, Nabugdonosor & Darius, qui proposuerunt edicta, in quibus uetebant, dici blasphemiam contra Deum Israël. Ita uerè erunt beatæ Respublicæ, Deus enim uicissim defendet eas, & omnibus bonis cumulabit, sicut dixit: Glorificantes me, glorificabo.

Placent ne Deo opera ista politica?

Imò. Opera uitæ æconomicae & politicae, quæ quisque pro sua uocatione facit, sunt bona opera & in pijs sunt ueri cultus Dei: sunt enim opera à Deo præcepta, ideo & Prophetæ sæpius præferunt hæc opera politica sacrificijs. Esa. 1. ait de sacrificijs: Quis requirit hæc de manibus uestris? &c. Sed de politicis operibus ait: Quærite iudicium,

K 2 cium,

cium, subuenite oppresso, defendite uiduam, &c. Et addit præmia: Si peccata uestra fuerint quasi coccinum, sicut nix dealbabuntur. Ose. 6. Misericordiam uolo, et non sacrificium, &c. Et de æconomicis officijs ait Paulus, 1. Timot. 2. Saluabitur mulier per filiorum generationem, &c. Hic coniungit fidem & opera uocationis.

Cur ergo hypocritæ tantis laudibus euehant opera Monastica?

Impudenter agunt, & multorum conscientias perturbant. Officia enim & opera ciuiliſ uite longè anteferri debent Monasticis operibus, propter tria.

1. Quia habet mandatum Dei, & uocationem,
2. Sunt officia charitatis, destinata ad communem utilitatem hominum.
3. Sunt obnoxia Cruci & periculis omnibus, ideo habent exercitia fidei.

Contra, Monastica opera non habent mandatum Dei aut uocationem, quare sunt inutilia. Matth, 15. Frustra me colunt, docentes mandata & doctrinas hominum. Deinde qui ea docent, non iuuant alios, sed fruuntur suauissimo ocio, quorum Deus uenter est. Roma. ult. Postremo, nullam sustinent partem communium periculorum, &c. Ideo longè anteferenda est ciuiliſ uita Monasticis cæremonijs & operibus.

DE POLITIA ECCLESIASTICA,

Quid

Quid uerò de politia Eccle-
siastica sentiendum?

Sicut de politia mundana reuerenter sen-
tire, eamq; ornare, amare, atq; conseruare omni
officij genere debemus: Ita & politiam Eccle-
siasticam ex animo & summa pietate amare ac ue-
nerari debemus.

Quot sunt partes politiae Eccle-
siasticae?

Duae. Altera est ministerium diuinitus or-
dinatum. Ad id pertinet, quòd Ecclesia habet
mandatum uocandi seu ordinandi ministros, qui
publicè doceant Euangelium, & ministrent Sa-
cramenta, & annuncient remissionem peccato-
rum singulis, uel multis. Item, quòd Ecclesia ha-
bet iurisdictiones, ut à communione arceat eos,
qui in manifestis flagitijs uersantur. Hoc ministe-
rium summa pietate debent uenerari omnes ho-
mines, ut conseruetur. Quare Psalmus ait: Aperi-
te portas principes uestras, & introibit rex glo-
riae. Hoc est margaritum, quod uenditis omni-
bus rebus comparare nobis debemus.

Altera est *ἑταξία*, bona disciplina, humanis
ordinationibus ornata, quae profunt ad discipli-
nam & tranquillitatem. Et hanc quoq; debemus
reuerenter amare & conseruare. Ordinationes
enim humanae dierum, locorum, & similes, etsi
non sunt pietas, tamen sunt uincula, quae adiun-
gunt nos Euangelio, per quod inserimur Eccle-

fiæ: & dissipatis istis ordinationibus, periclitatur quoq; Ecclesia. ideo cauere debebant pontifices, ne iniustæ leges aut impij cultus adderentur ueteribus & bonis ritibus. Nam iniustæ leges nō sunt durabiles, & motæ labefactant reliquam politicam. Emendatis igitur uitijs, amemus & conseruemus ritus utiles, præsertim cum Paulus præceperit, ut in Ecclesia omnia fiant ordine & decen-
ter.

DE MATRIMONIO.

Quid est Matrimonium?

Est coniunctio uiri ac mulieris legitima, ad procreandam sobolem, & uitandam scortationem, indissolubiliter instituta.

Quale opus?

Opus Dei. Deus enim institutor est matrimonij. Primò, Dei consilio creatur homo, Gen. i. Faciamus hominem ad imaginem nostram.

Secundò, consilio quoq; Dei creatur mulier. Ibidem: Non est bonum homini, esse solum, faciamus ei adiutorium, &c. Et immisso sopore in Adam, accepit costam, &c. & ædificauit ex ea mulierem.

Tertiò adduxit eam ad Adam, & benedixit eis: Crescite & multiplicamini, & replete terram,

Quantum se extendit?

Matrimonium est uiri & mulieris legitima copulatio: Et quanq̄ exempla ueteris Testamenti testantur, polygamiam in usu fuisse, fortassis au-
genda

genda sobolis gratia, uel propter alias causas permissa, nouum tamen Testamentum in uniuersum prohibet, autore Christo, qui reuocat matrimonium ad primam institutionem, Matth. 19. Qui fecit hominem, masculum & foeminam fecit eos. Et Gene. 2. Erunt duo in carne una.

Vbi est institutum?

In Paradiso amœnissimo loco

Quando est institutum?

Statim in ipso mundi exordio, tempore innocentia, cum adhuc non erat peccatum.

Quare est institutum?

Primo, propter procreationem sobolis, ut genus humanum conseruetur, Gene. 3. Crescite, & multiplicamini, &c.

Secundo, propter uitandum supra & fornicationem, 1. Cor. 7. Propter fornicationem unusquisq; habeat uxorem suam, & unaquæq; uirum suum.

Tertio, propter uitandum ocium, ut scilicet habeant coniuges, quod operentur, ne ociosi peccent.

Quid agendum in matrimonio?

Coniuges apprehendant firmam fiduciam in Deum, utpote coniugij autorem, inter se pacifice & unanimes uiuant, prolem a Deo datam, & familiam in timore & dilectione Dei educandum curent: bonis deniq; suis ita utantur, ne alijs incommodent.

K 4

Quid

Quid ferendum? Quæ crux
coniugij?

Post præuaricationem dixit Deus uiro: In sudore uultus tui uesceris pane tuo, &c. Mulieri dixit: In dolore paries filios tuos, &c. Tamen addit consolationem in cruce, Viro ait: Donec reuertaris in terram, unde sumptus es. Mulieri ait: Paries quidē, sed in dolore. Et Paulus. 1. Timo. 2. Saluabitur Mulier per filiorum regenerationem, si permanserit in fide.

Potest ne initum matrimonii
um solui?

Minime. Nam Christus ait, Matth. 19. Quod Deus coniunxit, homo ne separet, Cæterum ubi adulterium intercedit, ibi solutum est uinculum coniugij, & data fides fracta: quare in tali casu, iuxta doctrinam Christi, separare licet.

Quæ sunt seruanda circa ma-
trimonium?

Consensus parentum, aut illorum uicem tenentium. Item, consensus personarum contrahentium. Item leges naturæ, Cæsareæ, municipales, & consuetudines patriæ. Spectat enim matrimonium etiam ad ciuilia & Politica. Item coniugati sciant, hoc genus uitæ placere Deo, & ideo promissionibus Dei & uerbo ornatum esse: Benedictionibus quoq; tam corporalibus, q̄ spiritalibus, Psal. 128. Labores manuum tuarū manducabis

ducabis: beatus es, & bene tibi erit. Vxor tua sicut uitis, &c. Item, matrimonium esse signum spiritualis connubij & societatis, quæ est Ecclesia cum Christo, Ephes.

Est ne connubium omnibus liberum?

Maxime. Ante Christum damnata erat uirginitas, nec admittebatur, aliquam manere uirginem, propter semen futurum, quod nesciebatur ex qua fœmina uenturum erat. Eratq; maledictio legis, non ferre semen in Israël. Nunc uero liberum est matrimonium, 1. Corint. 7. De uirginibus præceptum non habeo, &c. At Christus excipit tria genera eunuchorum, Matth. 19. Præter hos nemo debet esse extra coniugium,

DE INVOCATIONE
Sanctorum

Sunt ne Sancti inuocandi pro
mediatoribus?

Minime. Nam Paulus ait: Unus est mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, 1. Tim. 2. Et Rom. 8. Christus Iesus, qui mortuus est, imò qui resurrexit, qui est ad dextram patris, qui etiam interpellat pro nobis, & c. 1. Et Ioan. 2. Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum, iustum. His sententijs tollitur uanissima illa distinctio, qua Papistæ docent, duplices esse mediatores, scilicet, redemotionis, ut Chri-

K 5 stum

stum : & intercessionis, ut Sanctos.

Sunt ne Sancti adorandi?

Minime. Christus enim ait. Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Et Augustinus de uera religione : Honorandi sunt Sancti propter imitationem, non adorandi propter religionem. Et angelos honoramus charitate, non seruitute, nec eis templa construimus. Nolunt enim sese sic honorari à nobis, quia nos ipsos cum boni sumus, templa summi Dei esse noverunt. Recte itaque scribitur, hominē ab Angelo prohibitum, ne se adoraret, sed dixisse. Deum adora, Apoc. 19. & 22.

Chrysostronus, 6. Homil. de profectu Euangelij, ait: Non opus est patronis apud Deum, neque multo discursu, ut blandiari alijs : sed licet solus sis, patronoque carens, & per te ipsum Deum preceris, omnino tamen uoti compos eris. Neque enim tam facile Deus annuit, cum alij pro nobis orant, ut cum ipsimet oramus, etiam pluribus malis sumus pleni. Exēplō est mulier Cananæa, Mat. 15.

Tamen per tribunos & comites
itur ad regem, uel principem?

Ambrosius Rom. 1. aperte refellit hanc similitudinem, dicens: Sicut iure damnantur rei maiestatis, qui honorificentiam regis deferunt comiti aut tribuno : sic nimirum rei sunt, qui honorem nominis Dei deferunt creaturæ, & relicto domino, conseruos adorant. Nunc igitur ad regem

gem per tribunos & comites itur, quia homo uti est rex, & nescit, quibus debeat Rempubicam credere. Ad Deum autem promerendum, quem utique nihil latet, suffragatore non est opus, sed mente deuota.

Quomodo igitur colendi sunt Sancti?

Honorificentissime de Sanctis sentiendum & loquendum est. Quos enim Deus ipse honorat, eos proculdubio honorari uult a nobis. Pater pro filiis suis eos agnoscit, Filius eos fratres uocat, & cohaeredes: Spiritus sanctus uero sua templa. Qui igitur eos non honorat, ipsum etiam Christum in eis contemnit, & gratiam Dei, per quam tales tantiq; euaserunt, paruipendit. Quid enim sentit de sancta Ecclesia, qui nostra comembra iam Christo in pace constituta, & de aeterna salute certificata, non honorat? Vetus Ecclesia Sanctorum memorias celebravit, gratias egit deo pro illorum liberatione, pro gratia illa collata, et pro beatitudine illorum, ac pro eximijs donis quae Deus per sanctos in Ecclesiam effudit. Videmus quoq; in Sanctis, quid possit gratia Dei. Quando enim audimus eos, qui nobis similes erant, tam potenter potuisse uincere peccatum, mundum, et mortem, mox et nos excitamur ad concipiendam fidutiam tantae misericordiae Dei in Christo promissae & exhibitae: tum illorum exempla nos inflam-

inflammant ad imitationem, ut Deum pro simili fide oremus, & sanctorum uirtutes, iuxta uocationis nostræ rationem, imitemur. Sic confirmatur in nobis fides in Christum, accenditur charitas, roboratur spes æternæ salutis, cogitamus eos non esse amissos, sed præmissos ad uitam futuri sæculi. Colimus ergo eos eo cultu dilectionis & societatis, quo & in hac uita coluntur sancti homines. At cultu latriæ, nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. Ipsi enim sancti uel homines, uel angeli, exhiberi sibi nolunt, quod uni Deo deberi norunt.

DE IMAGINIBVS.
Sunt ne imagines in Ecclesia
tolerandæ?

Exod. 20, simpliciter prohibitum est, simulachra aut statuas facere, quæ proponantur ad cultum, seu adorationem. Est enim manifesta idololatria, pugnans cum primo præcepto. Semper autem fuit magna imaginum superstitio apud omnes gentes. Ideo Iudæis seuerè præceptum est, ne ad cultum uterentur statuis aut imaginibus. In Græca Ecclesia multæ fuerunt rixæ, de tollendis in uniuersum imaginibus. Sed sciendum est, usum imaginum per sese esse liberum, modo caueatur abusus & superstitio, quæ hætenus seruata est in statuis Christi & sanctorum, quibus uulgus existimauit aliquid numinis adesse, tribuit eis peculiare cultus & honores, & exercuit idololatriam.

am in inuocatione Sanctorum.

Quid si populus colat & adoret imagines, quid tum faciendum?

Si alicui esset imago, ad quam rude & superstitiosum uulgus accurreret, & eam ueneraretur, & apud eam auxilium quæreret, hanc debet magistratus eius loci tollere, ne committatur idololatria, exemplo Ezechiaë regis, qui æneum serpentem à Mose factum, tandem confregit, propter abusum: quia populus stolidus cœperat ei diuinos honores impendere & adorare. 4. Re. 18.

Sunt ne imagines honorandæ?

Clemens ad Iacobum fratrem Domini ait: Si uerè uultis honorare imaginem dei, homini, quæ ad imaginem Dei factus est, beneficiatis, honorem & reuerentiam deferatis, esurienti cibum, sitiænti potum, nudo indumentum, ægro ministerium, peregrino hospitium, & in carcere posito, necessaria ministretis, Et rursus: Quis iste honor Dei est, per lapideas & ligneas formas discurrere, & inanes figuras tanquàm numina uenerari, & hominem, in quo uerè imago Dei est, spernere? Et rursus: Quid magis impium & ingratum, quàm à Deo beneficium consequi, & reddere lignis ac lapidibus gratiam? Si nemo uenit ad patrem nisi per Christum, quid auferimus gloriam Deo, tribuentes illam picturis & statuis, ac si possent trahere in contemplationem Dei?

Atqui

Atqui Gregorius uocat imagines
Laicorum libros.

Christiani imaginem Christi, beatæ uirginis, Patriarcharum, Apostolorum, &c. habere possunt, tanquam memoriale. Ad hoc enim profunt ut nos admoncant. Dum enim intuemur imaginem crucifixi, aut Christi resurgentis, statim reuocantur nobis in memoriã saluifica mors Christi & gloriosa eius resurrectio, quarum rerum memoria utilis est & necessaria. Hinc Gregorius ait: Quod legentibus est scriptura, hoc idiotis est pictura. Debent tamen Christiani non tantum ex imaginum libris, sed ex libro Dei, qui est scripturarum, discere. Et qui nosse cupit Deum, non requirat tantum ab imaginibus pictorum, sed scrutetur iuxta Christi mandatum, scripturas. Qui autem nesciunt legere, audiant uerbum. Fides em̄ ex auditu, Rom. 10.

Quid uero de reliquijs San-
ctorum?

Sanctorum corpora sunt domicilia Dei, & habitacula spiritus sancti, ideoq; primũ a pijs eorum ossa collecta & asseruata sunt, propter memoriam: postea accessit superstitio, quæ causa fuit impudentis & sceleratæ imposturæ comparatæ ad quæstum, ut quæuis ossa pro sanctorum reliquijs adoranda proponerent. Nam auaritia sacerdotum non modo ex lignis & lapidibus, sed etiam ex mortuorum ossibus materiam auaritiæ suæ
captans

captans, suæ rapinæ instrumenta fecit. Quare & canonizationes quæ, ut uocant, sanctorum, sunt meræ imposturæ Romanorum pontificum. Multorum enim corpora (ut ille ait) uenerantur hic in terris, quorum animæ sepultæ sunt in inferno. Exemplo est latro ille, qui sub nomine martyris colebatur, cuius altare diuus Martinus destruxit, ut legitur in eius historia.

Quæ ergo sunt ueræ reliquiæ Sanctorum?

Vt imitemur eorum fidem, charitatem, constantiam & patientiam, eosque nobis tanquam exempla proponamus, ut quemadmodum illi per gratiam Dei synceriter in Christum credebant, ardentius proximum amabant, constanter in confessione fidei perdurabant, & patienter mortem pro Christo passi sunt, & in regnum Dei recepti: Ita & nos his exemplis prouocati, Deum supplices oremus, ut & nobis, qui adhuc in carne militamus, similem fidem, charitatem, constantiam & patientiam impertiat, nos sua gratia seruet, ut sicut illi in tuto collocati, nos quoque tandem, ubi moriendum est, fratres nostros certo consequamur.

DE SEPULTURA.

Vnde orta est sepultura mortuorum?

Ex uerbo Dei, Gen. 3. Cinis es, & in cinerem reuerteris, Quod uocabulum Aphar in Hebræo significat effossam terram, seu humum, quemadmodum

modum in sepulchris uidetur. Hinc cæremonia sepulturæ honesta semper fuit in Synagoga & in Ecclesia: & est testimonium nostræ fidei, quæ credimus resurrectionem carnis & nostræ charitatis erga proximos defunctos, quos credimus non esse amissos, sed tantum præmissos, non dubitan- tes nos in die domini omnes amicos nostros rur- sum uisuros, & mansuros simul cum Christo in æternum. Gentes, præsertim Romani, mortuos suos comburebant.

Vbi habenda est sepultura?

Apud ueteres tam Iudæos, quàm gentes, extra ur- bes sepultura fuit. Sic Abraham emit agrum ab Ephron in sepulturam uxoris Saræ Gene. 23. Vbi & postea sepulti sunt Abraham, Isaac, Iacob & Ioseph. Sic efferebatur adolescens defunctus, quæ resuscitauit Christus in pora Nain, Luca. 7. Sic Lazarus sepultus erat extra Bethaniam. Sic Chri- sti quoque sepultura erat extra Hierusalem. Hinc uocabulum, efferri, Latinis in usu permansit.

Quomodo celebranda est Sepultura?

Sepultura à Christianis religiose est tractan- da, propter ineffabilem spem nostræ resurrectio- nis. Et funera sunt à pijs deducenda usque ad sepul- chrum. Et cum corpus sepelitur, recordemur nos omnes in Adam esse morituros & damnabiles. Deinde rursus nos omnes in Christo uiuificari, qui omnia restituit, quæ prius Adam corripuit &

per

didit. Ipse enim mortuus est propter peccata nostra, quæ omnia ipse sua morte expiauit, & nostram mortem aboleuit, & factus est omnibus fidelibus resurrectio & uita. Qui credit in eum, etiam si mortuus fuerit, uiuet. Et omnis, qui uiuit et credit in eum, non morietur in æternū. Ioan. ii. Corpora nostra membra sunt Christi. Sicut igitur Deus suscitauit Christum Dominum & caput nostrum, ita & nos suscitabit per potentiam suam, i. Corint. 6.

Quomodo habendus est locus sepulturæ?

Loca, ubi fidelium corpora seruantur, digne a nobis haberi debent, Poterunt quoque picturis sacrarum historiarum exornari, quæ nos admo-
neant fidei & pietatis, resurrectionis & iudicij. Sic scribit Vlpianus: Religionis interest, monumeta extrui & ornari. Contra, qui busta & polyan-
dria uiolant, lege Solonis infames sunt. Porro spiritum Saducæorum & Epicureorū habent, quos nulla omnino resurrectionis & futuræ uitæ cura sollicitat, qui corpora mortuorum tanquam asinorum cadauera abiiciunt, & ossa defunctorum pedibus conculcant, & cœmiteria contem-
nunt, nullam prorsus sepulturæ rationem habentes. Nam & Eusebius & Athanasius Christianorum cœmiteria memorant, in quæ orandi gratia conuenire solebant, quæ loca Christianis sacra erant, propter quiescentium ibi Sanctorum cor-

L
pora

pora. Hinc νομιθήριον uocabant, hoc est, dormitorium: & Iudæi doctiores, Beth Haym, hoc est, domum uiuentium. Credunt enim, Abraham, Isaac, Iacob, & pios omnes uiuere, & hæc corpora reuictura, & animabus reddenda.

DE RESURRECTIONE MORTUORVM.

Quid est resurrectio mortuorum?

Est, qua in nouissimo die resurgent omnes homines à mortuis: pii ad uitam æternam: impij ad supplicia æterna.

Vnde probas resurrectionem
mortuorum?

Hic articulus fidei est inter præcipuos, propter quem reliquos omnes profiteamur. Ideo scriptura, præsertim noui Testamenti, plena est testimonijs. Ac ad confirmandos animos aduersus Epicureas opiniones, & alendum timorem ac fidem, prodest in conspectu habere multa testimonia, quæ testantur, quod simus resurrecturi cum his corporibus.

Matth. 23. probat Christus resurrectionem mortuorum, ex eo quod dictum est à Deo: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, &c. Deus, inquit, non est Deus mortuorum, sed uiuentium. Ergo necesse est, sanctos, qui mortui sunt, cum corporibus resuscitari.

Item cap. 19. resurrectionem uocat generati-
onem,

onem, cum hæc corpora ex sepulchris resuscitata renouabuntur.

Luca. 14. Retribuetur tibi in resurrectione iustorum.

Ioan. 6. Hæc est uoluntas patris mei, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

Rom. 8. Si spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, propter inhabitabilem spiritum eius in uobis.

Ibidem: Sed & nos primitias spiritus habentes intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei, expectantes redemptionem corporis nostri.

1. Corint. 15. instituto propugnat hunc articulum toto capite. Probat autem ex resurrectione Christi, necesse esse, ut & nos resurgamus. Ideo enim resurrexit Christus, ut uinceret & aboleret mortem, & redderet nouam & æternam uitam credentibus.

Sicut per hominem mors, (inquit) ita per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur.

2. Corinh. 4. Semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut & uita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Si uitam Christi manifestari oportet in corporibus nostris, necesse est corpora nostra liberata à mor-

te & resuscitata, uiuere æterna uita.

1. Tessal. 4. Si credimus, quod Iesus mortuus est, & resurrexit, ita & Deus eos qui dormierunt, adducet cum eo.

Dic aliqua testimonia ueteris Testamenti

Esa. 25. Deuorabitur in monte isto facies inuolutorum, qua omnes populi inuoluti sunt, & operimentum, quo omnes gentes coopertæ sunt, & mors deuorabitur in sempiternum, &c.

Esa. 26. Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent. Expergiscimini, & lætamini, qui habitatis in puluere, &c. Vade populus meus intra cubacula tua, & claude ostia tua, &c.

Ezechiel. 37. Ecce ego aperiam tumulos uestros, & educam uos de sepulchris uestris, populus meus, &c.

Iob, 19. Scio, q̄ redemptor meus uiuit, & in nouissimo die de terra resurcturus sum: & rursus circundabor pelle mea, & in carne mea uidebo eum.

Postremò, hic articulus passim in promissionibus & exemplis patrum inuolutus est. Quia enim in sanctis promittitur liberatio, glorificatio, & illi tamen in hac uita affliguntur & subiiciuntur morti, igitur necesse est, restare aliam uitã, in qua uiuant glorificati.

Sic Epistola ad Hebræos docet, patres tenuisse fidem resurrectionis. Iuxta fidem defuncti sunt omnes

omnes isti, non acceptis repromissionibus, &c.
Ideo Iacob filiis suis mandat, ut adiungatur sepulchro patrum suorum. Et Ioseph iubet ossa sua asportari ex Aegypto.

Resurgent ne omnes homines pariter boni ac mali?

Vna & communis erit omnium mortuorum resurrectio, tam piorum, q̄ impiorum sed conditione inæquali. Pij enim resurgent ad uitam æternam, impij ad iudicium & pœnas æternas.

Proba, q̄ etiam impij cum corporibus sunt resurrecturi ad supplicium.

Ioan. 5. ait Christus: Veniet hora, in qua omnes, qui sunt in monumentis, audient uocem filij hominis, & procedent, qui bona egerunt, in resurrectionem uitæ: qui uero mala egerunt, in resurrectionem iudicij.

Daniel. 12. Multi de his, qui dormiunt in puluere terræ, euigilabunt: alij in uitam æternam, alij in opprobrium, ut uideant semper.

2. Corint. 4. Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisq; opera corporis prout gessit, siue bonum siue malum.

Matth. 10. Timete eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.

Esa. 66. Egredientur & uidebunt cadauera (id est, corpora) uirorum, qui præuaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt ad facietatem uisionis omni carni.

Quomodo fiet resurrectio?

Paulus. i. Corin. 15. In ictu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.

Quomodo fiet hæc immutatio?

Oportet (inquit) hoc corruptibile induere incorruptibilitatem, & hoc mortale induere immortalitatem. Cum autem hoc corruptibile induerit incorruptibilitatem, & hoc mortale induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in uictoriam.

Qualiter resurgent?

Gloriose, absq; omni defectu spirituali & corporali. Paulus. i. Corint. 15. quatuor dores corporis glorificati enumerat, incorruptibilitatem, claritatem, potentiam, uel agilitatem & subtilitatem. Seminatur (inquit) corpus, hoc est, in terram sepelitur, in corruptione, ignominia, infirmitate, animale corpus: resurget in incorruptibilitate, gloria, potentia, corpus spirituale.

Da typum nostræ resurrectionis in creaturis.

Respice granum tritici, quod aridum in terram projicitur, & non uiuificatur, ut germinet, nisi mortuum fuerit, aut computruerit. Ioan. 12. ait Christus: Nisi granum frumenti, &c. Pusillū, uile, ac ficcum granum infoditur humo, quod in limo putrefactum uelut reuiuiscens, prorumpit in teneram herbulam, mox culmi, deinde aristæ

stæ. Sic idem illud corpus tuum, quod sepelitur, tandem resurget, sed ineffabili pulchritudine. Iusti enim in regno Dei fulgebunt, ut sol.

Quid uerò illi, quos ultimus dies reperiet in carne uiuos?

Non incident isti in manus polinctorum, aut funeratorum. Nam Paulus ait, i. Thessa. 4. Nos qui reliqui erimus, simul rapiemur cum his, qui antea mortui sunt, in nubibus in occursum Domini, in aëra, & sic semper cum Domino erimus

DE CONSUMMATIONE

sæculi, De iudicio extremo, siue die Domini.

Quid est consummatio sæculi?

Est cum status huius mundi & uicissitudo temporum præteribit, cum cessabit æstas & hyems, nox & dies, Gen. 10.

Quid est iudicium extremum, siue dies Domini?

Est, quando Dominus Iesus Christus in aduentu suo cum uirtute magna & maiestate, extremam omnibus hominibus iuxta sua facta sententiam feret æquam & irrefragabilem, tum pijs, tum impijs, aut ad uitam æternam, aut ad supplicium æternum

Quotuplex ergo est aduentus Christi?

L 4 Scriptura

Scriptura duos aduentus Christi docet. Prior erat humilis, quando incarnatus uenit in forma serui, ut peccata nostra portaret. Alter erit gloriosus & terribilis, quando ueniet ut supremus iudex in maiestate inenarrabili, in fine sæculi, iudicaturus uiuos & mortuos. Augustinus : Venit Christus occultè iudicandus, ueniet & manifeste iudicaturus.

Acto. 10. Christus constitutus est à Deo iudex uiuorum & mortuorum.

Et Acto. 17. Statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in æquitate.

Quomodo ueniet iudicaturus?

Visibiliter in nube, quemadmodum ascendit, Acto. 1. Et in maiestate & gloria, 1. Thes. 4. In uoce archangeli & tuba Dei.

Cur iudicaturus?

Vt pijs in corpore & anima reddat gaudium & uitam æternam, impijs afflictionem, & ignem æternum.

Quis erit ordo extremi iudicij?

Quædam signa præcedent diem iudicij, quædam ipso die illucescente fient, quædam sequentur.

Quæ præcedent?

Romanum imperium desolabitur, reuelabitur homo peccati, 2. Thes. 2. Surgent pseudochristi, & pseudoprophetæ. Ecclesia Christi grauissimas persecutiones patietur. Matth. 24. Erunt signa

gna in sole & luna, &c. Luc. 21. Euangelium prædicabitur in uniuerso orbe.

Quæ fient ipso die?

Aduentus Christi erit subitus, sicut exitus fulguris ab oriente in occidentem. Ignis ante faciem eius præcedet. Psalm. 96. Signum filij hominis apparebit in cælo. Resurgent mortui omnes tam pii, quàm impij. Christus segregabit bonos à malis, & proferet sententiam ultimam, Matt. 25.

Quæ sequentur?

Renouatio mundi uisibilis, supplicium impiorum æternum, uita piorum æterna.

Potest ne sciri hora & dies iudicij?

De die illo & hora, inquit Christus, Mat. 24. Nemo scit, ne angeli quidem, nisi pater meus solus.

Et 1. Thes. 5. Dies Domini sicut fur in nocte, ita uenturus est. Cum dixerint, Pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus.

DE VITA AETERNA.

Quid est uita æterna?

Est gustus & sensus perpetuus gratiæ & misericordiæ Dei, & pax seu gaudiū perpetuum cōscientiæ in cordibus fideiū. Vel, est certa dei & domini nostri Iesu Christi notitia, quæ hic in fide sub spe certa & spiritu incipit, & manifestabitur post hanc uitam ad perpetua gaudia, & immortalem

L 5 hære.

hereditatem. Breuius sic: Vita æterna est cognoscere Deum uerum, & quem misit Iesum Christum, Ioan. 17.

Quæ est mors æterna?

Est perpetuus horror conscientia ab ira Dei.

Quis promisit uitam æternam?

Christus Dominus noster.

Quibus?

Credientibus. Sic enim ait, Ioan. 3. Qui credit in filium Dei, habet uitam æternam: qui autem incredulus est filio, non uidebit uitam, sed ira Dei manet super illum. Et Ioan. 5. Amen dico uobis, qui uerbum meum audit, & credit ei, qui me misit, habet uitam æternam, & in iudicium non uenit, sed transit à morte in uitam.

Qui sunt effectus uitæ æternæ?

Non sentire amplius peccatum, mortem, sed habere perpetua gaudia & lætitiã. Esai. 25. Et mors deuorabitur omnino, & absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors ultra non erit, neq; luctus, neq; clamor, neq; dolor, erit ultra, Apoc. 21.

Esai. 65. Ecce ego creo cœlos nouos, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor, sed gaudebitis & exultabitis in sempiternum, in ijs, quæ ego creo. Quia ecce creo Hierusalem exultationem, & populum eius gaudium, & exultabit in Hierusalem, & gaudebo in populo meo.

lo meo, & non audietur in eo ultra uox fletus & uox clamoris, &c.

Item cap. 51. Qui redempti sunt à Domino, reuertentur, & uenient in Sion laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorum. Gaudium & lætitiã tenebunt, fugiet dolor & gemitus.

Pfal. 2. Edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eum: uiuent corda eorum in sæculum sæculi.

Pfal. 4. Illi abundabunt frumẽto et uino. Ego autem dormiam, & requiescam, quia tu Domine facis, ut secure habitem.

Esa. 64. Oculus non uidit Deus absq; te, quæ præparasti diligentibus te.

Hæc testimonia ostendunt, uitam æternam futurum esse talem statum, in quo liberati à peccato, morte & omnibus calamitatibus, uiuamus in perpetua luce, uera notitia Dei, & fruamur æternis gaudijs & perpetua lætitiã. Quam nobis donet Deus, propter filium suum Iesum Christum, qui cum patre & spiritu sancto uiuit & regnat super omnia bene-

dictus.

dictus.

A M E N.

IOANN. GI

GANTIS NORTHVSI

ani, in D. Ioannis Spange-
bergi præceptoris sui
libellum, com-
mendatio.

HVnc quicūq; legis, puro lege pectore librū,
Non casum Niobes, uel Phaëtōris habet.
Continet æternæ præcepta salubria uitæ,
Continet astrigere iussa trætenda Dei.
In leuibus quæras lususq; iocoseq; libellis,
Hic pia cum iusto pondere uerba cadunt.
Quanta sit, hic discis, superi clementia patris,
Et quod sit ueri discis ouile Dei.
Quodq; sit, hic discis, pastoris munus amici,
Qui spargit uerbi pabula uera Dei.
Hic hic cognoscis, quæ sit diuina uoluntas,
Hic discis falsum temnere, uera sequi.
Hic quid sit disces homo, lex, quid gratia Christi,
Quæ pressa est misera conditione diu.
Hæc ubi cognosces, introrsus scripta uidebis,
Quid sit cum sana religione fides,
Qua sola Christo iusti reputamur, & illam
Ingredimur, quæ nos ducit ad astra, uiam.
Queisq; fuit disces Ecclesia iacta procellis,
Quæq; fuit Latij patris auaritia.

Quidq;

Quidq; saginati (sacer ordo) egere molossi,
Quidq; uelit Latij ceraq; thusq; lupi.
Sed mihi tam facile est, hunc comendare libellum,
Quam facile est, lingua deficiente loqui.
Ferreus est, lapis est, quem non haec tangere possunt
Corda; habet Getico frigidiora gelu.
Siue etenim quassae quaris solatia menti,
Hic, quo soleris uulnera mentis, habes.
Siue es inexhaustis opibus spoliatus, & aere,
Hic surgit uelis aura secunda tuis,
Deniq; quodcumq; est, quod te turbatq; agitq;
Hic legis admissio pharmaca certa malo.
Pharmaca multa etenim libro clauduntur in uno
Continet haec uarios bibliotheca libros.

¶

¶

ERASMVVS

BENEDICTVS SILESI- VS AD LECTOREM.

Cui diuina placet sacri reuerentia Verbi.
Cui cordi est sanctæ religionis opus,
Hunc legat attenta, sed non sine mente libellum,
Quem Spangenbergi sacra Minerua dedit.
Non hic inuenies fatuæ præconia Bullæ,
Fulmina sacrilegi nec scelerata Papæ.
Non fictas clauēs, mentitaq; dona, dolosq;
Nec fraudes Latij, tendiculasq; Iouis.
Sunt procul hoc sacro ludibria mora libello,
Nec quod lectorem fallere possit, habet,
Sacra recognosces, sed fontibus eruta uiuis,
Atq; uoluntatem, sancta q; uerba Dei:
Quid mors efficiat, peccati quæ sit origo:
Quale sit & primi quod meruere patres.
Quomodo nos omnes manibus pedibusq; reuin-
Lex uexet, damnet, uoce tremente, reos. (ctos,
Quomodo nos contra contritos, ore suauis,
In gremio serues optime Christe tuo.
Utq; suo uerbo nos a ui dæmonis atri
Liberet, inq; patris cœlica regna trahat.
Pura fides quid sit, qua sola sydera adimus,
Qua q; Deus iustos nos reputare solet.
Qualia facta Deo placeant, quis cultus, honorq;
Commoda quæq; spei non dubitata sient,
In

In quibus & regnis sit uera Ecclesia Christi,
Quam dudum & miserè saxua procella quatit.
Talia cum doceat liber hic, ambage remota,
Illi quis dubitet numen inesse Dei?
Cuius ab ore fluunt sanctissima uerba diserto,
Scribere credibile est hunc agitante Deo.
Quisquis amas igitur diuini semina uerbi,
Et Christum uerè simplice mente colis,
Hunc emprum tenui precio uersato libellum,
Semper & assidua uolue, reuolue manu.
Cede mihi, non te quicquam legisse pigebit,
Et Spangenberggo, qui dedit ista, faue.

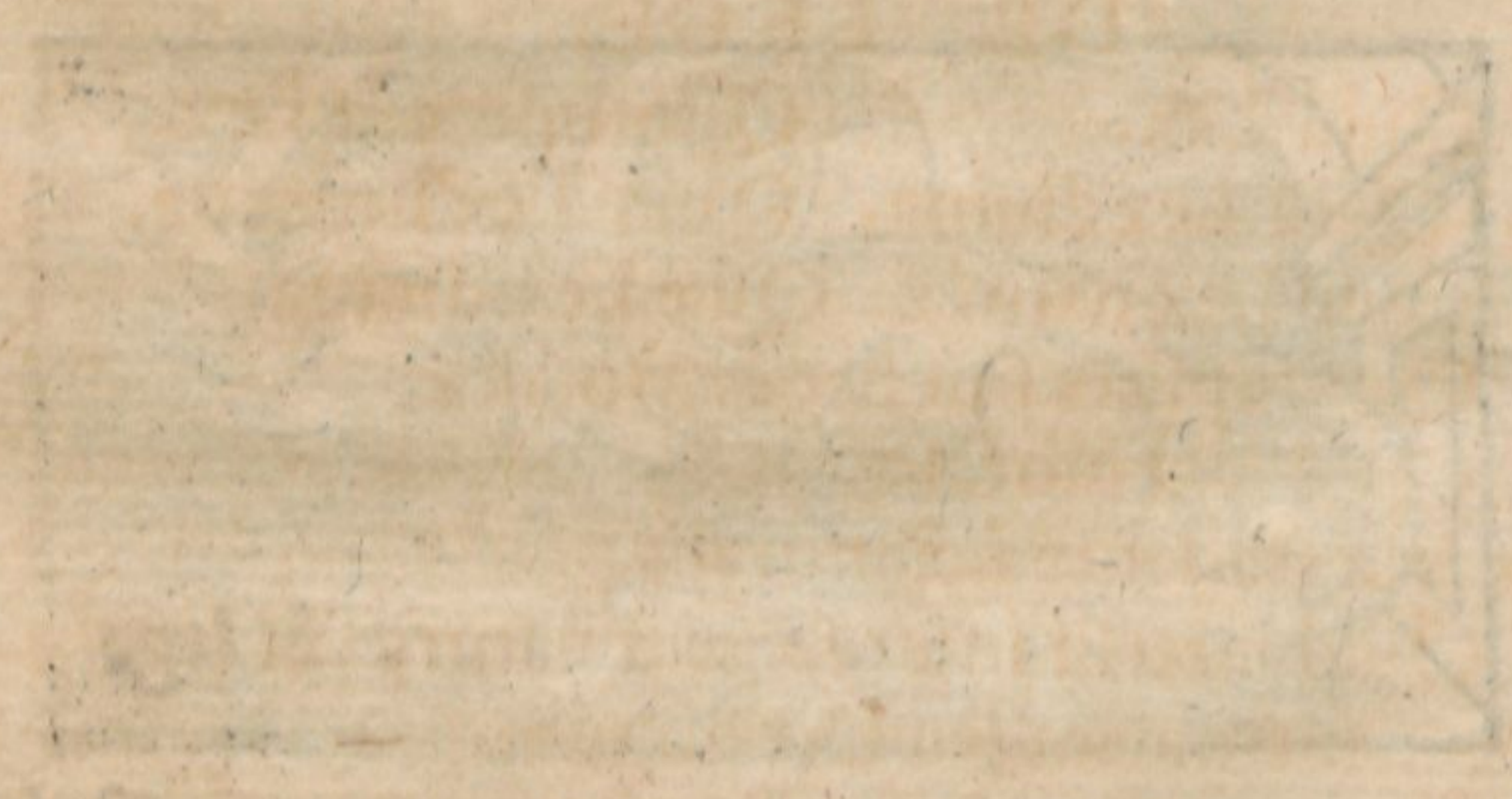
F I N I S.

* *
*

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly bleed-through or a signature.

INDEX LO- CORVM ET QVAESTI- onum huius libelli.

1. QUID PASTOR ECCLESIAE.
Quod officium Pastoris.
Quid requiratur in pastore, ut sit idoneus.
2. QVAE LEGITIMA VOCATIO.
Quomodo fiat uocatio.
3. An licitum sit, petere ministerium.
Quid Petitio.
4. Testimonia, q̄ petere ministerium, sit licitum.
Quid debeat propositum esse suscepturo mi-
nisterium.
5. Quæ summa doctrinæ Christianæ tradendæ
in Ecclesia.
Quæ partitio summaria totius scripturæ.
DE LEGE,
Quid Lex. Quotuplex sit Lex.
6. Quid Lex diuina. Quid Lex humana.
Quid Lex naturæ. Quæ Lex diuina.
Quotuplices sint Leges Mosaicæ.
Quid Lex moralis.
7. Vbi tradatur lex moralis.
Quid interfit inter Legem naturæ, & legem
mortalem, seu Decalogum.
Quare tradita sit Lex Mosis, cum antea esset lex
naturæ.
Quomodo possunt distribui leges naturæ.

M

S. An

INDEX.

8. An Decalogus obliget omnes homines.
quæ partitio Decalogi
9. Breuis expositio Decalogi
10. Quæ sint leges Mosaicæ, iudiciales, siue foren-
quæ leges Cæremoniales. (ses.
11. quis effectus legis diuinæ, & quot sint eius of-
ficia,
12. An possit homo suis uiribus legem Dei præ-
stare,
12. An possit homo iustificari per Legem
Cur traditæ sint Leges Mosaicæ, si non iustifi-
cant.
13. DE EVANGELIO.
Quid Euangelium
quod discrimen inter Legem & Euangelium.
14. DE PROMISSIONIBVS.
Quotuplices sint promissiones scripturæ sa-
cræ.
quæ sit prima promissio Euangelij
15. An promissio Euangelij sit uniuersalis
quod opus Euangelij
quæ summa Euangelij
16. DE PECCATO.
Quid peccatum. Quæ causa peccati.
An concedenda sit Contingentia
quid contingentia
17. Quotuplex necessitas.
quid de fato sentiendum
quotuplex peccatum. Quid peccatum originis.
18. Quæ causæ peccati originis.

Quod

INDEX.

- Quod materiale peccati originis
19. Quod formale peccati originis
quid concupiscentia. quid effectus peccati.
An maneat peccatum originis in Sanctis. Et
quomodo remittatur peccatum Originis
in Baptismo.
20. Quare maneant pœnæ, scilicet, mors corpo-
ralis, & cæteræ calamitates, cum peccatum
remittatur.
21. Quid peccatum actuale
quid reddat personam uitiösam
22. quid faciat personam Deo acceptam
quoruplices sint affectus in natura hominis.
quomodo agnoscantur peccata
Discrimen peccati mortalis & uenialis
23. Vnde peccata uenialia
quæ dicantur peccata mortalia
24. Quid sentiendum de patrum diuisione pecca-
torum actualium, in interna & externa.
De peccatis omissionis & ignorantia adfecta
25. Quid requiratur in conuersis.
- DE GRATIA.
- Quid significet uocabulum Gratia
26. quid sit gratia
quomodo intelligendum sit, cum dicitur: Gra-
tia sumus iusti.
27. Quæ causæ gratiæ
Quomodo contingat nobis gratia
29. An sit aliquod meritum nostrum in reconci-
liatione.

INDEX.

30. Quomodo gratia liberet à peccato & morte cum tamen maneat adhuc peccatum, hærens in carne, & mors corporalis.
31. Quare Paulus discernat gratiam & donum. Quid significet spiritus gratiæ & precum, apud Zachariam.
32. DE IUSTIFICATIONE.
Quid significant uocabula iustificari & iustificatio.
33. Quid complectatur iustificatio. (catio.
Quomodo fiat iustificatio.
34. Quæ sint causæ iustificationis.
An agat aliquid nostra uoluntas.
35. Quæ sit sententia huius dicti: Fide iustificamur.
36. Quid excludat particula, Gratis.
quare necesse sit, tenere hanc exclusiuam.
37. Testimonia huius exclusiuae.
38. An sit uera ppositio Sola fide iustificamur.
39. Cum non simus iusti propter opera, quorsum opus sit, bene operari.
40. An Paulus post conuersionem sit iustus sola fide, an fide & operibus, seu noua obedientia simul,
41. DE BONIS OPERIBVS.
Quæ sint tenenda in doctrina de operibus.
qualia opera requirantur, & quæ sint bona opera.
42. Catalogus bonorum operum, ex Decalogo.
43. Quomodo fiant bona opera.
44. An noua obedientia satisfaciât Legi, & sit sine peccato.
45. Testi

INDEX.

45. Testimonia, q̄ maneat in Sanctis peccatum
46. Quomodo placeat inchoata obedientia, cum
in sanctis sit peccatum.
47. Testimonia, q̄ placeat inchoata obedientia
DE DIGNITATE ET CAUSIS
bene operandi.
48. Quæ est prima causa
49. Quæ secunda.   quæ tertia.
50. Quæ quarta.   quæ quinta
quid noceant mala opera
51. An bona opera sint meritoria uitæ æternæ.
53. Quare uita æterna uocetur merces
54.   DE POENITENTIA.
Quid pœnitentia.   quæ partes.
quid Contritio
55. Quid fides pœnitentiæ pars, & de ea testimo-
nia.
56. Quid timor seruilis,   quid timor filialis.
De confessione & satisfactione
57. Quæ confessio usitata
58. Quid satisfactio.   quotuplex sit satisfactio.
59. Vnde orta sit satisfactio canonica
quid sentiendum de remissione pœnarum: &
an clauis possint imponere uel tollere pœ-
60. Quid indulgentiæ.   (nas.
61.   DE ABSOLVTIONE.
quid Absolutio.   An possit reiterari.
An lapsi post Baptismum possint consequi re-
missionem peccatorum.
62. De locis Epistolæ ad hebræos.

INDEX.

63. An sit etiam aliquod peccatum irremissibile
quod sit peccatum in spiritum sanctum
An omnis lapsus post agnitam ueritatem sit
peccatum irremissibile,
64. Quid effectus Pœnitentiæ.

DE FIDE.

Quid fides

65. quomodo existat fides in anima
66. Testimonia, q̄ fides significet fiduciam miseri-
cordiæ.
68. Expositio dicti: Iustus fide sua uiuet
69. quæ professio fidei Christianæ
Symbolum Apostolorum Symb. Nicenum.
70. Symbolum Athanasij.

DE DEO.

Quid sit Deus

Testimonia de unitate Dei

73. quot sint personæ diuinitatis
quid significet persona
Testimonia, q̄ sint tres personæ
74. quid Pater. quid Filius
quid significet: In principio erat Verbum,
quare uocatur λόγος, seu Verbum,
Testimonia, q̄ λόγος, seu Verbum, significet
personam, quæ sit natura Deus.

76. Quid spiritus sanctus

Testimonia, quæ probant, spiritum sanctum
esse personam & natura Deum,

79. Testimonia, q̄ spiritus sanctus pariter proce-
dat à patre & filio

DE

INDEX.

DE CREATIONE.

Quid Creatio. quid creatura

80. quis conseruet creata

quomodo agnoscatur Deus in creaturis & natura rerum

81. quomodo utendum sit creaturis.

DE HVMANIS VIRIBVS,

siue de libero arbitrio.

quid sit liberum arbitrium

quomodo uoluntas sit libera

An possit obedire Legi Dei.

82. quantum possit præstare uoluntas humana.

83. Cur homines non possunt legi Dei satisfacere.

Testimonia

An deterreantur homines à studio obediendi, credendi, & benefaciendi, cū sic docetur.

84. An possit homo aliqd suis uiribus præstare.

quid sentiendum de opinione Mannichæorum

85. Diuisio liberi arbitrij

quid liberum arbitrium ante lapsum,

86. quid liberum arbitrium post lapsum

quid relinquatur nostro arbitrio in rebus spiritualibus

DE PRAEDESTINATIONE.

Quid Prædestinatio

87. Vnde auspicanda sit prædestinatio

quot partes prædestinationis

88. Loci scripturæ, qui ostendunt, promissionem esse uniuersalem.

M 4

DE

INDEX.

89. DE DISCRIMINE VETE-
ris & noui Testamenti.

Quare illud uocetur uetus, hoc autem nouum
Testamentum

An defierit uetus Testamentum

90. Quid significant apud Paulum hæc uocabula,
Litera & Spiritus.

91. DE ABROGATIONE LEGIS.

Quid abrogatio Legis

An impij sint liberati à Lege

quæ sint causæ abrogatæ Legis

92. An tota Lex sit abrogata

quare non liceat omittere Decalogum

DE LIBERTATE CHRISTIANA.

93. Quid libertas Christiana

quot gradus libertatis Christianæ

94. Ad quid profit hæc doctrina de libertate
Christiana.

95. An obedientia necessaria sit, etiamsi potestas
abutatur suo iure.

quid de cæremonijs à Christo institutis.

96. DE CONSILIIS.

An sint consilia in Euangelio à Christo tradita

DE VINDICTA.

Quid præcipiatur de uindicta,

97. quid de hoc dicto: Vim uí repellere licet.

DE PAUVERTATE.

Quid præcipiatur de paupertate

98. Quid paupertas,

quotuplex desertio facultatum.

99. DE

INDEX.

99. DE CASTITATE.

Quid præcipiatur de castitate   Quid castitas.
Dictum Pauli: De uirginibus præceptum non
habeo, &c.

100. Quòd falso Monachi extollant & præferant
cœlibatum.

Cur Paulus laudet & suadet uirginitatem &
cœlibatum.

101. DE ECCLESIA.

Quid Ecclesia,   quando inceperit Ecclesia,

102. quotuplex Ecclesia,   quæ hypocritica Ec-
quæ uera Ecclesia.   (clesia

103. quid sentiendum de excommunicatis:
quod discrimen inter Ecclesiam hypocriti-
cam, & ueram.

104. DE POTESTATE ECCLE-
SIASTICA.

Quid clavis, seu potestas Ecclesiastica.

105. quotuplex potestas Ecclesiastica,
quid sit potestas ordinis,
quæ potestas iurisdictionis,
quid differant potestas Ecclesiastica et politica

106. quando acceperit Ecclesia clauis.

An ualeat ministerium malorum ministrorum

An debeat ministeris Ecclesiarum obedientia.

107. An etiam in cæremonijs condendis debeat
pastoribus obedientia.

108. DE SCANDALO.

Quid scandalum.   quotuplex scandalum,

quid scandalum acceptum.   Exempla.

M 5   109. Quid

INDEX.

109. quid scandalum datum.
quid agendum sit in rebus indifferentibus,
110. quæ sint cauenda in Ecclesijs, ne suboriantur
scandala.
111. DE SACRAMENTIS.
Quid Sacramentum. quot Sacramenta
An alia sint Sacramenta
quomodo uariant sententiæ de sacramentis
113. Cur Christus instituerit Sacramenta,
DE BAPTISMO.
Quid Baptismus
114. Vbi institutus est Baptismus
Ad quid institutus
quid significet Baptismus
quis usus Baptismi
115. An possit Baptismus iterari
Quid intersit inter Baptismum Ioannis &
Apostolorum
116. DE BAPTISMO PARV-
LORVM.
Testimonia, quæ infantes sint baptisandi
117. Refutatio obiectionis Anabaptistarum
DE COENA DOMINI.
Quid cœna Domini
118. quibus nominibus uocetur Sacramentum
cœnæ Dominicæ
Verba cœnæ Dominicæ
119. Ad quid sit instituta
quis sit usus salutaris huius cœnæ
120. quomodo usus cœnæ certificet conscientiam,
& confirmet fidem, Quæ

INDEX.

Quæ sit digna præparatio, & quibus dandum
fit hoc Sacramentum

121. quid intersit inter sacramentum & sacrificiũ.
DE SACRIFICIIS.

quot species Sacrificij

122. quid sacrificium propiciatorium
quid sacrificium eucharisticum, seu laudis.

123. DE CRUCE ET AF-

flictionibus,

Quid Crux

124. quæ consolatio in cruce & afflictionibus

125. Cur inculcet nobis scriptura tam diligenter
has consolationes

126. quæ vera patientia

quid mali afferat impatientia

DE HUMILIATIONE.

Quid humiliatio

127. DE ORATIONE.

Quid oratio

quot species orationis

quid inuocatio

128. quot requirantur ad inuocationem, seu prece-
cationem

quod primum

129. quod secundum. quod tertium.

130. quod quartum. quid petendum.

DE ORATIONE DO-

MINICA.

Quid oratio Dominica

Breuis expositio orationis Dominicae.

123. DE

INDEX.

132. DE MAGISTRATU.

Quid magistratus
quid tyrannis.

An fundetur magistratus in scripturis sanctis.

133. An magistratus sit ordinatio Dei,
quod non sit res mala magistratus, etiamsi multi
mali rapiunt imperia,

134. In quas res debeat respicere magistratus.
Cur in Deum

135. Cur in seipsum

Cur debeant respicere in subditos.

136. quid debeat magistratus subditis,

137. quid debeant subditi magistratibus,

An potestas magistratuum sit infinita,

138. quid agendum sit, si præcipiat aliquid contra
ius diuinum,

An placeant Deo opera ista politica,

139. quod falso hypocritæ euehant opera mona-

DE POLITIA ECCLESIASTICA. (stica.)

140. Quid de politia Ecclesiastica sentiendum.
quot sint partes politia Ecclesiasticae,

141. DE MATRIMONIO.

Quid matrimonium. quale opus.

quantum se extendat,

142. Vbi est institutum. quando institutum.

quare institutum.

quid agendum in matrimonio,

143. quid ferendum, quæ crux coniugij,

An possit initum matrimonium solui,

quæ

INDEX.

- quæ sint seruanda circa matrimonium
144. An coniugium omnibus sit liberum.
DE INVOCATIONE SAN-
CTORVM.
An Sancti sint inuocandi pro mediatoribus,
145. An Sancti sint adorandi,
Dilatio obiectionis, q̄ per tribunos & comi-
tes itur ad regem uel principem,
146. quomodo colendi sint Sancti.
147. DE IMAGINIBVS.
An imagines in Ecclesia sint tolerandæ
148. quid faciendum, si populus colat & adoret
imagines,
An imagines sint honorandæ,
149. quare Gregorius uocet imagines laicorum
libros,
quid de reliquijs Sanctorum,
150. quæ sint ueræ reliquiæ Sanctorum.
DE SEPULTURA.
Vnde orta sit sepultura mortuorum,
151. Vbi habenda sit sepultura,
quomodo celebranda sit sepultura,
152. quomodo habendus sit locus sepulturæ
153. DE RESURRECTIONE
mortuorum.
quid est resurrectio mortuorum,
Testimonia de resurrectione mortuorum,
155. Testimonia ueteris Testamenti,
156. An resuscitandi sint omnes homines pari-
ter boni ac mali.

156 Testi

INDEX.

156. Testimonia, q̄ etiam impij cum corporibus
sint resurrecturi ad supplicium
157. quomodo futura sit Resurrectio
Typus nostræ resurrectionis in creaturis
158. quid illi, quos ultimus dies reperiet in carne
uiuos.

DE CONSUMATIONE SE-
culi, & iudicio extremo,
siue die Domini.

- Quid consumatio sæculi.
quid iudicium extremum, siue dies Domini,
quotuplex aduentus Christi.
159. quomodo uenturus ad iudicandum.
Cur iudicaturus.
quis ordo extremi iudicij,
quæ sequentur.
An possit sciri hora & dies iudicij.

DE VITA AETERNA.

- Quid uita æterna.
161. Quæ mors æterna,
Quis promiserit uitam æternam.
Quibus.
Qui sint effectus uitæ æternæ.

F I N I S.

INDEX

176. Testimonium
 177. quomodo in iudicio
 178. quid sit iudicium

DE CONSERVATIONE
 CURIAE & IUDICII

179. quomodo conservetur
 180. quid sit iudicium
 181. quomodo conservetur
 182. quid sit iudicium
 183. quomodo conservetur

DE VITA ABBATIA

184. quomodo conservetur
 185. quid sit iudicium
 186. quomodo conservetur
 187. quid sit iudicium
 188. quomodo conservetur

189. quomodo conservetur

N. Bernh: de chri crucifixione: Cuius in capite
ad pectus in pectore f. d. i. m. u. q. suis attulit locu
poris d. p. o. r. i. a. n. d. Cupid inclinari ad os
u. l. i. u. m. Brachia d. i. u. m. in u. m. p. l. i. c. i. t. u. d. e.
M. a. n. u. s. p. r. o. s. t. r. a. t. u. s. u. d. l. o. n. g. i. u. s. L. a. t. u. s. a. p. p. e.
ad d. i. l. i. g. e. n. t. i. a. m. p. o. s. t. e. r. i. o. r. a. f. i. x. i. o. n. e. m. u. d. n. o. b. i. s.
u. m. c. o. n. s. u. e. t. u. d. i. n. e. m. c. a. r. p. o. r. i. s. d. i. s. t. i. c. t. i. o. n. e.
u. m. u. d. p. e. t. u. m. u. o. b. i. s. i. m. p. r. e. s. e. n. t. i. a. t. i. s.

ph: 1551 d. o. m. i. n. a. 12. p. e. s. t. T. r. i. s. C. u. i. u. s. h. a. c. u. i. t. a.
u. o. i. n. c. h. o. r. a. t. u. s. q. u. i. d. i. s. t. i. n. c. t. i. o. n. e. i. l. l. e. r. e. d. e. m. e. n. t. u. m.
i. s. t. u. s. p. e. t. i. t. i. o. n. e. i. n. o. s. t. r. a. C. u. i. u. s. u. o. u. e. d. i. c. i. t. i. n.
f. i. l. i. u. s. i. n. i. n. i. t. i. a. t. u. s. e. s. t. I. s. t. o. f. i. d. e. l. i. s. u. o. q. u. i. u. d.
u. o. c. a. t. u. m. B. e. n. e. m. o. r. i. u. m. q. u. i. i. n. f. o. i. o. l. i. s.
H. i. s. t. o. r. i. a. d. i. u. i. t. i. s. C. u. i. u. s. f. a. b. r. i. c. i. t. p. e. t. u. s. i. n. s. p. i. r. i. t. u. s. d.

Antonij dixit. Deo dolo sciam fieri q
eo punitur cogitationis mea: Appa
uit angelus dei dicens: Ora & p
u. m. p. r. i. s.

Richardi confessio: Tunc me sum dignus ego
uolens regno, meo ppeis posse uenire ad reg.
me uolens. Ceterum duplici in re illud obri,
u. o. l. u. n. t. u. s. t. h. e. o. d. i. c. i. t. u. s. p. a. n. i. s. q.
u. e. n. i. t. o. p. a. s. s. i. o. n. i. s. a. l. t. e. r. o. i. s. t. e. t. e. n. t. u. s. d.
n. o. n. u. i. d. i. t. d. o. n. a. t.

Andreas: Tunc me regi meo arapnon,
quante pene q. uis suis in ter,
u. o. u. i. s. u. d. s. t. r. u. c. t. i. o. n. e.

MARGARITA THEOLOGICA.

CONTINENS PRAECIPVOS LOCOS
doctrinae Christianae, per quaesti-
ones breuiter & ordine explicatos,
omnibus Pastoribus, Verbi pre-
conibus, & Ecclesiae ministris
summe utilis & necessaria.

~~Ego lib. 7~~ *

AVTHORE IOANNE SPANGE-
bergo Herdesiano, apud Northusianos
Verbi ministro.

CVM PRAEFATI-
one D. Gasparis Crucigeri,

LIPSIAE,
IN OFFICINA TYPOGRAPHICA
GEORGII HANTZSCH.

M. D. C. LIII.